

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA - MŰVÉSZET - TUDOMÁNY

2009. JÚNIUS

Tartalom:

Versben bujdosók

KALÁSZ MÁRTON	5
Létigény (Mente captus)	
GAÁL ANTAL.	7
Jeruzsálem, péntek 15 óra Madártávlat	
KAISER LÁSZLÓ	8
Más volt Szemezel a csillagokkal	
DIENES ESZTER	9
Bence bejelentkezik az Úrhoz Hat alma sok	
SUHAI PÁL.	10
Levél a hegyi házból	

A Balaton partján

SZAKONYI KÁROLY	11
Mályvák a kertben	
BÁTHORY CSABA	14
Hubay Miklóssal Balatonfüreden.	
RADICS VIKTÓRIA	18
Füredi madárház	
SZIKORA PÉTER	20
„Csak a mély gyökerű fának...”	

Haydn 200

BATSÁNYINÉ BAUMBERG GABRIELLA	25
Haydnhoz, mikor a Teremtés című Oratóriumát bemutatta	

Huszdik század

SOLYMÁR JÓZSEF	27
Örömkatonák	

Arcok az időben

HÁMORINÉ DUNA KATALIN	37
Jókai az iskolában	
KELECSÉNYI LÁSZLÓ	39
Szindbád feltámadásai	
MARAFKÓ LÁSZLÓ	43
Rejtély a Radnóti-kutatásban	
DR. LAKATOS ISTVÁN	48
„Köszönettel a gondolatokért”, dedikációk Németh Lászlónak	

Szépirodalom

ACZÉL GÉZA	50
Szomszédolás	
NURIT SCHALLER.	51
Sem kő, sem hely	
STILLER KRISZTA.	52
Nulladik szonett, Annales	
IANCU LAURA	54
ideje van; lenyomat	

SZIRMAI PÉTER	56
Az elutasítás hozadéka, A tetvek korszaka	
<i>Művészet itt</i>	
KÉRI IMRE	61
Hazafelé	
WEHNER TIBOR	64
Grafikai elkomorulások és festői fellobbanások	
<i>Európa közelről</i>	
KOCSIS PÉTER	67
Prágai mesék, A fekete doboz	
MARTIN BAUER:	69
Prága, a mágikus város	
KOCSIS PÉTER	72
Kocsma karakterológia	
JAROSLAV HAŠEK.	74
A Balaton partján	
<i>Mediterrán hangulatban</i>	
BÚZÁS HUBA.	77
Melosz a vaksorsról	
KESZTHELYI REZSŐ.	78
Emlékaranykor mozaikjai	
BOTKA FERENC	80
Nagy Lajos király-Arany János	
<i>Könyvekről</i>	
BAKONYI ISTVÁN	89
Kálnay Adél verseiről	
GAJDÓ TAMÁS	91
A füredi színház hiteles története	
ÁCS ANNA	94
A fürdőigazgató napjai	

SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Aczél Géza költő, Debrecen • Ács Anna irodalomtörténész, Veszprém-Balatonfüred • Bakonyi István tanár, Balatonfüred • Bakonyi István irodalomtörténész, Székesfehérvár • Batsányiné Baumberg Gabriella költő, (Bécs, 1766-Linz, 1839) • Martin Bauer filozófus és kocsmatulajdonos, Prága • Báthori Csaba, író, kritikus, Bp. • Botka Ferenc irodalomtörténész, Bp. • Cserép László, szerkesztőségi titkár, Balatonfüred • Dienes Eszter költő, Törökszentmiklós • Gaál Antal költő, Balatonfüred • Gajdó Tamás színháztörténész, Bp. • Hámoriné Duna Katalin tanár, Balatonfüred • Iancu Laura költő, Budapest • Kaiser László költő, könyvkiadó Bp. • Kalász Márton költő, Bp. • Kelecsényi László író, Bp. • Kéri Imre rézkarcoló mester, Balatonfüred-Budapest • Keszthelyi Rezső költő, Bp. • Kocsis Péter műfordító, Český Krumlov, Csehország • dr. Lakatos István orvos, Bp. • Marafkó László író, Bp. • Németh István Péter költő, Tapolca • Radics Viktória író, műfordító, Bp. • Schaller, Nurit költő, Bécs • Solymár József író, Solymár • Stiller Kriszta költő, Bp. • Suhai Pál költő, Bp. • Szakonyi Károly író, Bp. • Szikora Péter rádiós szerkesztő Bp. • Szirmai Péter író, Bp. • Wehner Tibor művészettörténész, kritikus, Bp.

Kalász Márton

LÉTIGÉNY

(Román)

Ein gutter Venezianer tanz

(N. Newsiedler, 1540)

A festők nem tudják, mi a sötétség.
A színekbe másutt szerelmesek – amint most közvetít
bennünk, e derűs ármánynál: szálalt tavaszi kék ég, ülni vágyó
őszvégi, sajtó tenger. Nem tudod
átmenteni. Bármit fontolna rólunk –
már hangban hánykolódó, parti falhoz még sarcoltan kocódó
lélek... Itt volt nemrég e derűs kék szem,
imént még: mindennek mélyébe kelletnék átplagizálni.
Majd fátylas festő volnál, ha egyáltalán
olyasvalaki: foglalj, várj életet egybe–
foglald a magadét. A költők nem tudják, ma e sötétség.
De tudnák, s túl enyhítenék.
Cséveként – lét halkul előttem; fönt kéklő szempár
átkelő ég, kelni *salk* vitorla. Alkalmas, bölint helyben – köd s óceán.

Kalász Márton

(**MENTE CAPTUS**)

gyalognép
volnánk, az Olajfák
Hegyén avantgárd
Werner Söllner

„S itt nem a győztesek; csupán
szép *túllevő* eszköz – tartóztatunk. Bármelyik érven
kendőzhetnék így: fojtóbb eszköze –
de túlélő – ma győztes
szerény száalmán véljem – *hull?* Túllevő, rojtra úgy is.
Urak, mennyire ismeretlenül
írnánk (vagy lent át) – rá földmélyebb mérvek
kompendjén, jellemkönnyecskénk, mifélénk.
Kompendium, szellem-sűrítmény -
kellem vétkeinkről. Hónunk alatt,
s itt *holt*: fényenként kétkedem,
egybeolvashatóvá vennem. Gyötrelmes, nyilvános, bölcs: vagyon,
bentlevőm? Mégse ; mi tudta –
hárul épp mindből tét föntre rám. Szép, ránk árvult *létigény*.”

(*Velence, 2007*)

Gaál Antal

JERUZSÁLEM, PÉNTEK 15 ÓRA

*amikor lesegítették a keresztről
csodálkozva kérdezte: hol vagyok?*

*anyját sem ismerte meg
csak mélyen a szemébe nézett*

*nehézkesen egy kőre telepedve
pohár vizet kért a római katonáktól*

*lehajtotta a fejét várt néhány percet
aztán sóhajtott: most jön a neheze.*

MADÁRTÁVLAT

*Még hat év kell, és túléllek, apám.
Elküldtelek magamtól, anyámmal együtt,
s most a széthullt időben kotorászok.
Miért fordultam vissza? Hisz' már a
hangotok sem szól, csak álmomban néha,
valami megfoghatatlan, tűnő: ti vagytok?
Sohasem együtt, mint az életben is: elfojtott
harag, értetlen elutasítás keretezte
gyermekéveimet. Csak a fényképeken
álltok egymás mellett, hideg mosollyal.
Aztán egy könyv, egy frizura, egy mozdulat
eszembe juttatja, hogy éltetek. Az örökség
kemény, gyötör, de szép feladat: vele
mosok tisztára egy ablakot, amin át
talán megláthatok valamit abból,
amit ti nem láthattatok sohasem.*

Kaiser László

MÁS VOLT

*Ki tudja, miért, nyaranta
a tónál lett egy új világ,
s néhány napra, talán hétre
ránk szakadt a vadszabadság.*

*Falkamagányból ítélték
egymásnak minket a habok:
tizen-huszonéveseknek
ígérték igaz holnapot.*

*Más lett ott a sörnek íze,
s más volt a lány, ha engedett,
valami cinkosság avatott
felneőtté gyorsan gyermeket.*

SZEMEZEL A CSILLAGOKKAL

*Szemezel a csillagokkal,
s ágyasod a Nap ha lenne,
nem égetnéd magad mindig
újnál újabb szerelmekbe.*

*S ha a Nap is tied lenne,
indulhatnál anyaföldbe,
ott a mélyben, sötétségben
békét lelnél mindörökre.*

Dienes Eszter

BENCE BEJELENTKEZIK AZ ÚRHOZ

1.

Uram!

Az én nevem Szecsei Bence.

Rendszeresen magamban beszélek.

Szeretek beszélni a számmal.

Születtem 2001 decemberében, anyával.

Boldogítsál fel még ebben az évben.

2.

Halló!

Létesítsünk olajágakat

készítő gyárat.

Lélegző zöld

olaj van benne...

A szállító Picassó

galambja lenne.

HAT ALMA SOK

Isten teremtett egy kertet,

a kertbe almafát,

a bőség közepében

tilalmat s szabályt.

Kíváncsi ember, te vagy a kukac

kóstolta először az almát?

Gyűlni kezdett a tudás

s az almáriumon az almák...

Egy alma, két alma, hat alma –

sokasodott és színesedett az elme.

S a többről lassan kevesebb lett.

Lélegző népek szenesedtek.

Téveszmék, élvezkedő hatalom –

sok volt a hat alma

kevés az alom.

Suhai Pál

LEVÉL A HEGYI HÁZBÓL

*E hegyi házból, ahová vonultam,
írom a vaddisznók, őzek jelentéseit.
Kövér vagy sovány betűket faragok,
mondanivalómat jól kicserzem,*

*egy-egy mondatot pedig zászló
gyanánt kiakasztok az ereszre is:
nyúzzom a bundát, és szavaim
prémjét küldöm üdvözetül.*

*Hát ne üljetek föl a mendemondáknak,
legyetek még óvatosabbak, és ne aggódjatok.
Mert akár e bőrt itt, gyors kézzel
visszájára fordítja életem szavam.*

*Kint zúg a lomb, bent áll a nyár,
s minden, mi mozdulatlan, bennem rohan.*

MÁLYVÁK A KERTBEN

Eigel István és Tassy Klára emlékére

Fenn, a fehér templom feletti hegyen, ahová, mint egy szicíliai falu tekergős utcája, vízmosásos út vezetett a vén parasztviskóból műtermes otthonná alakított házhoz, sokszor találtam békés menedéket régebbi nyarakon. A telek mögött mediterrán liget, szelíd vadon borította a tájat az erdőig, illatos növények, a rekkenő melegben szárazzá égett fücsomók ütköztek ki a kövek közül, fenyves és tölgyes szegte a dombot átszelő ösvényt. A ház kertje me-redeken lejtett a faluszél házai felé, terebélyes tölgyfa alól messzire lehetett látni a nádtetőkre, az udvarokat körül-ölelő, terméskő kerítésekre, Balatonfüred utcáira, s túl mindenben a tóra, a tihanyi félszigetre.

A kék ég alatti világra.

Ámbitusos porta volt egykor, a boltíveket meghagyták barátaim, akik az öreg házban nem is igen akartak alakítani, csak műtermet építettek hozzá. Megőrizték a régi parasztbútorokat is. Színesre pingált, szalmazsákos ágyban aludtam a gerendás mennyezet alatt. Kékszínű, virágmintás szekrény állt a dohos szagú, mészke kockákból épült fal mellett, a kicsi ablakon még a régi tulajdonosék krepp függönye laffogott. Barátaim szeretetre méltó lezseriséggel soha nem fejeztek be teljesen egyetlen építkezést sem, legalábbis festetlenül hagyták az ajtó-és ablak-szárnyakat, amiket aztán az idő mart sötétre, talán csak a nádtetőt rakatták fel rendesen a falubeli nádazóval. Valami türelmetlenség érződött mindenben. De rokonszenves türelmetlenség. A bútorzat is innen-onnan összeszedett volt. Családi kanapé, melynek rugózata átbökte a bársonyt, megsántult székek, valaha ebédlőasztal körül állhattak egy úri lakásban, kártyaasztal, amin felhólyagosodtak az intarziák, horpadt dívány, a mélyedések díszpárnákkal kitömve, magas támlájú karosszék, s mindenütt takarók, terítők a fekhelyeken. Meg persze könyvek, albumok, mappák és tollak, ceruzák, színes filctollak, a legtöbbje már kiszáradtan, képeslapok és felbontott levelek, útikönyvek...

A konyha volt a legkisebb helyiség, éppen csak afféle beugró a nappali végében, falán öreg rézedények, a polcon tányérok, bögrék, poharak teljes összevisszaságban.

De mindez így, együtt mégis szívmelegítően otthonos volt.

A porta lakói a legmeghittebbek közül való barátaim voltak.

Festők mindketten. István és Klára.

A nyár nagy részét itt töltötték, s csak a rossz idő vagy a munka verte őket haza, máriaremetei otthonukba, de télközlekedéssel autóba ültek, s mentek francia barátnőjük mentoni lakásába, a tengerpartra, ahol vázlatoztak, rajzolták a tájat, hogy majd itthon olajképekben is felidéződjenek az élmények, s bevárták a mimóza illatú tavaszt, meg az ünnepélyes narancsszüretet.

Igazi műhelyük a budai volt, a műti, ahogy nevezték, és ahol mindig láthattunk elkészült képeket a sok megkezdett között, csodálhattuk Klára gobelin kartonjait, vagy a szövőszékre feltűzött pauszpapír előtt a már megszőtt fonál sorokat.

De aztán mindig gyorsan, gyorsan le a nappaliba, a terített asztalhoz, túl lenni a vacsorán, hogy előkerüljenek az irományok. Előbb persze a vendégé. Mit hoztál, mit írtál, gyerünk, mutasd!

Pista olyan volt, mint egy jó lapszerkesztő, aki várakozásával írásra tudja serkenteni a szerzőt. Hallgatta figyelmesen az új művet, elvárta, hogy akár egy egész színművet is felolvassak ott, egy ültő helyünkben. Jobban szerettem így, mint a színházban - mondta.

Jó volt náluk lenni, beszélni, vitázni irodalomról, művészetről, felemelkedni a köznapok mélyéből. Úgy jártunk hozzájuk barátok, mint valami szellemi akadémiára.

Pista sokat dolgozott. Egy időben tanított az Iparművészetin meg a Képzőn, zsűrizett, pályázatokon murális megbízásokat nyert, mozaikok, freskók, térplasztikák született évek hosszú során, középületek színes üvegablakai, a felújított Operaházba készített gobelinek kerültek ki a keze alól, lételeme volt a munka, a munka és a munka. Mégis maradt ideje a barátaira. És aztán ott voltak az utazások. Zürich, London, Itália, de leginkább Franciaország, később Amerika. Ott aztán felkutatták a régi barátokat, művész társakat, akikkel együtt indultak a

negyvenes években a Főiskolán. Zugar Sándor New York-i műterem lakása volt a bázis, onnan járták be a várost, mentek Washingtonba. Pista a műtermi estéken, felolvasásaim után elővette a maga írásait, az amerikai útinaplót, amit aztán ki is adatott könyvben. Én még láttam a kikötőt címmel. Nagyszerű, szellemes bemutatása annak a világnak és a felkeresett embereknek. Mentonban Bíró Antallal találkoztak, a gesztus festészet atyjával, a szakállas, öreggel, aki a negyvenes évek végén vágott neki a világnak, hogy Olaszország után a Riviérán telepedjen le, a leggazdagabb üzletek során egy ház emeletén élt akkoriban narancsos ládákából tákolt bútorai közt egy szelíd magyar pulival, és már csak olyan akvarelleket festett a Cap Martin-i tájról, amelyeket megvettek a turisták, s amelyeknek árából megvolt a napi vörösbora. Egy kis, dedikált képet nekem is hoztak ajándékkul az öreg mestertől, a régi, sajátos stílusában festettek közül, nyolc-tíz sárgás-vöröses ecsetnyom diszharmonikus, mégis megejtően rendezett sorban, mint a tassizmus üzenete. Pisták legközelebb már betegen találták, a város gondoskodásából afféle öregek otthonában, megbecsülten, kényelmesen berendezett, külön kórteremben. Aztán halála után ők is segítettek művészi hagyatékának szülővárosába, Várpalotára juttatását.

Klári a virágok szerelmese volt. Gobelinjein a természet csodás színeiben pompázik, madarak szállnak a nádas fölött, bogarak keringenek a szélben, százéves olajfa göcsörtös, vénséges törzse áll a folyó partján, a Virágok hatalma terül szét a kárpitokon Juhász Ferenc költészetét idézve. Finom rajzok és pasztelles képek kerültek ki Klári műterméből. A negyvenes évek elején együtt kezdték tanulmányaikat Rudnay mesternél, de a háború magyarországi szakasza elszakította őket egymástól. Klára Békésen rekedt a szülői házban, Pista Újpesten dekkolt abban a börgyárban, amit hadiüzemmé nyilvánítottak, s ahol apja volt a művezető. Hogy a menyasszonya mindent tudjon róla meg az ostrom eseményeiről, pontos naplót vezetett. Aggodalom, vágyakozás, remény, csüggedés - amikor elolvastam a több száz oldalt, meghatott az a ragaszkodás, ami a sorokból áradt. Amellett, hogy az újpesti, háborús napokat dokumentálja, a hűség dokumentuma is. A ragaszkodás a társhoz örökre megmaradt benne, bennük, az a fél évszázad, amit egymás mellett éltek, a szeretet és hűség jegyében telt el. Barátságban, elvekben is a hűség volt számukra a legfontosabb. A barátságban nem szeretek, nem akarok csalódní - mondta Gyurkovics Tibornak, a vele készített beszélgetésében. - Ahogy a család végérvényes, változtathatatlan, ahogy a szerelemtárs is cserélhetetlen, kalandokra oszthatatlan, úgy kötődnek hozzám a barátok is, végzetesen, elnézésekkel, megbocsátásokkal...

1959 táján kötöttünk barátságot. Ott éltünk egymás szomszédságában a város szélén, a vidékies XVI. kerületben, néhány teleknyi távolságban. Kezdő író voltam, ők azonban kitüntetően érdeklődtek a munkám iránt. Később a Százados úti művésztelepen béreltek műtermet, gyakorta összejártunk. Abban az időben István Derkovits-ösztöndíjas volt, franciaországi útról álmodoztak, és vettek egy öreg Wolseley kocsit, angol gyártmányú volt, jobb oldali kormányal, hogy majd azzal utaznak. Elegáns autó volt, de szakértőbb kezekre vágott, úton-útfélen otthagya őket, a bal felőli ajtajának kilincset menet közben Klári tartotta, hogy ki ne nyíljon, de mégis csak autótulajdonosok voltak, s ez nagy szó volt akkoriban.

Szellemi műhely volt a Százados úti műterem is, Pista elmét élesítő játékokat eszelt ki, vitatkoztunk izmusokról, egzisztencializmusról, az akkor divatos tassizmusról, kollázs-technikáról, rajongtunk a lengyel irodalomért, az olasz neorealizmusért, a Nagyvilág folyóiratban olvasott amerikai drámákért, Kafkáért, Camus-ért, Hemingwayért, s mindazért, ami hírtelenjében megnyílt előttünk azokban a hatvanas években. Később, párizsi útjukról ők hozták meg Ionesco Kopasz énekesnő-jének a hírért, látták a Huchette-ben, Pista neki is fogott a fordításának, s megrajzolta a figuráit. Nagyszerűen rajzolt. Mesterien, ihletetten, léggörte teremtően néhány vonással is már. Ha elolvasott egy könyvet, mint például Marquez Száz év magányát, azonnal megrajzolta a regény alakjait. De éppen így Hamvas Béla vagy a mi írásaink figuráit is.

Pista temperamentumos, türelmetlenül élő művész volt, lelkes és soha nem nyugovó. Klári a csendes és szerény természetével hagyta is előre menni mindenben: munkában, tervekben, utazásokban, a létezésük szervezésében. A természetet szerette, a kertet, a virágokat, Füreden a ház tövébe meg a kerítések mellé ültetett mályva bokrait, a szélvédett, napos sarkokban termő fügebokrait, a veteményest a rézsús telken. Remetén is épp oly gazdagon pompázott minden tavasztól őszig, mint a balatoni ház körül.

Augusztusi esteken, amikor holdfényben vagy csak a csillagok világánál kifeküdtünk a nyugágyakba, az éjjelig tartó, csendes beszélgetések közben verseket idéztünk, emlékezetből Szabó Lőrincet, Weörest, Lorcát, Arany Jánost, vagy barátok, régi társak kerültek szóba, Csernus Tibor vagy Hantai Simon, máskor a távoli mesterek,

Dufy, Morandi, akiket Pista szeretett, vagy Klee, akit csak tisztelt szellemessége miatt, de távol állt tőle. Hallgatuk a tücsköket, néztük a parti fényeket, Tihany sziluettjét a holdvilágban.

Amikor keringési zavarok és szívpanaszok kezdték gyötörni, akkor sem szűnt meg Pista örökös nyugtalansága, mehetnékje. Klári sokszor már rettegve ült mellette a kocsiban, mert nem lett volna szabad vezetnie. De még elmentek Szicíliába. Sem a nagy út, sem a meleg nem tett jót neki, Pista rosszul lett, orvos barátjuk ment értük egy sofőrrel, hogy haza hozza őket meg a kocsit. De tovább dolgozott. Utolsó idejében portrét festett rólam, ott ültem a remetei műtiben, Pista hallgató volt, de lázasan dolgozott, csak néha állt meg, láttam, nagyon kimeríti a festés. A képen érződik a nyugtalanság, talán mindkettőnké, de éppen ezért remek. Kitűnően tudott portrézni.

Bosszantotta a betegség. Akadályozta, márpedig az végtelenül türelmetlenné tette. Azon az utolsó estén, amikor még láttam, már nagyon szétszórt volt a figyelme. Klári fodrásztól jött, másnapra vendéget vártak, francia barátjüket, a mentoni lakás tulajdonosát. Kikísértek a kocsizhoz, de némi vita után, mert mint máskor sem, most se találták a kapu kulcsát. Végül meglett, Pista sietett előre. Ne siess, vigyázz a lépcsőnél... A kert itt is rézsús volt, akárcsak Füreden. A kapuhoz beton lépcsők vezettek le. Mindig óvatosan lépkedtünk, mert korlát nem volt, legfeljebb csak az oldalsó bokrokba lehetett kapaszkodni.

Másnap náluk volt, akit vártak, és este megint a kulcskeresés, meg az igyekvő sietség, hogy a vendégnek nyissák a kaput. Klári még kicsit visszamaradt a hölgygel, valamelyik hibiszkuszát mutatta, hogy mekkora virágai nyíltak. Pista ment előre. És akkor a lépcsők...

Talán megszédült, talán az érgörcs... fejjel a vasrácsos kapura zuhant...

Egy esztendeig maradt Klári egyedül.

Nem volt abban semmi elszánás, hogy Pista után menjen. De a baleset napjára csaknem pontosan egy esztendőre elvesztettük őt is.

Az erő, ami fél évszázadon át összekötötte őket, nem tudta tovább életben tartani.

Nem tudom, mi van a füredi házzal ott, a Fehér templom feletti hegyoldalon. Megvette valaki, azt még hallottam. De soha többé nem mentem arra, nem tettem meg azt a kőmorzsalékos utat az illatos füvek mezejéig.

Az a ház már nem lehet olyan, mint életükben.

De a mályvák nyaranta talán még mindig virágoznak bokraikon.

HUBAY MIKLÓSSAL BALATONFÜREDEN.

1.

Verőfényben kopogtat a hápogó szerb óriás. 2008-at írunk február 26-án, és rögtön ahogy belép, tessékel tovább, menjünk le a szívkorházba, itt gyógyul az agg drámaíró, távlatokból idevonzott gondolatok birtokosa, itt rostokol még vagy két hetet, március 10-ig. A vaskapu nagyot csattan, hallja túloldalt az erdő, az erdőn át bóklászunk a sárgásszürke, őszről itt felejtkezett levelek közt, le a dombon, a Kossuth-forrás felé. Első emelet 128-as szoba, belépünk.

A mester éppen telefonál, feje búbján összekócolt ezüst, hátulról roppant kedvet kapna valamely fészekerestében elfáradt cinege vagy bágyadt kócsag. „Szeevervus, Száva!” Ölelkezünk, a mester a fél-vakok gyámoltalan mozdulataival ül le, áll fel, keresi a szót. Se írni hétköznapi betűkkel, se olvasni kedvére könyvet nem tud már, nagy gyűrű-gerinces füzetekbe irkál búbos hatalmas betűkkel inkább jelszavakat, mint gondolatot. A Nyugatról esik szó, Réz felkérte, de ő nem írta meg a cikket. „Ady ellen, éellenem, ellenünk csinálták az első világháborút”, „Az egy irracionális csoda volt”. Ez a két mondat feketélik az első három lapon, más röpívre nem is maradt hely.

A szögletes, térdig érő dohányasztalon fekete könyvecske fekszik nyitva, a csángók szertartásai. Ebből olvastat, ha hajlandó olvasni a nővér. Nadrágban ül az ágy szélén, pulóvere alól kikandikál ingének alsó pereme. A beszéd alig tér összefüggések medrébe, inkább a remete ember-látó lelkesedése cseng az aggastyáni szavakból. „Ahogy Madách mondta: Két golyó küzd egymás ellen, összehullni, szétsietni”. A drámaíró imamalmából hallunk egy-két vezérmotívumot, sokszor megrágott igazságot, egy vak éleslátó szájából. Odamegy egy nagy, méretes műanyag táskához, „Nézetek ide, kézirat, kézirat, kézirat”. Ki tudná, minek kell kézirat ide, ahol már a Balaton látványa is „kár belém”, és voltaképpen csak a kilencvenedik születésnap közeledése áprilisban, a napi egy deci a szomszéd borházban, és néhány sóhaj, ez az élet vége, utolsó betétje, ízutója. „Hívogatnak, hogyne, három zsenge színész felolvassa majd az egyfelvonásost, mint a nyolcvanötödiken. Mért nem adják elő?”, nem is panaszkodik, inkább káromkodik kérdés formájában, de az öreg emberek minden-mindegy mozdulatával, érinthetetlen szarkazmusával. „Ha a kurva megkérdezi, mivel kedveskedhetnék neked, mit mondasz? Bújj ágyba velem.” Nem felcsattanva, hanem mosolyogva mondja, mint akinek van ideje várni, hiszen nemsokára sok ideje támad. A fürdőszobában ég a villany, kabátot veszünk, indulunk egy korty borra a szemközti borállomásra, ő is ott pihen meg minden délután. Füreden nem járt eddig, nem is érdekli, hogyan sorjáznak itt évek, évszázadok.

Száva először a Hamvas-hárshoz terel, unszol, tessékel. Az aggastyánt, szüremlik ez is szavaiból, ez sem érdekli, Hamvast nem olvashatta lelkesedéssel, de araszolgat, gyöttri talpával a sárga kavicsot, veszi a kanyart. Két vadkacsa billeg a lábunk előtt, menekülnek előlünk, de ki nem térnének bármely Hamvas kedvéért. A hársnál felolvasom a vénnek az idézetet, a fát 200. március 22-én ültette Száva, négy esztendőbe telt, mire először kivirágzott. „Ahá, most már értem, mért hoztál ide...”, mondja félfordultában az író, s megyünk is vissza borozni, ücsörögni. Közben a kacsák láttán megszólal, szokatlan fordulattal mondja: „Van József Attilának egy furcsa szava erre a kacsamozdulatra: 'Totyog-totyog a pióca-halász', így ahogy mennek, ezt írta József Attila. Tudod, hogyan fog halat a pióca-halász? Csupasz lábbal bemegy a vízbe, hagyja, hadd szívják vérét az állatok, utána kijön, savval lemaratja őket, és így. A vérét adja, hogy megfogja a zsákmányt.” Semmi magyarázat több, pedig a jelenet az élet, teremtés, megsemmisítés számtalan eseményét világitja meg, ahogy látom, csakugyan minden csak hasonlat, egyik képtől tükröződünk a másikig, és egyszer csak kilobban a fény.

Közben kérdezem: nem látogatnak, Miklós? „Nem, a gyerekeim nem. A feleségem meghalt.” Többet nem mond. „Talán egy kis bölcsész gondolhatna egy öreg íróra. De hát azok sétálgatnak, szerelmeskednek, moziba járnak, olvasnak.” Megérkezünk a borház piros téglás fészerebe, Hubay tihanyi zweigelt hozat, pogácsa nincs, egymással szemben ülő puha pamlagokon csevegünk. Genfről, ifjúságáról kérdezem, Kenyeres Imréről beszél, a Diáriumról, első boldog közléseiről. „Igazi barátom? Igazi barátom csak egy volt tán. Sarkadi Imre.” De hát ő fél évszázada halott. „Nem marad barátunk. Egy barátunk van, a halál.”

Mivel nem lát, szemének ereje nem egészíti ki, nem tölti meg elviselhetetlen súllyal ezt a mondatot. Higgadtan

folytatja: „Mindent elfelejték. Ha bemegyek a patikába, nem tudom elkérni a gyógyszeremet. Tudod, hogy jegyeztem meg? Elmondom sorban: Nobel-díj, Nobel Alfréd, Nitroglicerin, kérek egy glicerinkúpot.” Nevetünk, Száva profilból még beszédesebb. A régi íróról esik szó. Jerofejev írt egy kisesszét az írófeleségekről, mondja Száva. Hubay Márait hozza szóba. „Kosztolányiné minden írófeleségről rosszmájúan írt, kivéve Lolát.” De Márai? Ő azt mondta Füst Milán feleségéről: az „egy földre szart angyal”. Ilyen vaskosan. Nevetünk. „Szép Ernő abban az egyfelvonásosban, tudod, amelyiknek a tej vagy mi a címe, tudod, ott mondja: 'Nagyszerű ez a kuglóf, asszonyom!', és behozza lóf...t, de olyan, de olyan könnyedséggel...” Nem érintünk kínos pontot, az elmúlt ferdeségeket már senki se tudná itt kinnal viselni.

„Hogy a darabjaim? Hát, a minap telefonáltak Udmurtiából, hogy majd, majd... de most náluk az udmurt posztmodern megy, meg kell várni, amíg az lecseng...” Nevet, és úgy tűnik, minden mosolyával meghosszabbítja az életet. Cihelődünk, a drámaíró a pulthoz megy, úgy tesz, mintha kisdologra menne. Szíves-örömet vállalkozik egy beszélgetésre, ha „a Cserép” vállalja, itt valahol, színházi teremben, étteremben, közönség előtt. Így lábalthatott át az életen, szűkebb részvétlenséggel, lágy önzéssel, céljába irányítva, mint egy lövedék.

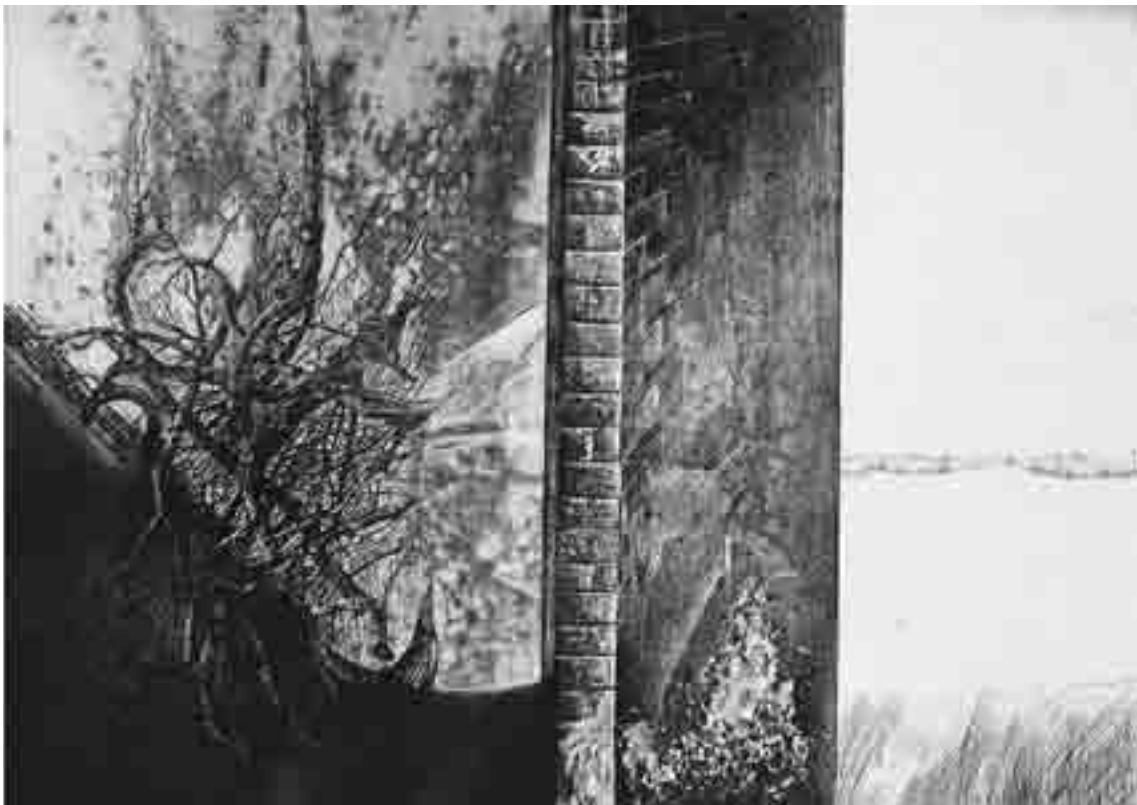
Nem akarok hallani most a régi évekről, itt egy trottyos, savós szemű, töpörtyű szájú bácsika követi a fityegő kacspárt, és úgy rémlik, nem fél jobban a haláltól, mint én vagy bármelyik páston futó mameluk. Száva még elmeséli a Khárónból a jelenetet a késsel-villával-kanállal, ahogy a terítésnél az öreg Illyés tanítgatja, hogyan kell helyesen rakogatni az evőeszközt. „Jó, jó, balra vellát, jobbra a kanalat, kést. Rendben, uram. De én nem vagyok babonás.” Jót nevetünk, és búcsúznak.

2.

2008. március 1-én este fél nyolcra beszéljük meg, lemegyek kocsival a szívkórház bejáratához, átjövünk a Lipták-házba vacsorázni. Sava készül: félbevágott krumplít süt, semmi fűszer, hozzá egy hasas tálkában otthonról hozott töpörtyűt talál, füstölt sajtot, uborkát, fehérkáposztát. Egy csepp burgundival indítunk. Hubay járt itt, hogyne, mondja, „régebben is, de én nem álltam az eliseregléseket”. Ezért nincs neve sehol az emlékkönyvekben, máshol. Előételnek Sava még pitécét hoz, kis pitét, Sava mutatja: „a pite naaagy, ez olyan kicsi”. Hubay keveset, két töpércskét eszik, piszkálja csak a tányéron, tologatja, dicsérgeti. Látszik, örül, hogy van ki beszéljen hozzá. Eleven szellem még, puhány, de öntudatos szájszeglettel. Előbb a Tolnay-meghívás történetét mondja el, darabját játszották a Pergola-színházban, Aczél engedte ki. Közben mondja, ő csak így nyúlkál, „megfogom, tudod, én már töltöttkáposztát is kézzel eszem”. Tizenöt évig volt munka nélkül ő is, a felesége is, panaszolja. Idézi közben Nietzschét: a görög csoda egyik oka az volt, hogy „a görögök bort és száraz kenyeret ettek reggelire”. Ezt vette át a kereszténység. Az egyházzal beszélni, elkerülhetetlen. Chesterton jön szóba, a katolizált angol író. Ő az egyház történelmi hatalmának alapját abban a politikában látja, hogy az Egyház „mindent megáldott, és az ellenkezőjét is”. Hubay ezt szemlátomást nem kritikus élel mondja. Egyébként is kerüli a sarkos szavakat, inkább simít minden szögleten, inkább elfojt, egyenget, lassít, langyosít. Irigylem az öregkornak ezt a nyilván természetessé váló hűvösségét, nedvtelen közömbösségét. Csapongó a beszéd, hosszabb szünetek állnak be, aztán tréfa jön megint puhításnak. Sava elmesél egy történetet az afrikai törzsfőnökről: a csapat hadra kél, a törzsfőnök imádkozik az istenhez, lenni vagy nem lenni, az itt a kérdés, és azt mondja a végén: „Istenem, Te gyere, ne a fiad!” Valahogy gyékényre kerül a József Attila-fordítás, Hubayt erről kedvező értelemben tájékoztatták. „A Fejtő írta az előszót? Nnnna, az Utolsó Ítéletkor ezért fogják őt beengedni az Úr színe elé!” Egyébként, látszik, nemigen rokonszenvezik Fejtővel, egyik szemrehányás az, hogy franciaországi évtizedei alatt édeskeveset tett József Attila ottani megismertetéséért. Csak „hablatyolt”. Keressük ennek szerb megfelelőjét. Közben áttérünk a crna gorai fekete borra, ezt Sava nagyobb palackból töltögeti, egyre inkább örülünk egymásnak. Visszahúzódik az ember, a kellemtelen kérdéseket nem bolygatjuk. Hubayt bántja, hogy a SzMM-féle új irodalomtörténetben még a nevét sem írták le. „Mit jönnek ezek nekem itt kánonokkal, trendekkel, divatokkal! Nagy költők az életüket adták bizonyos dolgokért, és most átesnek a tanáreberek nagylyukú szitáján...!” Kérdezem, melyik drámáit tartja a legjobbban. Hosszan gondolkodik, hármat említ: a Római karnevált, a Tüzet viszeket, a Színház a cethal hátánt. De látni, nemigen érdekli már a múlt. „Lejött egy kis hölgy egy rendezővel, és megkértem, töröljék azt a szót, szar, a felújított változatból. Én ezt a szót a színpadon nem használom. A kis hölgy rám förmedt, 'maga mit képzel, örüljön, hogy felújítjuk a maga elavult monst-rumait!'. Mit lehet szólni. Új hullám? Csak az én hullámon keresztül...” Itt, ezen a ponton még tud is nevetni. Közben

hihetetlen emlékezetről tesz tanúságot. Kívülről elmondja József Attila Babits-ellenes versét, vagy Ady Nyár délutáni hold Rómábanját. Kosztolányi Marcus Aurelius-versét is fújja kívülről. Melyik rendezőkkel tudott együttműködni? Először azt feleli: egyikkel sem. Aztán helyesbít: Majorral. „Egyszer bementem egy próbára hátul, leültem egy székre, és csöndben néztem a próbát. „Szerző menjen ki!”, ordította háttal a nézőtérnek Ádám Ottó. Én csak kussoltam, egy árva mukkot se szóltam. 'Akkor legalább ne nyikorogtassa a széket!' Ilyen volt a viszonyunk.” Közben dicséri a vajpuha, kissé édes fehércáposztát, rá-rátűz a villára egy gondolatot. „Személyesen vettem!”, büszkélkedik Sava. Közben kihívja a két nőt, Szvetlát és V. Zsuzsát, aki már előbb elújságolta, hogy Hubay már decemberben megünnepeeltette magát a ...-ban. A kezek intelligenciájáról esik szó: hogy milyen intelligens kéz az, amelyik a helyes könyv, ruha, cipő után nyúl a boltban. Vagy a könyvben a helyes oldal után. Hubay keze roppant kifinomult, de nagy faág-bogasszerű, kék eres, foltos, göbös; de ápoltak a körmök, hegyesre vágva. Illyés haláláról esik szó: arról ő a szeged-budapesti autópályán szerzett tudomást Aczélról. Illyést nagyra tartja, dicséri a fiatalok iránti érdeklődését. Németh Lászlóról viszont fanyalagva beszél, „sose tudta, te most a Sarkadi vagy, vagy a Fodor András”, idézi Németh mosakodó és leereszkedő modorát. Közben Sava unszol és etet és tölt fáradhatatlanul. Egyre több bor fogy. V. Zsuzsa keveset szól. Utcákról beszélünk, a bécsi Bruno Kreisky Gasséről, amelyen nincs kapubejáró, a Kancellári Hivatal és a Minoriták tere között. Sava meséli: a ...-i Danilo Kis utca is csak egyetlen egy számot visel. Közben Sava szeleteli a sajtot. Szvetla csak egy felet akar venni. „Ha csak egy felet veszel, biztos, hogy te eszed meg a másik felét is, ezt a feleségetől tudom”, viccel Sava. Gunynaszt még vagy két szem krumpli a tálon. „Én ezt úgy szoktam, hogy az elején, ha mondjuk halat tálaltam fel, elveszek egyet és azt mondom: 'Tessék, kivettem a legutolsót, a többit meg kell enni!' Mert az utolsót senki nem meri kivenni a tányérjára.” Fogy a bor közben, egyre fesztelenebb a hangulat, V. Zsuzsa is belepirosodik, orránál fogva főként, és Szvetla is olvad, lazul, nyiladozik. Még röviden Hamvas Ady-reviziós cikke kerül szóba, de az csak szerbül van meg, a magyar életmű-kiadásban még nem jelent meg. Hubay lassan fárad, fél tizenegyre jár, „Hű, kicsuknak engem ott lenn”, bekásmálódunk a kocsiba, röviden búcsúzkodik a társaság. „Hát, nagyon köszönöm nektek, hogy együtt lehettem veletek.” Őszinte és megindító az aggastyán hálája. Fia és lánya nem látogatják, életműve halott, írni-olvasni nem tud már, nem is tudom, mit keres már a hosszabb életen kívül. Mindenki kiöregszik a tévedéseiből, illetve azok egy idő után ugyancsak nyerne valami olyan áthághatatlan nemesburkot, amelyet nem lehet felhajtani az illetlenség, illetéktelenség és pimasz tolakodás árnyéka nélkül. Ilyen érinthetetlen volt ma Szophoklész is, kilencven évesen, magyar korában. Ma, ebben a formában nem a síron túl volt, hanem önmagán túl.

FÜREDI MADÁRHÁZ

Nekem sohasem volt „Balsim”, „hullámzó Balatonom”, minket „a kék Adriára” vittek nyaralni, aztán Tolnai azúrjá-
hoz szoktam, számomra a Balaton valami egészen új, amelyet még nem láttam. Most, novemberben töltöttem először
hosszabb időt a tó mellett a füredi fordítóházban. (Éppen Tolnait fordítottam „vissza” bosnyákra, azúros-véres kispró-
zákat, a könnycseppet a srebrenicai tehénke szeméből). Közben odakint piros, kék, fekete, narancs, mályvaszín bo-
gyók, rozsdás levelek, fanyar avar; néha én is könnyezek, hol a monitortól, mert csípi a szememet, hol a magam baja mi-
att. Fremd bin ich eingezogen, fremd zieh' ich wieder aus... dúdолом a Tagore sétányon, majd végestelen végig az üres
szállodasoron. Flamingó hotel, ezzel is Tolnai Ottó üzen. Vagy Ljubeta? (Nekünk is van egy titkos rózsaszín flamin-
gónk.) Zárva szinte minden, száraz falevelek a verandákon, vastag okker rétegek, itt-ott egy árva lélek söpör. A népte-
len őszi fürdővárosok sajátos melankóliája („kinn feledett nyugág”) megragad, tapadok az ősz mézébe, élvezem a só-
vár sajját.

Tapasztanám vissza a leveleket a fákra, hogy mire az én emberem megérkezik, legyen még rajtuk szín és levél, és ne
kopáran ágaskodjanak, ne, ne kelljen még átlépegetni a télbe. Mindig ilyen reménytelen vállalkozásokba kezdek... De
talán már kevésbé szégyellem magam miattuk. Van egy pont, amelyre rámeredve a reménytelenség valódi erő ad,
mint holmi ábránd. Csakhogy ez a pont a szemhatár különös helyén – a holnemvoltban – leledzik, s csak ritkán találok
el. Olykor tévedésből én is reménykedem.

A Balaton tág horizontja, az ég s a víz összefolyó pasztelljei, a sok-sok fehér pamacs, sáv és sík, a hosszú egyenesek ki-
váló keretet kínálnak a fentebb említett támpont kereséséhez. Olyan hely ez, ahol a nagy víz és a nagy ég – egék! – ösz-
szeolvadnak, látni, amint egymáshoz simul fönt és lent, a lehető leglágyabban, tejesen, a falusi méz halványkékes ár-
nyalatait kimasszírozva. Haloványabb türkizt sem láttam még életemben! Finom érintéseket érezni a Balaton partján,
távoli kedves ölelését szinte (nagyon távoliét!), a Balaton most magányosoknak való, melankolikusoknak az ősz és a tél
határán. Szemem fehérje, szemem kékje a tejes vízen úszik. Nem végtelen. A végtelen az azúr. A Balatonban van vala-
mi nagymamás-puha. Csakhogy a nagymami már rég meghalt. A montenegrói szirtek után (és előtt, remélem) ez itt a
szelidség akvarellje, és az idegen nyelveknek olykor a szemembe csapó hullámaiban úszva, a partra vetődve megörülök,
hogy magyar. „Magyar táj, magyar ecsettel”. Ritka madár ez az öröm, és elillanó. No de mi lenne, ha adni is tudnék eb-
ből a szerény magyar szépségből valakinek? Nyelveken szólva és a nyelvem érintéseivel? Úgy mutogatom az én crnago-
rácomnak Füredet, mintha titkot tárnék elé, valamit, ami bennem mégis, talán – a legszebb...

Az alkonyat, a merengő festő fest:

Violára a lemenő felhőket,

S a szürke fákra vérző aranyat ken...

És akkor a magasból a földre hullik egy szem feltört héjú dió – egy madár ejtette ki a csőréből. Kopp. Tátva maradt a
madár csőre. Lehajoltam, felvettem, Ljubeta zsebébe csúsztattam, és most a meglékel, ám sértetlen belül, égből poty-
tyant füredi dió ott van messze a fekete hegyek között egy költő íróasztalán, és talán, az ő nyelvén, vers születik belőle.
Legföljebb visszafordítom magyarra.

A fordítóház Füreden olyan hely, a béke szigete a fák közt, ahol alkalom adódik a fordítás transzcendenciájának át-
élésére. Koppanásokat, susogást, zizegést, szárnycsapásokat hallani. Tán még azt is hallom, hogy jön a tél, csikorognak
kint a murván a léptei. Nyelvek csapongnak. A könyvoldalak itt megpihennek, nem lapozol kapkodva. Minden ará-
nyos, ahogyan József Attila szerette volna. A padlódeszka puha léptek alatt, picinykét reccsen. Éjszaka felkapom a fe-
jem: a kapu melletti fák levelei úgy susognak, mintha megeredt volna az eső. De nem: lesétálok a széles lépcsőn a csilla-
gok alá. Itt úgy tudsz fordítani, hogy a suttogásokra, zörejekre, a csillagok perzenésére is van figyelmed; a szöveg fehér-
jében szállongó neszekre. Tudni lehet, hogy nem szavakat raksz át egyik nyelvből a másik nyelvbe. Hanem a lélegzet-
vételt, egy lény ritmusát veszed s viszed át. Tónust, amiben szív és ész együtt szólal.

A Szívkórház melletti Kiserdőben éjszaka koromsötét zugokra lelsz. Ráhajtod a fejed Ljubeta szívére, a pulóveren
át is hallani, ahogy üt. Aztán sokáig nézitek a fekete tavon a kacsák ismeretlen rendnek engedelmeskedő siklótáncát.

Párok keletkeznek, bomlanak fel, csoportok alakulnak ki és szélednek szét a legnagyobb csendben, éji lassúsággal. Ezek is idegen nyelvű mondatok, kacsanyelven. Ugyan mire készülnek ők most? A vízben bál van? Minden este bál van? Előfordul persze, hogy a fordítás sehogy sem megy, az istenért sem lehet elmondani valamit, a kutyaúristenit például, ezt sem lehet lefordítani, a Héja-nász az avaront sem – nem tudom elmagyarázni, nem az vagyok, akinek gondol, nem fér bele a zordon férfiagyába! Beletörök a bicskám, fordítsd ezt le! Elmúlik az ember élete, mire megtanul közvetíteni a nyelvek között, szétválasztani és kötni a diskurzusokat, kulturális csomót türelemmel bogozni, és egymás húsába nem beletépni. Visszajogva, sírva, kergetőzve... Elég egy szó, és repülnek a tollak.

Nem értjük egymást. Nincs közös nyelvünk. Mindenki mondja a magáét. Az értelemért megverekszünk. Szólj egy szót, és meggyógyul az én lelkem... Hej, de nehéz eltalálni. Súlyos szótárak tornyosulnak mellettem, hömpölyög az internet, és nem tudom. A torkomon akadt. A szó helyén sötétség tömörül. A sötétségben megátalkodottság. Abban meg a rettegés, mely minden nyelven beszél egyszerre. Ljubav je strašna stvar. Nem csak hogy iszonyú minden angyal, hanem „a szerelem rettenetes dolog”, fordítom Danilo Kišt, aki egy süket orosz öregember jelbeszédét adja át (Lant és sebhelyek). „Mit mondjak? Mások szerelmi tapasztalatából nem lehet tanulni. Férfi és nő minden egyes találkozása úgy kezdődik, mintha az első találkozás lenne kerek e világon. Mintha Ádám és Éva óta nem lett volna milliárd és milliárd ilyen találkozás. Nos, látja, a szerelem tapasztalata nem átvihető. Ez nagy baj. És nagy szerencse. Így rendezte el az Isten.”

A fordítás egyúttal küzdelem, ösbeidegződések munkálnak a nyelvekben, mondhatni, kultúrák ősisége jut a szó soros értelmében kifejezésre, amit csak a másik tükrében látni meg; ez az a pillanat, amikor megrezen a fordító, és már-már hitét veszti. Bože! Az át nem vihető tapasztalat kondul meg ilyenkor. Mennyi harangszó! – csodálkozik Ljubeta, mikor én alig is hallom ezt a Magyarországot. Mennyi feszület! – mikor én alig is látom. A keresztet is másként vetjük. Pont fordítva.

Kezdhetjük előlről, az oldalbordától.

Az arácsi Gombás kúria, 1982, rézkarc

Szikora Péter

„CSAK A MÉLY GYÖKERŰ FÁNAK...”

Ősi értékek, új kultúra a Balaton-felvidéken

A honfoglaláskor a fejedelmi törzs szálláshelye volt a Balaton északi partját, Tihany és Füred fölött, hegyekkel, dombokkal, erdőkkel és szőlőkkel övező gyönyörű vidék. Ide való lehetett Vászoly, Szent István király unokatestvére, akit megvakítottak, megsüketítettek és Nyitra várába zártak. Fiai elmenekültek az országból, ám később hazatértek, s közülük az elsőszülött I. Endre néven magyar király lett. Ő alapította a tihanyi bencés apátságot, amelynek altemploma a mai napig a király földi maradványainak nyughelye. Az apátsághoz tartozó Aszófő északi szomszédját, Pécselyt 1082-ből származó iratok említik először. A török pusztítás után wünnenbergi parasztok települtek ide, a XVII. századtól a vidék birtokosa a Zichy család lett. A XX. század második felében a téesz uralkodott itt, amelynek vezetői a Zichyek egykori Pécsely-pusztai majorságát nagyüzemi tehenészetté alakították, majd amikor ebből már nem lehetett hasznot húzni, az enyészetnek szánták. Ezzel kapott döntő fordulatot a mi történetünk...

Szerelem

A mai Pécsely, Klára-pusztán található udvarháznak a téeszt megelőző utolsó tulajdonosai a nagyvázsonyi Zichyek voltak. Amikor Klára grófnő szerelmes lett a házitanítóba, gyermekeit, férjét Nagyvázsonyban hagyva Pécsely-pusztára költözött. Hozzáfogtak a régi kúriaépület bővítéséhez, ám ez a munka félbemaradt a háború miatt. A bevonuló oroszok megölték a házitanítót, Merza Györgyöt, Zichy Klára pedig ausztriai rokonaihoz menekült. A pusztát azóta viseli a tragikus sorsú grófnő nevét.

A hajók iránti szerelem furcsa módon az Alföldön, a Duna–Tisza köze homoktengerének a peremén kezdődött. Igaz, a falut – ahol hősünk, Molnár Ferenc a gyermekkorát töltötte – Hajósra hívják, s az ottani szőlőtermő löszhalmok közelében már akad víz, hajókat, ladikokat a hátán hordozó víz: a Duna. A Duna ártéri ligetében számos nyári délutánt töltött el iskolásfiú korában Molnár Ferenc, egy partra vetett, korhadt héjazatú bárkán üldögélve. S borzongva álmódzva a Dömsöd hajó történetéről, amely az idősebbek szerint valahol itt futott aknára hajnali piacra készülő kofákkal a fedélzetén. De a hajót – bár el lehet pusztítani az utasaival együtt – az örökévalóságunk építik! Ezt már a gdanski és a szczecini hajógyárban tapasztalta meg hősünk, amikor a kamaszkori vonzalom felnőtt tudománnyá érett benne a Lengyelországban töltött egyetemi évek során. Még tanúja volt annak, hogyan terveznek, és hogyan építenek hajót az évezredek hagyomány szerint fából, s maga is bábáskodott az új, a fát a hajóépítésből mára teljesen kiszorító műanyag-technológia születésénél. Lengyelországból hazatérve aztán az új tudomány birtokában számos álláslehetőség közül válogathatott, de ő az egyetlen „hajós ajánlatot” fogadta el, így lett az akkor még prosperáló balatonfüredi hajógyár mérnöke.

A fiatalember egyre csak kifelé bámult az ablakon, a világejrt sem fordította volna fejét a mellette ülő lány felé. Ismerős volt a táj, már-már unásig ismerős, pécsi középiskolás éveiben többször volt szerencséje gyönyörködni benne. A vonat széles völgyben igyekezett észak felé, itt már csak hullámzó lankák és dombok idézték a Mecsek emlékét. Olykor a saját arcát is látta a domboldalakra futó gabonaszávok előtt az ablak tükrében: komoly volt, elszánt és érdeklődő. Ilyenkor a lányból is mutatott valamit az üveg, napsütötte arcát, szőke haját. Az ablak felé fordult, a táj igézte meg őt is. Vagy a fiú? Végül a lány hangja törte meg a szemlélődés csöndjét. A dombokról szólt vagy a városról, amelynek pályaudvarán ugyanabba a kocsiba, egymás melletti ülésre terelte őket a sorsuk. Nem fontos már. Három gyermekük közül a legfiatalabb is a felnőttkor küszöbén. A falunapi ünnepségen mindenkihez van egy jó szavuk, s mindenki szívesen köszönti őket. Egyikük vadsültet kínál, meg sört, másikuk süteményt s helyi rizlingből kevert fröccsöt. Harminc fok van árnyékban. S közel ennyi esztendeje házások.

Szerelem volt az első látásra. Még a nyolcvanas évek elején történt, hogy az akkori téesz vezetői – miután minden képzeletet felülmúlóan tönkretették – elhatározták, hogy túlradnak a Klára-pusztai egykori Zichy-kúrián.

Molnár Ferenc, eleinte csak kósza vevőjelölt, számára meglátni és megszeretni egy pillanat műve volt. Fantáziája túlszárnyalt a pusztulás képein, meglátta az udvarházban és a hozzá tartozó majorságban mindazt a szépséget, amellyel egykor rendelkezett, s elképzelte azt is, hogy milyen lehetne egy gondos kéz munkája nyomán. Feleségével egyetértésben összeszedtek mindent, amit csak lehetett, elfogadtak a családból minden kölcsönt, aminek a visszaadását remélhették, és megvették a kúriát. Ám, ahogyan lenni szokott, kiderült, hogy az épület állapota olyan rossz, hogy az akkori lehetőségeik alapján képtelenek lakhatóvá tenni. A mentőöv egy állásajánlat volt: Molnár Ferenc hajómérnöknek, aki akkor a Magyar Hajó- és Darugyár Balatonfüredi Sporthajó Üzemében dolgozott, az F2 típusú széllovas deszkát gyártó német cég fejlesztőmérnöki munkát kínált a vállalat ausztriai üzemében. Bár akkoriban – 1984-ben történt mindez – nem volt könnyű külföldön munkát vállalni, végül mégiscsak sikerült. A fiatal magyar hajómérnök, Pécsely, Klára-pusztai kastélytulajdonos fogta a batyuját, s utazott. Egy év múltán a családja is utána költözött, 1992-ig Ausztriában éltek, így, mint mondja, idegenben aggódták, izgulták végig a hazai változások kezdetét. Közben, a nyolcvanas évek derekától, Molnár Ferenc az osztrák vállalat kutatásfejlesztési vezetője lett, a cég pedig a világ vezető széllovasgyártójává nőtt. A három gyermek is cseperedett, a legnagyobb fiú már a kremsmünsteri katolikus gimnázium tanulója volt, amikor a magyarországi változások ismeretében a család arra jutott, hogy nincs többé oka a hazától való távollétnek.

Pécsely

Ahogy a kúriát nem vásárolták volna meg jó adag idealizmus nélkül, céget sem alapított volna Molnár Ferenc, ha tudja, hogy mivel jár mindez Magyarországon. Fogalma sem volt adóhivatalról, könyvelésről, ügyintézésről, munkaerő-toborzásról... A lelkesedés végül legyőzte az akadályokat, 1992-ben kiváló minőségű karbonszálás szűrftesteket gyártott a Fűzfőgyártelep egyik csarnokában beindított vállalat, egy évvel később pedig már azt vizsgálták, hogy milyen más területeken alkalmazható ez a technológia. A járműipari alkalmazás kezdetét műanyag karosszériaelemek jelentették. Közben a cég tulajdonviszonyait is kezdték átalakítani, az eredetileg osztrák leányvállalat mára teljesen magyar tulajdonú lett.

1995-ben érett meg a helyzet arra, hogy Molnár Ferenc figyelme ismét Pécsely felé forduljon. Akkorra szűnt meg, a Balatont védő környezetvédelmi rendelet következtében, Klára-pusztán a télesztehenészet, a falusiak már kezdték elhordani a mozdítható dolgokat, téglát, gerendát, miegyebet... „Nem szégyelli lopásra tanítani a fiát?” – kérdezte szelíden egy falusi embertől a gazda, amikor az éppen a muzeális értékű ablakkereteket kezdte volna tűzifának aprítani egy legényke segítségével. – „Az erdőben is talál aprófának valót, ha nagyon rászorul...” Az ember a legénnyel erre odébbállt, Molnár Ferenc meg – ebből is – tudta, hogy itt az ideje a majorsági épületek helyreállításának s a cég áttelepítésének. A helyreállítás, a környék rendbehozatala ma is tart, a kúria pedig már megújult, s benne, ami csak lehetséges, a bútorokat is beleértve, eredeti formában.

A majorságot övező kerítés kovácsoltvas kapuja a Zichy időköt idézi, az épületek egyszerű méltósággal illeszkednek a tájba. A gyártócsarnok eddig az egyetlen, amelyet újonnan építettek, de méreteivel, formájával ez sem rí ki a kétszáz évvel régebbi házak közül. S gyarapszik is a gazdaság, a korábban kaszálónak használt terület egy részén, földgépek egyengetik a talajt, a készülő kerítés mentén raklapra rögzített téglák várják, hogy ismét fallá nemesedhessenek. Fallá egy új technológiai épület részeként, s ismét, mert eredetileg egy baranyai kúria alkotóelemei voltak. Az a kúria most bontásra ítéltetett, a téglák azonban – hála Molnár Ferenc szemfülességének és értékörző szándékának – új életre kelnek Pécselyen.

A szálszerkezetes műanyaghéjak a mérnöki tudományhoz értők szerint kompozitok. De kompozit-szerkezet egy fatörzs vagy nádszál is, az ember, mint oly sok más esetben, itt is figyel, s amennyire csak tudja, utánozza a természetet. Az utánzás azonban mellékhatásokkal is jár, a műgyanták „illata”, a festékpermet éppúgy károsítaná a gyönyörű Pécselyi-medencét, mint a téész idejében a nagyüzemi szarvasmarhatartás „mellékhatásai”. Az itt alkalmazott modern berendezések révén azonban elérték, hogy környezetkárosításnak nyoma sincs Klára-pusztán. S a helyi szőlőhegyről a vidéket pásztázó szem sem talál kivetnivalót az itteni Séd patakot ölelő völgyecskeben lazán szétszóródott házakban, a macskalépcsős oromzatokban, a liget fáiak zöldjéből kivörösülő cseréptökbben. Igaz, a gépek most agyagsárga sebet ejtettek a tájon, de jövő nyárra már egy új, az e pillanatban még raklapon várakozó évszázados téglákból emelt üzemi épület hozza meg a gyógyulást.

A majorság épületbokrán túl két kanca egy csikóval, tőlük elkülönítve meg egy gyönyörű szürke csődör

legelész. Kissé távolabb, ahol a Séd kanyarulatában őserdei rendezetlenségé fajtult a liget, vagy öt marha s két borjú pihen a júliusi melegben. A magyar szürkemarha vándorló fajta, inkább az Alföldre való – magyarázza Molnár Ferenc. E sötétszörű, galloway-nak nevezett jószágok eredeti hazája Skócia, de kitűnően érzik magukat a pannon vidéken. Ridegen élnek, vizük a patakából, fű a legelőről. S hálából a jóltartásért, amelyet valójában a természet biztosít a számukra, a patak körüli őserdőt is „rendbe legelték”. Ha azonban valami vis major megakadályozza őket a folyamatos legelésben, akkor panaszra mennek. Mint a legutóbbi télen, amikor – s ez a számukra újdonság volt – egyszer csak hó takarta el, na nem a bérci, de a lapályi tetőt. Kora hajnali órán felballagtak a kúriához, elbődültek, s a gazda azonnal tudta, hogy miről van szó, hozta a fészerből a modern módon henger-asztalgokká tömörített szénát. Erre csönd lett, az élet rendje helyreállt.

A cég gyártási profilja időközben teljesen megváltozott. Fűzfőn készültek utoljára szörfök, Pécselyen már első sorban autóiipari, élelmiszeripari és más szálerezősítésű műanyag alkatrészeket gyártanak. Autóbusz karosszériaelemek, személyautó tartozékok, ipari hűtőszekrény-házak, szélgenerátor-lapátok, csupa olyan termék készül illetve készül itt, amellyel szemben egyszerre követelménye a nagy szilárdság és a könnyű szerkezet. A legújabb fejlesztés eredménye egy autóbusz kocsiszekrény-bővítés, amelyet egy lengyel gyártóval történő együttműködés keretében végeznek. A Volkswagen számára pedig az egyik haszonjármű-típus felépítményét gyártják Pécselyen. Ez a legjobb megoldás – mondja Molnár Ferenc – a félkész jármű a saját kerekén érkezik az üzemünkbe, nálunk kapja meg a végleges formáját, s úgy megy a kereskedőhöz.

A Carbon Composites új kultúrát, új típusú foglalkoztatást valósít meg ezen a vidéken. Nálunk talán még szokatlan, de Európa fejlettebb részein nem ritka, hogy gyönyörű természeti környezetben szép, rendezett, fejlett technológiát alkalmazó, környezetvédelmi szempontból is kifogástalan üzem működik. Pécselyről és húsz kilométeres körzetéből jönnek a munkatársak – Nagyvásonyból, Veszprémből, Balatonfüredről, Tihanyból – s néhány, a szülőföldjén már-már lehetetlen helyzetbe kerülő erdélyi magyar számára is biztosít munkát a cég.

A füstös gerenda

A „füstös gerenda” az egykori Pécsely-pusztá jószágigazgatójának a házában található, s egy lépés után koppan rajta a feje a nem kellően alázatos belépőnek. A ház tulajdonképpen egyszerű XIX. századi parasztház, ma is „igazgatói” – itt rendezte be Molnár Ferenc az irodáját –, s miután a füstös gerenda egy átlagos magasságú férfiember szemének magasságában hidalja át a fogadóhelyiséget, ide főhajtás nélkül sem be- sem kilépni nem ajánlatos. Fejet hajt a gazda is, naponta jó néhány alkalommal. S e gesztusa nemcsak önvédelem a gerenda miatt, amely mögött a valamikori szabadtűzhely szépen rendbe hozott kürtője ível a tető felé, hanem a rajta álló feliratnak is szól:

Csak a mély gyökerű fának nőhet magas koronája.

A fába faragott betűk, s a honfoglaláskori palmettás-indás díszítő motívumok, a turulmadár és Emese álma valóban mély gyökerzetet sejtetnek. Alkotójuk erdélyi, Háromszékből való tanárember, Kubánda Miklós, aki Magyarországra jár fafaragást, hazaszeretetet tanítani az ittenieknek. Őt hívta Molnár Ferenc, hogy faragná meg azt a füstös gerendát, amelyet amúgy az újjáépítés kivitelezői inkább eltávolítottak volna a házból. De végül maradt a megfaragtatott, a gazda pedig így fogalmazza meg a jelmonddal összefüggésben a cég alapítóinak filozófiáját: A kivételes szépségű pannon táj, az itt élő emberek mentalitása kínálja a lehetőséget, hogy a változó világ kihívásaira a magunk sajátos módján feleljünk. Igényesen, a tökéletesre törekedve, a létrehozott tárgyak szeretetével, az alkotás örömeivel találhatjuk meg a helyünket a világban. Ha nem tesszük fel magunknak minden nap a kérdést: mi az, amit éppen mi adhatunk ennek a vidéknek, az itteni embereknek, mi az, amit a hagyományokhoz és a tájhoz illő, ugyanakkor nagyon korszerű technológiával tudunk előállítani s komoly bevét is találunk rá, ha nem kérdezzük folytonosan ezt magunktól, s nem találjuk meg a helyes választ – óhatatlanul elveszünk a középszerűségben.

(Bertha Bulcsú-díjas esszé, 2008)

Batsányiné Baumberg Gabriella

**HAYDNHOZ,
MIKOR A TEREMTÉS CÍMŰ ORATÓRIUMÁT BEMUTATTA
BÉCSBEN, A NEMZETI SZÍNHÁZBAN**

*Hevítsen muzsikád varázsa,
Gyöngéd s éltet, mint minden szép,
Kinek csak van füle hallásra,
Tisztán áradt szívében szét.*

*Hallottuk, üstdobod mennydörög;
Teremtést formáltál magad!
Nap s Hold kélt a vizek fölött,
S másodszer Föld az Ég alatt.*

*Az Édenben Ádám dicsérte
Éva karjából szótlanul,
Zengő szívvel: „Dicséret érte,
Dicsőt cselekedett az Úr!”*

*Műved után így köszöntene
Könnyes orcánk ma estelen,
Mert a harmóniák istene
Vagy, halhatatlan Mesterem!*

(Németh István Péter fordítása)

ÖRÖMKATONÁK

Lapok a keszthelyi hadosztály történetéből, avagy megmozdult a diszeli erdő

A diszeli határban levő fiatal fenyőerdőben szembe jött velem Latabár Kálmán. Találkozásunk nem volt véletlen, vártam rá, és a társaságában levő két hölgyre, Ákos Stefire, az 1950-es évek népszerű slágerénekesnőjére, és az Operaház egy nagyon csinos táncosnőjére. Latabár feltekintett a Csobánc tetején levő várromra és mókázni kezdett. Bemutatta, hogyan fogadhatta annak idején a létrán felmászó törököt. Előbb gondosan beigazította a fejét és csak azután vágta kupán.

Vendégeink azért jöttek, hogy műsort adjanak a katonai tábor szabadtéri színpadán. A mi hadosztály újságunk ket-tős sátra ott állt a természet jóvoltából kialakult aréna közelében. A hátsóban voltak a vaságyak, az elsőben az íróasztalok. Ahogy megérkeztünk, a hölgyek bevonultak a fertályba, mi pedig elől leülvén borral, sörrel, pálinkával, üdítő itallal kínálgattuk az ország kedvenc komikus színészét. Latabár nem kért a felkínált italokból, és a sok unszolás után végre kibökte, hogy egy pohár vizet azért szívesen meginná.

Hát ez a kívánság volt az, amire nem készültünk fel. Van ugyan egy kancsó friss vízünk is, de az odaát maradt a há-lósátorban.

–Hozza ki! – szölt rám ellentmondást nem tűrően Latabár.

–De hát... dadogtam én.

–Hozza ki!

Mentem tehát a vizes kancsóért. Még csak kopogni sem tudtam a leeresztett sátorponyván.

Oly pillanatban léptem be, amikor a gyönyörű táncos lányon nem volt egyéb egy fatalnyi áttetsző bugyinál.

–Pardon, pardon – felkaptam a kancsót és kibotorkáltam.

Latabár láthatólag élvezte a szituációt. Nem kérdezte, mit láttam. Személyesen töltött magának egy pohár vizet, majd újra rám szölt:

–Vigye vissza ezt a kancsót, hátha a lányok is megszomjaznak.

Érthető, hogy a nagy komikussal való találkozást azóta sem felejtettem el.

x x x

Kedvcsinálónak előrehoztam ezt a kis kalandot, de mielőtt folytatnám az anekdotázást, el kell röviden mon-dani, hogyan kerültem 1952 nyarán másfél évre a Balaton tájékára. Sorsom egyik fordulópontja, hogy 1950 ta-vaszán, mint huszonegy éves egyetemi hallgató a Szakszervezetek Országos Tanácsa által meghirdetett regény-írói pályázatának egyik díjazottja lettem. Művemet ugyan azóta sem adták ki (pedig talán megérdemelne), de így még tehetségesebbnek tartottak, mint amilyen voltam. Számon tartottak az Írószövetségben, és tudósítói állást kaptam a Magyar Távirati Irodánál. Amikor be kellett volna vonulni, két helyről kaptam felmentést, az egyetem-től is, meg az MTI-től is. A tudósítói munka meg a nappali tanulás nehezen fért össze, így át akartam menni az esti tagozatra, de Kékes elvtárs, a tanulmányi osztály vezetője elutasította kérelmemet, mire rácsaptam szobája ajtaját gondolván, elegendő lesz nekem egy felmentés is. Különben sem születtem tudósnak.

Hiba csúszott a számításba. Farkas Mihályt hadseregtábornokká nevezték ki, és talán nem érte be ennyivel, marsall szeretett volna lenni. Tény, hogy mint az MTI munkatársa már nem kaptam felmentést. Vácra vittek, ahol egyéves kopouloságra ítélve próbálták pozdorjává törni civil önérzetemet.

Ám egyszer csak váratlan fordulat következett. Alakulatunk távirati parancsot kapott, miszerint Solymár Jó-zsef honvédet ekkorra meg ekkorra tiszta ruhában indítsa útba a tiszti ház tábornoki szobájába. Aláírás: Nógrá-di Sándor altábornagy, politikai főcsoportfőnök. A megrettent politikai tisztjeink úgy öltöztettek, mint valami falusi menyasszonyt.

A tábornoki szobában Nógrádi egyéb elfoglaltsága miatt helyettese, Ilku Pál nyelte velünk a különböző oda-készített szeszeket.

A találkozás következményeként a párttag ifjakat a minisztérium állományába vezényelték, engem pedig kinevezetek a Szabadság című keszthelyi hadosztály újság főszerkesztő helyettesévé.

Az első kellemes meglepetés akkor ért, amikor kiderült, hogy szerkesztőségünk és nyomdánk a város főutcáján egy földszintes házban működik. Elöl civil kezelésben működött egy könyvesbolt, de az épület hátsó része a mi birodalmunk volt. Itt működött a szerkesztőség, a nyomda, és itt volt a sorkatonaként szolgáló katonariporter és két szedő szálláshelye is.

Csényei főhadnagy, a szerkesztő azonnal bemutatkozni vitt a Festetics kastélyba. Átvágtunk a viszonylag rendszerben tartott kerten, aztán jancsiszeges talpú csizmámban rátiporhattam a nevezetes Kékvér lépcső fokaira. Csak később tudtam meg, hogy a herceg annak idején fondorlatosan úgy vezetgette az őt meglátogató nagyméltóságú vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó urat és nejét, hogy a köznemesi családból származó országvezető ne gyalázza meg a Kékvér lépcsőt.

Az egyik tiszteletet parancsoló teremben járultunk a robusztus termetű, dörgő hangú, de mint később kiderült, becsületes és jó humorú Lendvai ezredes előtt kellett jelentkeznünk, majd a bemutatkozás után betértünk az akkor hivatalosan Béke étteremnek nevezett, de jobbra még mindég csak Amazonként emlegetett vendéglő oldalában működő talponállóba, és megtörtént a beavatásom.

Keszthely még akkor is a Rákosi korszakban lepusztultan, vagy ahogy a mai fiatalok mondanák, lepukkantan is nagyon sokat megőrzött varázslatos szépségéből. Balatoni strandja úgy, ahogy működött, csak a messze benyúló, rothadó deszkákon a fürdőházhoz volt tilos bemenni. A régi K und K stílusban megépült szállók nem fogadtak vendéget, a hajdan nevezetes jachtklub öblében csak néhány rozoga csónak ringatózott. Elvadult a gyönyörű nagy park is.

Talán, mert magam is angyalbőrben szolgáltam, a hajdani piacon álló feszület rejtélyes felirata erősen emlékezetembe rögződött:

Itt látsz nyugodni egy tüzért,
Kit baj honán kívül nem ért,
Elérvén édes hazáját,
Itt végzi földi pályáját.

A hajdani magánnyomda gazdag betűmintakönyvében a különböző betűtípusokat bemutató mondat ez volt: Keszthely a Balaton fővárosa. (Ezt a megállapítást gondolom ma már a fürediek is, de a síófokiak is erősen vitatják). Eme mintakönyvet, valamint az újságunk néhány számát hazahoztam, és hányattatásaim, sok költözködésem ellenére ma is őrzöm.

A város életébe hamar sikerült beilleszkednem. Történt, hogy szerkesztőségünk civil titkárnője megbetegedett, és az Úttörő Szövetség függetlenített járási vezetője szívességéből besegített.

A szerkesztőséggel szemben lévő kis lakásában fogadott bennünket, és nagyon elcsodálkozott, amikor az újságíró iskolát frissen végzett alhadnagy elvtárs dadogásait egy kopasz honvéd ütötte helyre. Ebből esti közös teázás lett, majd félig-meddig hozzá költöztem.

Ilona látott el városi pletykákkal. Volt akkoriban egy győzedelmes hangulatú pártkongresszus, amelyről így számolt be:

– A végén tartottak egy nagy fogadást, de micsoda népek voltak ott. Mire betettem a táskámba egy narancsot, meg két minyomot, már semmi sem maradt az asztalon.

x x x

Fura volt a mi hadosztályunk, és benne az én helyzetem. A hadosztály ugyanis nem volt igazi hadosztály, csupán annak a váza. Szakszóval mondva nem volt feltöltve. Ha eljő az ideje, és Sztálin generalisszimusz kiadja a parancsot, hogy meg kell leckéztetni Titót, a láncos kutyát, behívják a tartalékosokat, és máris hadrafoghatók lesznek. Ennek megfelelően korábbi büntetetteket, analfabétákat irányítottak ide, és ami azt illeti, a tiszték közül sem a legtehetségesebbeket válogatták ki. Így afféle állatorvosi lóként mutatkoztak a kor betegségei.

Ami azt illeti, és akkor jócskán beleillemtem ebbe a fura környezetbe.

Egy kopasz, rang nélküli újonc egyik pillanatról a másikra őrnagy-alezredesi beosztásba kerül. Fizetése, amíg

a tisztek tiltakozása miatt le nem szállítják, 4600 forint plusz 60 forint zsold. (Az MTI-ben bevonulás előtt 1400 forint volt a fizetésem). És zsebemben egy parancs, mely szerint a tapolcai ezred és minden alakulat látogatására jogosult vagyok.

A katonai újságírásnak az időben megvoltak a maga sajátosságai. Egy civil hírnek a következő kérdésekre illet megfelelni: ki?, hol?, mikor?, kivel?, mivel? stb. A seregnél ez másként volt. Az akkoriban divatos éberség mián csupán annyit lehetett leírni, hogy A, B, vagy C tiszt elvtárs egységénél. Tilos volt az alakulat közelebbi megjelölése, de a városok, falvak megnevezése mellett a hegyek, folyók is inkognitóban maradtak. Ezek a szigorítások nem az igazmondást szolgálták.

A Néphadsereg központi lapja egyik vezető munkatársának bevett szokása volt, hogy ha anyaggyűjtésre vidékre indult, hogy-hogy nem, mindig balatonfüredi szeretőjénél állapodott meg. (Drága szerkesztő úr, higgye el, nem most, az ön kedvéért találok ki Füredet). Az ölelő karok közt heverészve a rádióból értesült egy katasztrófális következményekkel járó felhőszakadásról. Működni kezdett hősünk képzelőtehetsége, és kitalált egy történetet, miszerint a mentésre vitt harcosok közül egy úszni nem tudó fiú a vad habokba esett, és parancsnoka utána ugorva mentette ki. (Az is lehet, hogy fordítva osztotta ki a szerepeket). Aztán a kolléga a sikeres munkáért beseperte a dicséretet.

Történt pedig, hogy Farkas Mihály hadseregtábornok, honvédelmi miniszter belelapozott abba az újságba, és megakadt a szeme a mondott cikkben. Behívta hadsegédjét, és kiadta a parancsot: Keressék meg ezt a derék vitézt, mert személyesen óhajtom kitüntetni.

A történet folytatását az olvasó fantáziájára bízom.

x x x

A parancsnokomnak a lapszerkesztést illetően volt egy fura szokása. Sem ő, sem a másik tisztünk, talán az ő szokását ellesve, soha egyetlen sort sem írt a lapba. Viszont a felkészülés idején elővette az úgynevezett tükörodalakat, jól kicentizte, ráadásul fel is címezte a majdan bekerülő írásokat, amelyeket nekem kellett elkészíteni.

Borzalmas címeinek egyik-másikára emlékszem. A Harcos szereti fegyverét, vagy A legfontosabb az egységes körletrend.

Próbáltam alkudni, hogy csináljuk talán kicsit színesebben, emberségesebben, de a szerkesztőm hajthatatlan maradt. Végül nyüglődésemet megunva, kellő magyarázattal szolgált.

Elővette a fiókjából a kiképzési tervet tartalmazó szigorúan titkos könyvecskét. Ezt kell követnünk. A miniszteriumban ülő ellenőreink pedig csupán a címekre néznek, csak ezt olvassák.

Ez előtt az érv előtt meg kellett hajoljak. Ha a körletrend a legfontosabb, az a legfontosabb. Bele kell nyugodni.

x x x

Lendvai ezredes, a hadosztályparancsnok megkedvelt engem. Ő székely ember volt, én meg palóc, így hamar szót értettünk. Az önirónia sem hiányzott belőle. Amikor az újoncok érkezésekor vezércikket kértem tőle, így válaszolt:

– Nézze, én civilben asztalos voltam. Ha kell a szerkesztőség bútorait kipolitúrozom, de azt a cikket maga írja meg, és én csak jóváhagyom.

Jókora súlyfeleslegemre utalva megjegyezte:

–Hallja rikkancs, maga sérvkötőnek hordja a derékszíját.

De azért a hadsereg szégyeneként is nemegyszer magával vitt ellenőrző útjaira. Ilyenkor meglátogattuk az útba eső falusi kocsmákat.

Egy szemle alkalmával furcsa dolgot művelt. Az egyik sorból kiemelt katonával előbb a nadrágját tolatta le, utána a gatyáját, és megvizsgálta, nem sárga-e az ülepénél.

Visszafelé utunkban vettem magamnak a bátorságot és megkérdeztem, nem tartotta-e megalázónak, amit azzal a szerencsétlen ifjúval művelt. Az ezredes nem sértődött meg:

– Higgye el, én is szégyelltem. De meg kellett tenni, mert benne van a szovjetektől átvett kiképzési tervben.

A diszeli erdőben való tanyázásunk során váratlanul a parancsnoki sátorba hívtak. Lendvai ezredes tettetett komor ábrázattal fogadott.

– Politikai helyettesemet, Pap őrnagyot továbbképzésre vezényelték Moszkvába. Mivel magára ráfér egy kis testedzés, egy kis fogyókúra, úgy döntöttem, hogy az őrnagy elvtárs lovát távollétében maga fogja lovagolni.

Mitagadás, először megrettentem. Pap őrnagy is jókora férfiú volt, és amikor lábamat a kengyelbe téve nyeregbe akartam pattanni, a lovászok tréfája miatt a nyereg a ló hasa alá fordult, én pedig a földön találtam magam. Meg kellett magyarázni, hogy én tulajdonképpen büntetésből lovagolok.

Am aztán kiegyenesedtek a dolgok. Szerkesztőségi tisztársammal lóra pattanva (vagy inkább kapaszkodva) minden délután felporoszkáltunk a Csobánc oldalában lévő szőlők közé, ahol sikerült találni egy lakott présházat. Ennek gazdájánál hamarosan törzsvendégek lettünk. Csatlakozott hozzánk Csom bácsi, egy öreg kőbányász. Nem a pohár bor vonzotta, hanem hogy mesélhetett. Olyanoknak, akik talán megőrzik történeteit. Mert Csom bácsi mindent tudott a törökkel szemben győzedelmes Gyulaffy Lászlóról, mintha ifjan ott szolgált volna hadi-népében. Ugyanilyen jól ismerte Vak Bottyánt és Rabutin e vidéken történt csatározásait is. Eltelt azóta majd hat évtized, és úgy tűnik, Csom bácsi a történeteit a legalkalmasabb személyekre bízta. A kilovaglásoknak váratlan fordulat vetett véget. Lendvai ezredes újra hívatott.

– Hallja rikkancs! Elveszem magától a lovat.

– Pedig most kezdtünk összeszokni.

– Csak hogy a lovászok jelentették, hogy nem maga fogy le, hanem a ló.

x x x

Rossz, vagy netán jó szokásom szerint, de mindenképp különös ismertetőjelként, ha kell, ha nem, emlegetem Mátraballát, az én kedves palócfalumat. 1935-ben a fiúk közül heten kezdtük el az elemi népiskola első osztályát. Bekecs Dezsi kimagaslott közülünk. Igaz, ő akkor már harmadszorra járta. A tanítókisasszonyunk azzal biztatta, hogy az első osztályból fog bevonulni katonának.

Nos, a maradék hatból harman találkozt terveztünk 1953-ban József-nap alkalmából. A sereg jóvoltából megethettük, mert Forgó Miklós repülőstisztként szolgált Tapolcán, Nagy Jóska lőtértiszt volt a szépnevű Vár völgy falujában, engem pedig a szerkesztőségünkbe vezényelt felderítőnek képzett Kecskés Pista oda vitt, ahová éppen menni vágyakoztam.

Megbeszélésünk szerint március 19-én déltájban odamotoroztunk a tapolcai repülőtér kapujához. Az őrség parancsnoka közölte, hogy Miklós barátom valami fejtágítón vesz részt, és délután két óráig nem is beszélhetek vele.

Várni kellett. Kecskés Pista kérte, hogy beugorhasson Tapolcára, én meg megpróbáltam lődörgéssel agyonütöni az időt. A repülőtérről szemben az út túloldalán a tisztiházak betonkockái álltak, közvetlen előtte pedig a füves terepet gyakorlótérnek használták.

A tavaszi nap szokatlanul melegen sütött, én pedig ekkorra már valamelyest megünnepeltem magamat, hiszen nemcsak névnapot, de születésnapot is tarthattam. Így támadt az a fura ötletem, hogy belefeküdtem egy olyan jó száraz lövészárokbába, amelybe éppen besütött a nap, és ott elszunnyadtam. Arra ébredtem, hogy egy jó adag föld hullik az arcomba.

– Meghalt a katona bácsi. Temessük el a katona bácsit – hallottam a csilingelő gyermekhangokat – és közben a tisztiházak apró gyermekeinek csapata kis lapátkákkal szórták rám a földet.

Mozdulásomra szanaszét szaladtak, így sikerült túlélnem első temetésemet. Félt, hogy legközelebb ezt már nem sikerül megismételni.

Előkerült Kecskés Pista a motorkerékpárral. Sajnos kiderült, hogy Miklós barátom nem tarthat velünk, így nélküle tarjuk meg a József-napot. A druzsám sorkatonaként kapta meg a lőtértiszt beosztást. Valójában a vár-völgyi lőtér gondnoka volt. Kint lakott a faluban, betelepítették az egyik gazdag kulák házába. Az osztályellenesség ily módon való zaklatása nem egészen úgy sült el, ahogyan a hatóságok képzelték. Nagy Jóska árvagyerek-ként korábban a falu kisbírájaként ütötte a dobot, tette közhírré a tudnivalókat, így jól tájékozódott a bonyolult

világban. Unalmában segítette a háziakat a mezei munkában, és próbált nekik valamelyes védettséget is biztosítani. Így a háziak annyira megszerették, hogy még az eladó lányukat is szívesen hozzáadták volna a messziről jött szegény palócfúhoz.

Kisüsti pálinkával kezdtük, bőséges vacsorával folytattuk, majd eljött a borozgatás ideje. Kedves volt a háziasszony, a nagyfia, a nagylánya, csupán a házigazda mutatkozott morcosnak. Az ilyenkor szokásos anekdotázás, tréfálgatás után a legényfiú elővette hegedűjét, s az lett a dolog vége, hogy a gazda valami legényes táncfiguráira próbált engem megtanítani, nem sok sikerrel.

Reggel a tisztaszoba derékaljas, pehelydunyás nyoszolyáján ébredve elgondoltam, hogy itt a nagy mulatozás miatt alighanem kitelt a becsületünk, jó lesz ha mielőbb odébb állunk. Aztán felnyitván szememet megdöbben láttam, hogy a ház asszonya egy fehér üveget és egy pálinkás pohárkát kezében tartva várja ébredésem.

Bocsánatkérésem elhárítva hálálkodni kezdett. Elmondta, hogy a sok zaklatástól elborult a férje kedélye, és már attól tartottak, hogy valami kárt tesz magában. És rosszkedvén nem változtatott se a karácsony, se a húsvét, se más jeles ünnep.

–Az isten áldja meg magukat, hogy így felvidították.

Így aztán szökés helyett még egy nappal megtoldottuk a nevezetes várvölgyi József- napot.

x x x

A civilekkel való találkozásokra nagy lehetőséget adott az 1953-ik évi aratás. Hadosztályunk kétszáz paraszti származású ifjút küldött kézi kaszásként segítőül az állami gazdaságokba, hogy pótolják a hiányzó gépeket olcsó munkaerővel.

A legények szívesen vállalkoztak a hasznos munkára. Jobb aratni, mint kúszni-mászni, vagy a minden táborban meglévő miniszteri utat takarítani, amelyre elvileg csak Farkas Mihály léphetett volna rá, de ő valahogy elkerülte a diszeli erdőt, meg a többit is. A jobb koszt, a reggeli aratópálinka mellett az is vonzólag hatott, hogy ennél a munkánál nélkülözhetetlenek a marokszedő lányok, menyecskék. (Vénasszony nehezen tudna hajladozni a tűző napon).

De a mi politikai tisztjeink semmit nem bíztak a véletlenre, és hangulatkeltési célokból bevezették a hadovaladát. Egy teherautó alvázára óriás alumínium dobozt szereltek ajtóval, ablakkal, a tetején pedig jókora hangszóró trónolt. Odabenn mikrofon, lemezjátszó lelkesítő indulókkal és mozgalmi dalokkal. (A lemezek egy részére már ez első napon véletlenül ráültem, ami nagyban leszűkítette a választékot). Felszerelésünkhöz tartozott még egy filmvetítő berendezés, a népszerű Lati két filmjével, az Egy szoknya egy nadrággal, meg a Selejt bosszújával.

Az első napon, ahogyan elrendelték, valóban kiálltunk a jókora búzatábla szélére, és kezdtem mikrofonba mondani a lelkesítő szöveget. Ám egy Ölbei nevezetű, civilben néptanító rám nyitotta az ajtót és beszólt:

– Ne tatógj pajtás, inkább gyere és mutasd meg, mit tudsz.

Én, mint a mátraballai állomásfőnök úr fiacskája, soha nem arattam. Volt ugyan kasza a kezemben. A vasútdalban vagdostam a füvet a malacoknak, birkáinknak, nyulainknak. (A háborús, majd az azt követő nehéz időkben bőven tartottunk jószágot). Beállítottak második kaszásnak. Hiába vágtam a lehető legkeskenyebb rendet, az első jócskán elhagyott, és attól kellett tartani, hogy a mögöttem lévő pedig elnyisszantja a bokámat. Így aztán igen gyorsan leszoktattak a hadováról. Egy füzetbe gondosan beírtam, hogy mit mondtam volna, ha mondtam volna, és meg is dicsértek érte.

Amerre jártunk, jó magyar nótás meg tánczenés lemezeket szereztek, így nem csak filmvetítéseket, de táncmulatságokat is tartottunk. A hadovaladát sörszállításra is megszentelteltették. Az akció végén a hadosztályparancsnokot meghívták egy somlóhegyi pincelátogatásra, és engem is magával vitt. A legjobb borok mellett hallgathattuk a híres anekdotát a meddő hollandus királynőről, kinek a termékenységéről nevezetes Mária Terézia egy kis hordó somlói bort küldött gyógyszerként, melynek hatására kilenc hónap múlva megszületett a trónörökös. S mindjárt kajánul hozzátették: - Igaz, hogy a kishordót három deli magyar testőr kísérte el.

x x x

Még a diszeli táborban ért bennünket a híres, előkészítetlen és döbbenetet kiváltó Nagy Imre beszéd. A Nép-hadsereg központi tudósítójaként géptávírós rendelést kaptam, hogy adjak visszhangot. Elindultam hát, és a sátrak között hamarosan körém sereglettek a vitézek. És mondták ám a magukét a beszoigáltatásról, a padlássöprésről, az erőszakos termelőszövetkezetbe léptetésről, a parasztság megnyomorításáról. Alighogy elküldtem az első, máris újabbat, majd még egyet rendeltek. Amikor a harmadikat bevittem a géptávírász sátorba, az éppen ott tartózkodó defenzív tiszt gúnyosan megjegyezte: - Ezzel ugyan kár ennyire sietni.

Neki lett igazza. Mint később egy somogyzili bikanevelő gazda megjegyezte: - Jó lenne nekünk egy Nagy Imre, de mindig ott van mögötte a mumus.

x x x

Amikor táborozni mentünk, a nyomdászaink is költöztek. A hadsereg rendelkezésére bocsátották az addig teljes épségben megőrzött tapolcai nyomdát, annak érintetlen anyagával. A szerkesztőnek feltűnt, hogy a derék nyomdászaink kora hajnaltól napestig folyamatosan részegek. Röpke nyomozás után kiderült, hogy apránként a fölös ólmot értékesítgetik.

Akkor már elközelgett visszatelepülésünk téli szálláshelyünkre, Keszthelyre. Szerkesztőnk pedig egy merész huszárvagással rendelt egy katonai kisteherautót és megpakoltatta ólommal. A véletlen úgy hozta, hogy éppen arra járt a politikai főcsoportfőnökség két ifjú tisztje. Később mindkettőjük neve országosan ismert lett. Lakatos Ernő APO-vá lépett elő. Ő volt a párt agitprop osztályának ura és parancsolója. Árkus József a Ludas Matyi főszerkesztői tisztét örökölte meg, és az induló televíziós adások egyik humoros adását vezette. Valami szerelmi kalandra igyekezve egyiküknek sem jutott eszébe megkérdezni, hová, merre tart az a jó néhány láda ólom.

Folytatásként parancsnokunk önmagát és tisztársát a jobb információszerzés érdekében egy-egy világvevő rádióval lepte meg. A számomra nem várt és kellemetlen fordulat akkor következett be, amikor váratlanul hivatalos hangra váltva maga elé szólított, és harsány hangon kihirdette, hogy jó munkámért parancsnoki jutalomban részesít, majd felém nyújtott egy borítékot. A döntés valóban ólomsúllyal nehezedett rám. Szerettem volna visszaautasítani a megtiszteltetést, hiszen erkölcsi meggondolás mellett a lebukástól való félelem is ezt diktálta volna. Ám az elutasítás várható következményeit fel sem tudtam mérni. Így a tolvajlásból nekem is jutott hat Kosuth-bankó.

Nem az ólomüzlet, de a hadsereg karcsúsítása miatt két tisztünköt is megszabadult. Leszerelésem előtt néhány hétig én csináltam a lapot. Nyomdászaink továbbra sem szoktak le az ólombetűk dézsmálásáról. Volt, hogy átkiabáltak nekem:

- Józsi, takarékosan bánj az „a” betűvel, mert fogyóban van.

Ilyenkor harcos helyett honvédet írtam. És ha az „a” betű el nem fogyott volna, most az én mesém is tovább tartott volna.

x x x

A főszerkesztő úrtól kapott megbízáson fellelkeseidve nem a már meglévő anekdota gyűjteményemet kapartam elő a fiók mélyéről, hanem azokat a történeteket meséltem el, amelyen a táj, a Balaton vidéken élő emberek is szerepet kapnak. Ugyanakkor viszont a kor hangulatát tükrözö, a seregben történt események közül az igazán humorosak kimaradtak. Így legalább mutatóba ideiktatok belőlük néhányat.

x x x

A szívemhez leginkább közelálló történetek egyike arról a bizonyos hadosztályi kulturális vetélkedőről szól, amelyen Farkas Mihály sportvitézeként mint újságíró, a zsűri tagjaként magam is részt vehettem.

Mint köztudott, az időben népünk kultúrájának s ezen belül a hadfiak műveltsége fokozásának fellendítésére

sokat adtak a vezető elvtársak. A keszthelyi hadosztály kulturális versenyén, amelyet megelőzött a zászlóalj, ezredek vetélkedője, majd következett a hadtestek s végül a minden harcosok vetélkedése, e gyönyörű folyamat része volt. Szavaltak, daloltak, táncoltak, mókáztak a harcedzett ifjak, s az egésznek legfelsőbb az volt a fogypatékosága, hogy a műsorban leányokat soha nem lehetett látni. Enélkül pedig szomorúak voltak a produkciók.

Nos, a keszthelyi vetélkedőn volt egy szokatlanul szép attrakció, a pantomim, három szereplővel. Az egyik munkás volt a kalapáccsal, a másik a paraszt a sarlóval, a harmadik a tőkés, frakkban, cilinderben. (Máig se tudom, hogy ruházták fel ilyen gyönyörűen a mi tőkésünket). Amikor megkezdődött a produkció, a munkás kapálgatott, a paraszt sarlózgatott, a tőkés pedig sétálgatott. Aztán megvadult a tőkés. Fenyegetően suhogtatni kezdte a nádpálcáját, a munkás meg a paraszt rogyadozott, végül elterültek a földön.

Ám ekkor váratlanul felcsendültek az Internacionálé hangjai, amitől a tőkés kezdett el rogyadozni, a munkás meg a paraszt, mintha vérátömlesztést kapott volna, új életre keltek. Mire az utolsó akkordokhoz értünk, a tőkés hevert a porban (el is gurult a cilinderje a szerencsétlennek), s a munkás meg a paraszt állt hetykén a színpad közepén, szépen összetették amijük volt, a sarlót meg a kalapácsot úgy, ahogy az a nagykönyvben meg van írva.

A zsűriben a produkció osztatlan sikert aratott, s azt mondták, küldjük a hadosztályhoz, a hadsereghez, de még a Varsói Szerződésben is megállná a helyét a mély értelmű bemutató.

Ám ekkor az egyik politikai hadnagycsoka szót kért, hogy ő ideológiai hibát talál a pantomimban. Volt ugyan is egy pillanat, amikor a paraszt egy kicsivel feljebb ütötte a fejét, mint a munkás. Ezzel az érvel senki nem tudott vitatkozni, s a kijavítást, úgy látszik, megoldhatatlannak ítélték, ezért a nagy reményekre jogosító számot durván lepontozták.

x x x

A politikai oktatást természetesen nagyon komolyan vették, Pap őrnagy, a hadosztály politikai tisztje vezette munkatársai szemináriumát. Egy alkalommal a Szovjetunióban aknamunkát végzők voltak műsoron.

– Kik voltak azok a trockisták? – tette fel a kérdést az őrnagy.

Természetesen a többség lapított. Volt egy jámbor és nagyon buta tiszt, aki – meglepetésre – jelentkezett. Amikor felszólították, mondta ám a magáét:

– A trockisták azok a rohadtt, csibész kurvák, hogy a jóisten... el akarták adni a szovjethatalmat, de nem sikerült nekik!

– És kik voltak a buharinisták?

Újra csak a főhadnagy ragadta magához a szót:

– A buharinisták azok a rohadtt csibész kurvák, hogy a jóisten... el akarták adni a szovjethatalmat, de nem sikerült nekik!

Nem csekély kajánsággal vártuk a szeminárium „kiértékelését”. Pap őrnagy elvtárs nem jött zavarba:

– Elvtársak, vegyenek példát a főhadnagy elvtárstól. Lehet, hogy a főhadnagy elvtárs tárgyi tudása még kiegészítésre szorul, de harcosága, kommunista kiállása a legnagyobb dicsőretet érdemli meg.

x x x

Végigmeséltem, milyen hadfi voltam, s úgy éreztem, mindent elmondtam. Aztán több szemrehányó cikket olvastam, hogy mostanában mindenki önmagát szerecsen-mosdatja. Lelkiismeret vizsgálatot tartva jutott eszembe, hogy nekem illenék példát mutatni a régi bűnök meggyónásával.

Egyszer parancsnokom, Cs. százados magához rendelt, és rám parancsolt, hogy Tito-ellenes glosszát kell írnom. Mivel az egész lapot én írtam tele, nem lehetett azt mondani, hogy ezt csinálja más. Alapanyagként átnyújtotta a Magyar Távirati Iroda két-három stencilezett oldalát. Ám a halovány sorokból semmi érdemlegeset nem lehetett kisilabizálni. Cs. százados, mivel alapos és megfontolt ember volt, rám zárta a szerkesztőségi szoba ajtaját, hogy addig ki nem jöhetek, amíg a Tito-féle anyag készen nem lesz. Egyre elkeseredettebben böngésztem a stencilezett sorokat, de semmiféle ötletet nem adtak. Ekkor úgy éreztem, hogy már csak az írói vénámra hagyatkozhatok. Nekiláttam, és rittyentettem egy tárcettát. Megható volt. Arról szólt, hogy az egyetemista fiú

hazamegy a falujába, és a vasútállomáson éppen a málházó édesapukája előtt tartóztatják le, mert Belgrádban titkos röplapokat csinált Tito ellen. A vasútállomás leírásához Mátraballáról vettem a mintát, s higgyék el, nem belemagyarázás, hogy amikor Titóról írtam, Rákosira gondoltam.

A tárcsa megjelent (annyi eszem volt, hogy nem írtam alá), s úgy éreztem, ezzel az ügy be van fejezve. Igen ám, de ezidőben a Tito-ellenes anyagokban országos éhínség volt. Egy-két héten belül nem csak a Néphadsereg című lapban láttam viszont kicsinyke dolgozatokat, hanem a testvéri hadosztályújságok is rendre-sorra leközölték. Parancsnokom pedig hatalmas dicséretet akasztott le a Honvédelmi Minisztérium sajtóosztályától.

Az volt az iszonyú, hogy ezzel az ügy még mindig nem fejeződött be. Ettől kezdve hétről-hétre szobafogást kaptam, s nem jöhettek ki addig, míg nincs meg az esedékes Tito anyag. Írtam hát mindenfélét. A nagyszerű bemutatkozásokon kívül csak arra emlékszem, hogy egyszer egy árva parasztot gázolt el a tank a búzamező szélén. Gyónásomat ezzel akár be is fejezhetném. Olyasmit meséltem el, aminek a bevallására csak azért szántam el magam, hogy példát mutassak azoknak, akik ennél sokkalta csúnyább dolgokról nem akarnak beszélni.

Egyébként van olyan gyanúm, hogy a rémtörténeteknek, amiket sivár szerkesztőségi szobámban kiötöltem, a nagyobbik fele igaz volt.

x x x

A honvédség hadosztályújságjai munkatársainak is tartottak időnként eligazítást. Egy alkalommal Hazai György vezérőrnagy ecsetelte nekünk, hogyan kell harcos kommunista módon írni a katonai újságokban. „A bírálat éles fegyver – mondta – felelősséggel kell bánni vele. Önöknek, katona újságíróknak is bíráltniuk kell, még hozzá úgy, hogy előbb gondosan mérjék fel a kritika hatását.

A továbbszolgáló tiszthelyettesek ebben a vonatkozásban a tisztekkel azonos elbírálásban kell, hogy részesüljenek. A sortiszt-helyettesek két év helyett háromat szolgálnak, hangulatuk rossz, tehát zaklatásuk nem lenne célszerű. Az örvezetők és az öreg honvédek közvetlenül foglalkoznak az újoncokkal, számukra nem könnyű tekintélyt teremteni, így az ő bírálatuk sem lenne célszerű. Ott vannak viszont az újoncok, az ő ügyeikkel a legkeményebben és legigényesebben kell foglalkozni”.

x x x

Aki eleget élt ebben a kis országban, sok nagy csodát láthatott. Számomra a leggyönyörűbb emlék a „miniszteri út”. Öregember lévén nem is a népünk által oly mélyen szeretett Czinege miniszter urat szolgáltam, hanem nagy elődjét, Farkas Mihály hadseregtábornok elvtársat.

Rákosi apánk mondta, hogy a laktanyák kapujában nem azért áll őrség, hogy megakadályozza a józan gondolatok behatolását. Ez azonban csak szólam volt, hiszen az időben éppen az ellenkezője volt igaz. Farkas Mihály egy éven át nullásgéppel nyíratta kopaszra az újoncaikat, talán azért, hogy szépen álljon fejükön a pilotka. Anynyira része voltunk annak a bizonyos győzedelmes hadseregnek, hogy a magyar alakulatoknál nem a parancsnok, hanem a tadó, azaz a szovjet tanácsadó volt az úr. Szeretni kellett a leselejtezett, ócska fegyvereket, amelyeket az egyszerű magyar katona vagy dióverőként, vagy győztesként emlegetett, mivel hogy az eltávolíthatatlan vasroszdákat még a második világháborúban sikerült összegyűjteni.

A legnagyobb találmány a katonai táborokban előírt és kialakított miniszteri út volt. Attól volt miniszteri, hogy arra csak a honvédelmi miniszter elvtárs léphetett. Az egyszerű katona legfeljebb a faleveleket gereblyézhetette le róla. A miniszteri út széles volt és pöffeszkedő, megkerülése esetenként tíz-tizenöt perces gyaloglást vett igénybe, átosonni rajta pedig még a legvagányabbak sem mertek. Ott volt az erdő közepén, a sátrak között, a legfontosabb helyen, s várta, hátha egyszer arra talál sétálni a miniszter.

Egy öreg, tartalékos tisztként szolgált barátom mesélte a következő históriát. „Volt közöttünk egy örömkatona, afféle vidéki, úri elvtárs. A foglalkozását hadd ne írjam le. Egyszer ez a derék tartalékos tiszt levelekkel bombázta a Honvédelmi Minisztériumot, hogy baj van a harckészültséggel, mert a tartalékosok nem kapnak elég gyakran és elég alapos kiképzést. Végül az egyik levelének foganatja lett, és soron kívül behívták. A mi

örömtisztunkkel igen jól jártak hivatásos kollegái. Nem csak a gyakorlótéren mutatott rendkívüli aktivitást, de minden ügyeletet mások helyett is boldogan elvállalt. Az ideális állapotnak egy váratlan esemény vetett véget.

Az örömtartalékos kiment a miniszteri út közepére, s üvöltözni kezdett:

– Hadsereg, vigyázz! Jobbra át, utánam indulj!

Aztán elindult díszlépésben végig az érinthetetlen miniszteri úton.

Akkor jöttek rá, hogy megőrült szegény”.

x x x

Szabadságos katonaként zötyögtünk Kapitány törzsőrmesterrel Keszthelyről Budapest felé. Ketten ültünk csak a fülkében, amikor bejött és helyet kért egy markáns, erős férfi. Nem örültünk az új útitársnak, mígnem váratlan fordulat következett be. Az időben még volt vasúti büfészolgálat. Egy félig-meddig vasutas ruhába öltözött, kötényes fickó járt fülkéről fülkére, kezében egy jókora kosárral. Abban volt egy üveg szilvapálinka, egy üveg cseresznye, és egy üveg konyaknak nevezett iszonyat. No, meg három pálinkáspohár, meg egy kétes tisztaságú törlőruha. Aztán, ha valaki rendelt egy felest, emberünk a törlőronggyal gondosan átfényezte a pálinkás poharat és töltött. Nos, a büfés beköszöntött hozzánk is, hogy szolgálhat-e valamivel. Mi lemondóan intettünk, új útitársunk viszont megkérdezte:

– Mondja, mennyibe kerül ez a kosár?

– Hogy értsem? – dadogott a büfés.

– Úgy, ahogy mondom. Pontosan így, ahogy együtt áll.

– Hétszáz forint... - nyögte ki rövid gondolkodás után az árus.

– Tegye le!

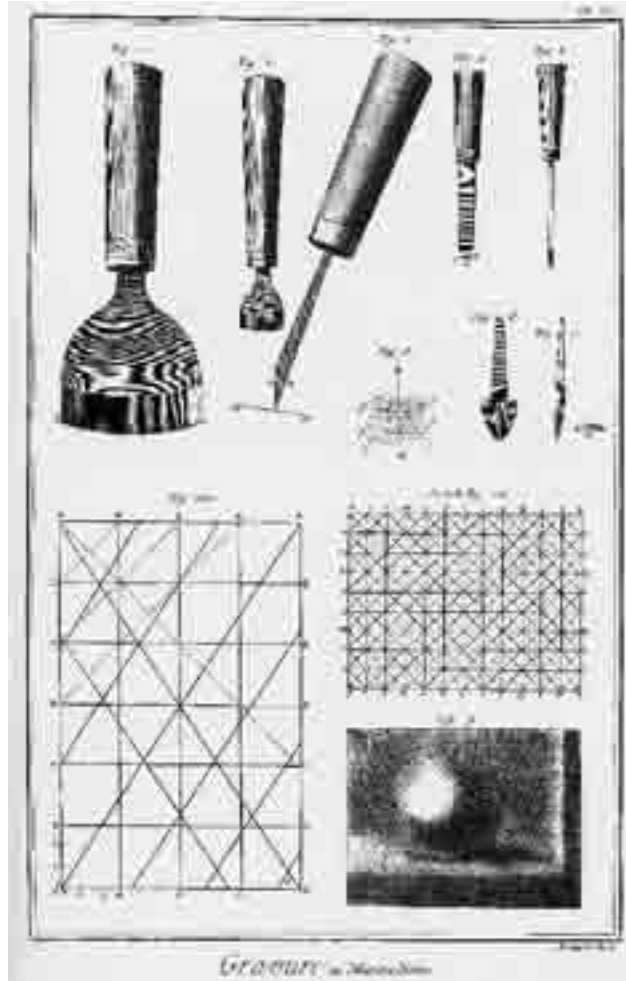
A büfés legalább a törlőrongyot meg akarta menteni, de útitársunk azt sem hagyta. Gálánsul fizetett, aztán kizuszkolta a büfést a fülkéből, s berántotta az ajtót.

– Maguk most csodálkoznak, ugye? – kérdezte az új kosártulajdonos. Nem mondtunk neki ellent.

– Akkor elmondom, hogy mit ünneplünk. Szép, nagy tanyánk van az Alföldön, most is ott él a családom. Apám katona volt az első világháborúban, s amikor közelített a front, szerzett egy puskát, hogy ne legyünk védtelenek. Aztán nem volt szíve eldobni, jól bepólyálta olajos rongyba, és eldugta az eresz alá. Sajnos a szomszéd, aki barátja volt, tudott a puskáról is, meg a rejtekhelyről is. Mivel később összeveszték, feljelentette az öregemet. Házkutatás, meg miegyéb. Mivel apám szívbeteg, nem volt más választás, magamra vállaltam, hogy én dugtam el a fegyvert. Négy évet dolgoztam rabként a bányában. Ma szabadultam. Ha meg nem sértenek, ünnepeljenek velem.

Kelenföldig ünnepeltünk. Aztán a Móricz Zsigmond körtéren egy őrnagy felszólított, hogy gombolkozzak be. Kapitány törzsőrmestertől tudom, hogy annyi szitkot, átkot zúdítottam rá, hogy alig győzött elmenekülni szegény.

Állítólag az üres kosár a törlőronggyal együtt a vonaton maradt.

JÓKAI AZ ISKOLÁBAN

Magyartanár vagyok, de nem felejtettem el, hogy én is voltam diák. Amikor annyi idős voltam, mint a mostani tanítványaim, nagyon szerettem Jókait. Nemcsak én, hanem a kortársaim is. Olvastuk az iskolában a pad alatt, fa alatt, a Balaton-parton. Hetekig a Senki szigetén éltünk vagy Berend Iván bányájában. Azóta sok víz lefolyt a Dunán. A mai gimnazisták mintha már nem olvasnának olyan szenvedélyesen Jókait. A Lóczy gimnázium könyvtárában hatvanegy kötet található az írótól, legtöbben Az arany embert kölcsönzik ki, újraolvassák érettségi előtt.

De hol a többi Jókai-mű? Ki olvassa a Szegény gazdagokat, a Kárpáthy Zoltánt, A tengerszemű hölgyet? A lőcsei fehér asszonyt, a Rab Rábyt? Ezeket mi teljesen természetes módon illesztettük mindennapi olvasmányaink közé. Hol romlott el Jókai és a fiatalok viszonya? Mikor és melyik regényét olvasva fordulnak el tőle a gyerekek?

A válasz egyértelművé vált abban a pillanatban számomra, amikor tizenkét éves fiam küzdött A kőszívű ember fiaival. A szalmakomisszárius című fejezetnél kérte a segítségemet.

Tallérossy Zebulonnak ugyan fölvitte Isten a dolgát! Neve után e ragyogó cím áll: „alkormánybiztos és nemzetőri őrnagy”.

Már hadjáratot is próbált. Egy szomszéd faluban reakcionárius izgatók jelentek meg, kik magukat pánszláv fanatikuskoknak adták ki, s ellenszabadszapatokat akartak toborozni. Azokat Zebulon kombinált csapatmozdulatokkal delozsírozta helyükből, s kicsiny híja, hogy el nem fogta őket. Miről is nyomtatott bulletint adott ki. Ekkor tettem fel magamnak a kérdést: ugyanazt a művet olvastam-e? Igen, csak éppen nem tizenkét, hanem tizenhat éves korban!

Egyes elméletek szerint a nyelvnek vannak úgynevezett függőnyei, tehát a reformáció és a Károli Biblia előtti nyelv nem ugyanaz, mint ami a felvilágosodás előtt volt. A XIX. század végi modernizációnak volt megint egy függőnye, az is egy másik nyelv, most pedig a következő függöny jön, tehát a mai gyerekek a század eleji nyelv már mást jelent, mint korábban jelentett. Egyrészt tehát a nyelv az, ami megnehezíti az utat a gyerekekhez. Másrészt a nem a megfelelő időpontban, életkorban a kezébe adott olvasmány. A pedagógusok szinte szabad kezét kapták a kötelező olvasmányok terén, a Nemzeti Alaptanterv nem adja meg, hogy mi legyen a kötelező olvasmány,

elméletileg azt is előírhatná a magyartanár, hogy a tizenkét évesek A kőszívű ember fiaai helyett a Harry Pottert olvassák el kötelező jelleggel.

Ez lenne tehát a jövő? Felejtsük el Jókait, és léptessük a helyébe Harry Pottert? Szerintem a populáris olvasmányok nem léphetnek a klasszikusok helyébe. Ha a tanár úgy látja, hogy a diákjai számára nehezen érthetőek ezek a művek, megteheti, hogy A kőszívű ember fiait majd csak az érettségihez közeledve, 16-17 éves korban olvastatja el. 12 évesen elég lenne egy Jókai-novella. Ha általános iskolában tanítanék, Jókaitól felső tagozatban inkább A nagyenyedi két fűzfát vagy Az új földesurat tanítanám.

Ha a túl korai Jókaiival nem vesszük el a gyerekek kedvét az írótól, néhány év múlva lelkes hívei lehetnek. Én a középiskolában Az arany embert tanítom. Nagyon szeretik a gyerekek. Nyilván más olvasata van ennek is általános iskolában, mint érettségi előtt. Számunkra külön bájja, hogy Balatonfüreden készült.

A középiskolások számára azonban már nem ez a fontos, hanem a regény bölcséleti alapja. A tizenhét éves középiskolás már érti a kérdést, amit Rousseau tett fel: mint ember a természet része legyek, vagy mint polgár a társadalom tagja. Előbbiként „abszolút egész szám” lehetek, utóbbiként csak „tört”. Timár Mihály sorsában ez testesül meg. A társadalmi megbecsülés értékét egyedülüként a pénz méri, minden eladó és megvehető. A pénztelenség egyúttal a polgári társadalomból való számkivetettséget is jelenti. Teréza nagymonológijában áttekinti az emberi társadalom szemfényvesztő intézményeit, míg eljut a végső kérdésig: „Mire való az egész világ?”

Szerencsére a materiális világgal szemben Jókai megfestette a tökéletes élettér képét, a Senki szigetét. A sziget, mint elvonulás-, menekülés toposz nem ismeretlen a középiskolások előtt. Eszükbe jut Robinson, Candide, Nemo kapitány és társaik, akik más-más okból, de menekülnek a szépen berendezett világból. Az elveszett paradicsom visszaszerzése mindig aktuális vágya az embernek, ezért aktuális maga Az arany ember is. A mű valódi olvasata nagyon közel áll a tizenéves éveik végén járó korosztályhoz. Ők azok, akik még felteszik önmaguknak a kérdést: Fogadjam-e el a társadalom haszonnalvűségét vagy meneküljek?

Megteremthetem-e privát paradicsomomat, a „senki szigetemet?” Ha igen, hol keressem? Önmagamban? A zenében, sportban, baráti körben, netán a tudatmódosító szerekben? Nagy kérdések ezek a középiskolások számára. A nagy kérdéseken túl van persze a regényben minden, amitől izgalmas lehet: félreértések, romantika, szerelem, gyilkossági kísérlet – „mint egy jobb

brazil szappanoperában”-fogalmazta meg egy tizenhét éves a minap.

Nem csoda, hogy megjelent rövidítve is. Az arany ember, A kőszívű ember fiai és az Egri csillagok rövidített változatának megírását a kiadó eredetileg a legjobb magyar kortárs írókra akarta bízni. Ők visszautasították, végül Nógrádi Gábor írta át. Egyelőre ötezer példányban jelent meg, de ha rentábilis lesz az üzlet, nem menekül A fekete város, a Csongor és Tünde, de a Biblia sem.

Irodalomtanárként az a véleményem, hogy ne adjunk silány szövegeket a diákok kezébe. Az átírás, rövidítés csapda: azt hiszik néhányan, hogy megkapják a regény lényegét, pedig ez súlyos tévedés. Minden mű attól csodálatos, hogy annyi „lényege”, olvasata van, ahány

olvasója. Több út vezethet Jókaihoz, de a zanzásított irodalom nem. Nincs is rá szükségük a középiskolásoknak. A jelenlegi érettségi rendszerben az lesz sikeres, aki jó szövegértelmező és jó szövegalkotó. Ezen készségek kifejlesztéséhez pedig minimális kanonizált tudásanyag szükséges, azonban annál több találkozás különböző autentikus szövegekkel. Adott korban, élethelyzetben akár Jókai regényeivel. A tanárnak az a feladata, hogy megteremtse az ideális találkozás körülményeit, ha kell, nyújtson segítséget a megértéshez. Saját,netán mások értelmezésével pedig ne álljon az élmény útjába. Hinnünk kell benne, hogy Jókai ma is hat.

SZINDBÁD FELTÁMADÁSAI

Egy keletkező kultusz stációi

A legelső Szindbád-történet 1911. január 17-én jelent meg a Világ hasábjain, mindjárt az újság első oldalán, az alatt a bizonyos vonal alatt, ahol a tárcák helye, egy magára valamit adó napilapban. Nemcsak a novellahős Szindbád volt irodalmi értelemben újszülött, a sajtótermék is az, mert előző évben, 1910. március 30-án hagyta el a nyomdát az első száma. Már kezdetben seregnyi elbeszélés és tárcsa jelent szerzőnk tollából ebben a radikális és szabadkőműves szellemiségű, hamar népszerűvé vált újságban.

Krúdy bevált szokása szerint alig pár nappal később, igaz, kibővítve, újra megjelentette az írást, természetesen más címmel, a Pesti Naplóban. Így azután az első Szindbád-novella tulajdonképpen nem is egy, hanem kettő. A tartalma is botrányos kissé. Ugyanis ez az a történet (Egy kis tánciskola), melyben élemedett korú vidéki úriemberek egy kétágú tűzoltólétrán másztatják át a tánciskola ifjú hölgyeit, miközben odalentről bámulnak fölfelé, a szoknyák alá.

Még mintegy kilencven Szindbád-novella követte az elsőt, ha ugyan a jellemző kettős közlések, címváltozatok és más bonyodalmak miatt egyáltalán pontosítani lehet az Ezeregyéjszaka hajósáról elkeresztelt önéletrajzi alakmás nyomtatott megjelenéseinek számát. Hol eltűnt, hol újra feltűnt a tízes-húszas évek változó igényű irodalmi piacán. Volt időszak, amikor tetszhalottnak látszott (például 1916 és 1924 között), de aztán feltámadt, és túlélte a szerzőjét. Krúdy halála után két nappal még megjelent (A szívalakú hölgy titka, Magyar Hírlap, 1933. május 14.), s nem is utoljára, mert került még elő a hagyatékából történet az elvarázsolt lelkű, életben eltévedt ezeregyéjszakai hajósról.

A filológiai hűséghez tartozik, hogy Szindbád más neveken, ha úgy tetszik álnevek alatt is, belopózott az irodalom kiskapuján. Itt vannak mindjárt az úgynevezett Achill-novellák (Józsefváros, Ősz utca, Bánat utca, Átjáróház, Egy regényes úr felsülése, Zerge utca), melyek 1919 és 1921 között adtak életjelet Krúdy ciklusok iránti hajlandóságáról. Egy évtizeddel később, 1929 táján keletkeztek az Ulrik-novellák (A magyar betegség, Kutyaharapást szőrivel..., Az alvás módozatai, A rák-leves, Alkonyati elbeszélés, Delikatesz, Hogyan kell

utazni, Az öreg Korányi professzor tanácsa, Mesemondó ház, A has ezeregyéjszakája). Ekkortájt más kikötőkben horgonyzott Szindbád, az életrajzi alakmást ez az Ulrik nevű úriember pótolta. Igaz, legalább ugyanakkora joggal nevezhetnénk el ezt a rejtett ciklust Csapó Gizelláról, mert ő is egyenrangú szereplő a történetekben. Végül ott vannak az úgynevezett Szent Mihály történetek (Szent Mihály Bergengóciában, Nézd meg az anyját, vedd el a lányát, Hogyan vernek meg egy asszonyt? Mindenki két ember lakik, Becsüljük meg a szegény embert..., Téli utazás Lök és Dob között, A koránkeelő ember története, Kis Dániel napja, Régmódi emberek, A vén számár születésnapja, A déli sör, vagy üdvözet Tisza Kálmánnak). Ez az utolsó ciklusa Krúdynak, 1932-33-ban költi őket, ideje azonban már nincsen arra, hogy esetleg kötetbe rendezve felajánlja valamelyik kiadónak.

Miként legkedvesebb hőse, aki hol eltűnt, hol feltűnt az irodalmi élet nemegyszer külső erők által befolyásolt kavalkádjában, ugyanúgy változott alkotója utóélete, ismertsége és elismertsége a halála után. Szindbád-Krúdyt többször elfelejtették, majd rácsodálkozva újból felfedezték. Elég csak belepillantani a Gedényi-féle bibliográfiába, hogy erről szakszerűen meggyőződünk.

Halála évében még megjelent egy új könyve, voltaképpen füzete, A Váci utcai szép napok (Révai kiadása a Nyíl regények sorozatában). Ezt már nem vehette kézbe: a sorozatkiadvány az évi 26. számaként, június 29-én látott napvilágot. Akkor már jó hat hete a Kerepesi temetőben aludta örök álmát. Ezután már csak utánnomás-kötetek (Az első Habsburg, Boldogult úrfikoromban, Tizenhat város tizenhat leánya) jöttek tőle, s aztán 1935-től 1941-ig semmi sem. Az utóbbi esztendőben is csak divatos Álmoskönyvét nyomják újra.

Érdekes módon a második világháború alatt élénkült meg az érdeklődés iránta. 1942-ben megjelent egy Szindbád-gyűjtemény a Franklinnál Szindbád ifjúsága és megtérése cím alatt, majd két év múlva egy másik az Új Idők kiadásában, Szindbád három könyve címen. Mindkét kötet borítóján az emblematisz jelkép, a postakocsi viszi valahová ismeretlen utasát. Sorjáznak más munkái is (pl. Ál-Petőfi, Három királyok), köztük egy kakukktojás, egy hamisított Krúdy-mű, A magyar Sasfók címen piacra dobott dokumentum-próza a Kossuth-fiúkról.

1945 után Szindbád megint eltűnik. Ekkor majdnem egy évtizedig tart a „száműzetése”. Az egyik

vészorkorszakban, a háború elvesztése felé haladó Magyarországon, a Trianonnal sújtott, majd a bécsi döntések után ideiglenesen újra megnagyobbodott ország széthullása felé sodródó hangulatban hirtelen kiadói és olvasói érdeklődés támadt munkái iránt. A rövid ideig tartó polgári demokratikus közjáték éveiben, 1945-48 között, majd a bolsevista Rákosi-országslás idején szinte teljes csönd övezte munkásságát. Imitt-amott napvilágot láttak ugyan kötetei, például megint az Álmoskönyv 1947-ben – hátha ki lehetne olvasni belőle a valósáznál gyorsabb jövőt. Összeállítások is születtek (Dudorászi, Egy pohár borovicska), de az értő befogadás szünetelt. Írtak ugyan róla, nem is kevesen, de inkább a legendákat idézték, régi borozásokat, kávéházi hangulatokat, a lebontott Tabán megkésztett romantikáját. Az ötvenes évek legeleje a hallgatóság. 1952 a mélypont. Magyarországon egyetlen nyomtatott sor nem jelent meg – se tőle, se róla. Buenos Airesben, ott igen (Boldogult úrfikoromban), de a szülőhazájában nem.

Aztán persze újra – nem utoljára – felfedezték. 1954-ben tört meg a jég. Ahogy Nagy Imre kormányprogramja után már nem lehetett a politikai demokratizálás szellemét visszagyömöszölni a palackba, Krúdyt sem lehetett többé semmibe venni. Alapművei (Hét bagoly, A vörös postakocsi) jelentek meg ismét, változtatások készültek elbeszéléseinek kimeríthetetlen tárházából (Asszony a nagybögőben, Árnyékból szőtt vendég), kötetben még kiadatlan regényei (Valakit elvisz az ördög, Etel király kincse, Purgatórium) láttak nyomdafestéket.

1957 Szindbád feltámadásának esztendeje lett. Kozocsa Sándor, bibliográfus és gyűjtő rendezte saját alá két kötetben az ismert novellákat, melyeket huszonegy, addig csak lapokban olvasható darabbal bővített ki. Ez már egy újabb életműsorozat része volt: két kiadó, a Magvető és a Szépirodalmi osztottak az egyre-másra megjelenő könyveken. Az írásos recepció is megélné. Még csak a belső körhöz tartozó, javarészt nem irodalomtörténész szerzők (például Tersánszky Józsi Jenő, Krúdy Zsuzsa) kezdtek publikálni róla, ám a maga korában felmérhetetlen megtisztetésnek kellett számíton, hogy a pártlap, a Népszabadság 1958. január 5-i száma keresztretjényének főszövege Szindbád gondolatai adták a megfejtést.

A hatvanas években azután egyre-másra jelentek meg életműsorozatának kötetei. A példányszámok méltóak voltak a magyar próza klasszikusához. Átlagosan tízezer darabot nyomtattak a sorozat kötetiből.

Legkevesebbet a Vallomás című önéletrajzi írásokat tartalmazó műből (4. 400), legtöbbet – ki lehet találni – az Álmoskönyvből (26. 300). A második, már tervszerűbben szerkesztett sorozatának hasonló adatairól nem tudunk beszámolni. A Szépirodalmi Kiadó 1976-ban, a széria indulásakor már az addigra bevett gyakorlatot követte, hogy nem adta meg a példányszámot. (Erről csak egy Illés Endre, a Szépirodalmi igazgatója által aláírt, 1986. januári keltezésű hivatalos levél alapján van adatunk. Eszerint a kiadó által 1983-ban piacra dobott újabb Álmoskönyv 173. 000 példányban lett kinyomtatva.)

De vajon olvasták-e az emberek Krúdy műveit?

Hihetjük, hogy igen.

A hatvanas évek közepén az ún. szekunder irodalom is gyarapodni kezdett. Halála 30. évfordulóján, 1963-ban minden korábnál méltóbban emlékeztek meg róla. Emlékkiállítás nyílt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületében, és híre ment, hogy Tóbiás Áron terjedelmes dokumentum-összeállítást készített róla. Ez lett a következő évben megjelenő Krúdy világa kötet. A kinyomtatott ezeröttszáz példány gyorsan elfogyott, pár év múlva már antikvárium ritkaság vált belőle, később könyvaukciók slágerdarabja lett. Mai szemmel nézve jócskán elkél a forráskritika a kötetrel kapcsolatban, de akkor és ott feltétlenül úttörő vállalkozásként hatott. Az évtized végén Szabó Ede már dolgozott az első életrajzi portrén, Krúdy-monográfiája 1970-ben jelent meg a Szépirodalmi Kiadó Arcok és vallomások sorozatában. A befogadás-történet legnagyobb eseménye azonban a következő évben zajlott.

1971. november 25-én mutatták be Huszárk Zoltán Szindbádját. Amikor azon a csütörtöki napon egyszerre három fővárosi moziban kezdték vetíteni, még senki sem sejtette, hogy a premier újabb Krúdy-renezzánszot indít útjára. A filmváltozat elkerülte az irodalmi művek mozgóképi átdolgozásának megszokott csapdáit. Nem változat, nem is átdolgozás, hanem új-játeremtése Krúdy írói világának, a novellák hangulatának. Nem véletlen, hogy szokatlanul hosszú és elismerő kritikai visszhangja támadt; sokan elemezték a filmet, s vele együtt az író újra megelevenedő univerzumát.

A Szindbád hétköznapiaink részévé vált. A mozgókép hatalma tette ezt, amely például slágerré tett látszólag csak a vajtűfüleknek szóló zenedarabokat (Mahler V. szimfóniáját Visconti Halál Velencében adaptációja, vagy Mozart egyik zongoraversenyét Widerberg

Elvira Madigan című filmalkotása). Most egy irodalmi hőst változtatott életünk, mindennapjaink szereplőjévé, szimbolikus társává.

1976-ban a Szépirodalmi Kiadó útjára indította Krúdy második nagyobb életműsorozatát. Ez sem lett teljes, néhány kötet megjelenése elmaradt a nyolcvanas évek végének gazdasági pangása miatt. A megjelent húsz kötet azonban minden korábbinál bővebben tallózott az író kimeríthetetlen novellisztikájában, regényei sorában, s publicisztikai munkái között. Barta András, a sorozat szerkesztője, a korábbi kiadások esetlegességeit kiszűrve a lehető leggondosabban járt el az egyes kötetek tartalmának meghatározásánál. (Kivéve talán a fiatalkori elbeszéléseket.)

Közben a címlapja szerint még 1978-ban, ám valójában 1979 nyarán, a centenáriumot ugyan lekésve, megjelent Gedényi Mihály elfelejtett író, sportdiplomata és szinkrontolmács gyűjtésében, a Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetek sorában Krúdy Gyula munkásságának minden addiginál teljesebb feltérképezése. Bár füzetnek nevezni ezt a vaskos, majdnem ötszáz oldalas kötetet lekicsinylő kifejezés. Gedényi rohamtempóban dolgozott – és úgyszólván egyedül. Segítségére csak a Krúdy szeretetével szintén megfertőzött felesége (Gaál Zsuzsanna) volt, valamint az író leánya, Krúdy Zsuzsa, aki még Aczél Györgyöt is megkereste a készülő kötet anyagi támogatása érdekében. Nem tisztünk itt a hatalmas vállalkozás minősítése. A „Gedényi” érdeme egyszerűen az, hogy létezik. Ma is ezt használjuk, ebből indulunk ki, s helyesbítjük téves közléseit, pótoljuk a hiányzó adatokat. Jegyezzük meg: ez a bibliográfia már réges-rég újabb, javított és bővített kiadásra szorulna.

Annál is inkább, mert Szindbád, a hajós megint új vizeken jelent meg. A könyvszakma gazdasági és ezzel szorosan összefüggő erkölcsi válsága a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján nem érezte különösebben hatását Krúdy Gyula munkáinak kiadásában. Nemcsak az Álmoskönyv folytonos újranyomásai jelentették a kapcsolatot az olvasókkal. Szép számmal hagyták el a nyomdát olyan kiadványok, melyek addig kiadatlan írásaiból tallóztak. A Kisvárosi bohémek című novella-gyűjtemény (Argumentum, 1993) több olyan elbeszélést közölt az 1902-1919 közötti évekből, melynek létezéséről a Gedényi-bibliográfia sem tudósított. Az Öreg szó az ifjakhoz (Aqua, 1995) két kötetben mutatta be Krúdy publicisztikájának azt az arculatát, melyet a szocializmus korában a kiadók igyekeztek

elpalástolni az olvasók elől. Az 1914 és 1933 közötti időszakból szemelgető cikk-antológia bemutatta a világháborúért rövid ideig lelkesedő publicistát, a kommunától még annak bukása előtt elforduló, kiábrándult, majd a kezdődő jobboldali kurzusnak bizalmat szavazó író.

Különös vállalkozásként a végre egybehordott Szindbád-novellák és -regények szétszedve is kiadóra találtak. Három év leforgása alatt, 1998 és 2000 között a Palatinus Kiadó az eredeti első kiadások besztását követve nyolc kötetben dobta piacra, ami Kozocsa Sándor utolsó, legalaposabb gyűjtésében elfért nyolcszázegynéhány oldalra. A csillogó, kemény táblás kötetek egy privatizációs módszer mentén készültek. A kiadó úgy szedte darabjaira ezt az összerakott szöveg-együttest, miként egy-egy nagyobb gyárt vagy üzemet előbb apróbb részre bontva bocsátottak áruba a körülötte sáfárokodók, mert úgy jobb áron lehetett eladni, mint egy darabban. A számítás fényesen bevált, Szindbád adagolva jutott el ismét az olvasókhoz. Még ajándékot is kaptunk, mert az Álomképek kötet második felében megtalálhatjuk a Szindbád-művek teljes név- és helymutatóját Venczel Sándor összeállításában.

S közben nem múlt el esztendő, hogy Huszárik Zoltán kongeniális filmje valamelyik tévé-állomáson ne öregbítette volna Krúdy hírnevét, s ne szerzett volna újabb és újabb olvasókat a magyar irodalom legtöbbször színre léptetett novellahősének. A tizedik évtizedét taposó Szindbád itt lépdel közöttünk. Miként Márai Sándor mondta: „A halottak mostanában sokat és jól írnak.”

REJTÉLY A RADNÓTI-KUTATÁSBAN BALSORS AVAGY „KRIMI”?

Fölöttünk fú a förtelmes halál” – írta az engesztelhetetlenül szelíd költő, megelőlegezve saját végzetét is. Radnóti végső útjának dokumentarista feltárására a hatvanas évek legelején a Petőfi-kutatásaival maradandót alkotó Dienes András vállalkozott. Ugyanazzal a szenvedéllyel, az adatok iránti hűséggel és nyomozási következetességgel, ahogy Petőfi Segesvár közeli, valószínűsíthető halálhelyét kutatta 1948-ban, s amint 1956-ban, az Akadémia megbízásából a helyszín megjelölésekor dolgozott. Nem mellesleg: a Heydte-jelentésben szereplő, az egykori Ispánkút közeli lejtőt tekintette a valós pontnak.

Egy táskányi dokumentuma volt Radnóti utolsó stációjáról, közte munkaszolgálatosok, keretlegények és más kortársak vallomásai, amikor az anyag, az összegzés elkészülte előtt, 1962 nyarán eltűnt. S néhány nap múlva infarktus végzett az összegyűjtőjével. Valószínűsítették, hogy a szívrohamot a veszteség okozta megrendülés is kiválthatta. Ha babonások vagyunk, akár azt is hihetjük, a halál ragályos is tud lenni.

Az irodalomtörténészeket szokás kákabélű, szóadás-üveg vastagságú szemüveget viselő, esetlen alakoknak elképzelni. A „bölcészeten kívülről jött” Dienes András rácáfolt e vélekedésre. Híve és Radnóti-kutatásának folytatója, Kőszegi Ábel egyszer irodalmunk Scott kapitányának nevezte. Talán inkább tizenkilencedik századi magyar jelenség volt a romantikát jócskán megcsúfoló XX. században. Kassán, 1904-ben született, elvégezte a M. Kir. Honvédtiszti Közigazgatási és Jogi Főiskolát, 1928-ban avatták tisztté. Akkor még Gyenes-Dienes Andorként a csendőrség kötelékében mindig is gazdaszat-közigazgatási feladatokat látott el, csendőrségi közbiztonságit sosem. Írói ambíciói voltak, megválasztották a Katonai Írók Köre titkárának, 1941-ben Budapestre költözött. A Kállay-kormány idején Sigmund Laudis kitüntetést kap, a német megszállás után lemond az előbbi társadalmi tiszttségéről, egy sora sem jelenhet meg. Thurzó Gábor író vonta be az ellenállási mozgalomba. Szálásira nem esküszik fel, 1944. október 15-e után illegálisban él.

Illyés 1944-es naplójegyzeteiben többször említődik a neve, mint akivel az író, a mozgó, majd Budapest körül záródó front által felszabdalt országban a katonai behívó, meg a nyilas keresések elől bujdosva kapcsolatot tart, akitől segítséget kap. A sokszor utalásszerű bejegyzések közé

utólag beiktatva egy befejezetlen kézirat, amelyben Illyés önmagát „vő”-ként szerepelteti. A családdal együtt lent a Balatonnál, ismerősöknél, rokonoknál húzzák meg magukat, amikor eléri őket Dienes üzenete, hogy találkoznuk kellene. A füredi csendőrdülőben ez meg is történik. Adjuk át a szót Illyésnek:

„Mit várhat ettől az embertől? Feje tetején korán kopaszodó, koromfekete hajú, vastag szemöldökű férfi volt, amilyen az 1840-es évek székelyes szépségideálja, a fiatal Wesselényi, a fiatal Széchenyi lehetett. Vékony bajusza alatt és fölött sötét borosta – azt a bajuszt a borbély faragta olyan kackiás vékonyra. A fej is wesselényies tartással egyenesedett a nyakon. A szemöldök összevonódott, a helyzet komolyságát jelezte. (Mindennek kisfiús kedveségét csak jóval később fedezte fel a vő.)

A százados azzal kezdte, miért próbált beleavatkozni oly állhatatosan újra s újra, már tavasz óta a vő sorsába. (Ő volt, aki márciusban egyenruhásan fegyveresen megjelent a szerkesztőségben, a hivatalban, a Pajor-szanatóriumban, majd a lakáson, mindenütt elsősorban is méltó és érthető riadalmat keltve.) »Egyetlen példány vagy, kérelek, mondta halkán, de nyakát még egyenesebbre igazítva. Olyan értéke vagy a magyarságnak, amint a lisperi forrás vagy a Mátra, vagy a ... Az ilyen értékre vigyáznunk kötelesség!«

Kettejük közt a távolság ettől még nagyobbra nőtt, a vő szinte emelt magán egyet kényelmetlenségében.

Sikerült azt is tökéletesen elintéznie, amire a vő felesége útján megkérte.

(...) A jóakarát, a megnyugtató férfias segítővágú ügy sugárzott róla.”

Az illegális kommunisták figyelmét azzal hívja fel magára, hogy szorgosan látogatja a József Attila-esteket. Péter Gábor egy ízben a Jointtól származó 200 ezer(!) pengő felét egy aktatáskában rábízta. Dienes lakása bombatalálatot kap, de a táskát sértetlen marad, s azt a megbeszélte időben visszaadja. A megbízhatósági vizsga tehát jól zárul. Ezután már központi bizottsági tagokat teljes „harci díszben”, azaz csendőregyenruhában kísér, megmentve őket az igazoltatásoktól.

Gobbi Hilda Közben... című emlékiratában is szerepel. Major Tamás felesége, Beck Judit festőművész segítségével kinyomtatnak egy Petőfi-verset (Mit nem beszél az a német), s annak példányait katonai, terepszínű dzsipből, amelynek volánjánál Dienes csendőr századosi egyenruhában ült, a színész nő hátul megbújva, hasonlóan fekve szórta ki, miközben végigszágulhattak a Váci utcán.

Dienes negyvenöt után Petőfi-kutatásainak szentelné az idejét, de felsőbb kívánságra előbb az államrendőrség

szervezésében vesz részt, majd a belügyminiszter, Rajk, akit szintén az illegitimitás idejéből ismer, kinevezi a rendőrség – ahol akkor éppen jókora panamák vannak – anyagi főosztálya vezetőjének ezredesi rangban. Rangjáról később önként lemond, de így is 1951-ben letartóztatják, halálra, majd 15 év fegyházra ítélik, feleségét kitelepítik. Dienes vagy öt Kossuth-díjashoz fordul, akiknek a háború idején segített, egyedül Illyés próbál közbenjárni, eredménytelenül. 1955-ben amnesztiával szabadul. 1956-ban sérülteket szállít, maga is megsebesül. Egy mosókonyhában lakik, ahol a Petőfi-titok, a halál helyének kortársi valóságokon alapuló megfigyelésén dolgozik. 1958-ban már elszenved egy infarktust. Előbb a Petőfi Irodalmi Múzeum, majd az Irodalomtudományi Intézet munkatársaként a Petőfi-kutatásokat közzé tevő könyvei után Radnóti utolsó útjának állomásait kívánja felderíteni.

Ezerkilencszázhatvankettő augusztusának végén Dienes Balatonalmádiba, az Akadémia üdülőjébe indul pihenni, s viszi magával egy aktatászában a Radnóti-gyűjtést is. A vonatról leszáll, s ezután már csak az ismerősöknek a többszöri áttételektől is megrostált emlékeire hagyatkozhatunk. Észreveszi, hogy a táskája nincs meg. (Nem érdektelen mozzanat: Dienes nagyon akkurátus ember volt, még azt is megjegyezte, hány csomaggal szállt fel.) Lázás telefonálás kezdődik, a vasutasok semmit sem találnak. Hirdetésre sem jelentkezik senki. És néhány nap múlva, 30-án Dienesel szívroham végez. Az anyag avagy annak akár csak egy része sem került elő azóta sem. Legalábbis nem tudni róla. Vegyük sorra a logikailag lehetséges változatokat és a kérdőjeleket.

A táska tartalma egyszerűen elpusztult. Ez esetben valóban nincs helye semmiféle találgatásnak. A dokumentumköteg, akár véletlenül, tehát nem eltulajdonítva, olyan személyhez került, aki semmilyen kézzel fogható hasznot nem látott benne, s elégette, netán szemébe dobta. A hozzá nem értő, avagy a következményektől tartó érintett ilyen magatartásának személyes tapasztalataim is némileg ellentmondanak. Kortárs író szétszórt hagyatékának része már került úgy a kezembe, hogy teljesen illetéktelen birtoklója becsebbebbnek vélte a valódi értékénél, s anyagi haszon reményében felajánlotta nekem. Tehát a fenti esetben is, netán közvetítő beiktatásával, vagy jogkövetkezmények-nélküliséget remélve, ajándékozás révén, avagy postai anonimitással, csomagként az anyag, annak bizonyos része idővel szerkesztőséghez, szakmai fórumhoz kerülhetett volna.

De – mint ismétlem – soha semmi nem került elő, s éppen ez a gyanús. Ha az anyagot nem céltudatosan lopták el Dienestől, megsemmisülésében(?) akkor is része

lehetett ellenérdekelt személyeknek, csoportoknak.

S itt vissza kell kanyarodnunk kell Dienes életútjához. A volt csendőr százados a háború után az államrendőrség kötelékében működik, majd politikai per áldozata. Munka- és emberi kapcsolatai tehát a csendőrségnél betöltött funkciói, az illegális megbízások, majd a helyzetében beállt változások következtében is polarizáltan szerteágazóak. Ötvenes évekbeli meghurcoltatásáról már beszéltünk, de utalni kell arra is, hogy például 1948-ban segített abban, hogy régi ismerőse, Tollas Tibor egykori csendőrtiszt, költő (a később az emigrációban megjelenő Nemzetőr szerkesztője) halálos ítéletét megváltoztassák. (Tollas Tibor életútjának ellentmondásaira most nem térhetünk ki, a közelmúltban mindez hosszas sajtópolémia és újságíró-szövetségi vizsgálatok tárgya volt.) Mivel Dienes Radnóti-kutatásai akkor még élő személyek múltbeli tevékenységét érintették, őt pedig a politikai színtér minden oldalán ismerték, sokaknak egyáltalán nem lehetett közömbös, milyen személyes vallomások, dokumentumok birtokába jutott. Különösen nem az 56-os forradalom utáni megtorlás légkörében. Politikailag felfokozott állapotban, a restauráció jegyében működött az állampépezet és az igazságügy. A fehérterror idején elkövetett cselekményeiért negyvenöt után halálra ítélt, de álnéven élő Francia Kiss Mihályt például 1957-ben fogták el, ítélték el s végezték ki. Ugyancsak elfektetett akták megnyitása vezetett ekkoriban a Ságvári Endre 1944 nyarán történt megölésében részt vevő s a háború befejezése óta rejtőzködő másik csendőrnnyomozó letartóztatásához és halálos ítéletéhez. Tehát az adott helyzetben könnyen végzetessé váló véletlen kiküszöbölése a munkaszolgálatosokkal kapcsolatba került embereket is motiválhatott abban, hogy Dienes szorgos munkáját gyanakvóan figyeljék. Tudni kell ugyanis, hogy hosszú ideig az abdai gyilkosságról szóló emlékezésekben és Radnóti baráti köréből terjedő vélekedésekben nyilas és német elkövetők szerepeltek. Dienest viszont a tények más irányba vezették...

A később megjelent irodalomtörténeti munkák (így Radnóti egyetemi barátja, Tolnai Gábor oknyomozása) feltárták, amit először valószínűleg Dienes dokumentál(hatot)t, hogy a Radnótiék csoportját kísérő keret magyar katonákból állt, élén egy altiszttel, s az Abda községben német légvédelmi üteget kiszolgáló két osztórak SS-katona csak a helyszínen csatlakozott a kivégzési szörnyűséghez. A keretet irányító magyar hadapród őrmestert, Tólas Andrást egyébként 1947-ben halálra ítélték és kivégezték, de a Radnóti-gyilkosság nem szerepelt a tanúvallomások közt és így a népbírói vádiratban sem.

Hogy a Dienes kutatásaira mintegy a háttérből irányuló figyelem nem a képzelet szüleménye, arra két tényező is utalhat. Az egyik adat közvetetten. Csapody Tamás–Tomislav Pajic A bori munkaszolgálat jugoszláv szemmel című, 2005-ben megjelent dolgozatából idézve: „»Berlin« táborban minden munkára írástudó és szakember muszos volt, alkalom nyílt a külvilággal való és a partizánokkal való kapcsolatfelvételre. (...) E szervezettség tette lehetővé kötszerek és robbanóanyagok megszerzését a bánya raktáraiból és továbbadását a partizánegységeknek.”

Mindez azért fontos, mert egyfajta konspiratív együttműködést feltételez a keret netán humánusabb, talán a jövőbeni önátmentésre is gondoló tagjai és a munkaszolgálatosok között. Amelynek a háború után, bírósági tárgyalások, igazolási eljárások idején lehetett jelentősége. Tehát akár a politikai térfél más oldalán is lehettek olyanok, akiknek a múlt megbolygatása nem jött volna jól. Hogy mennyire így lehetett, arra vall a Dienesről terjesztett szóbeszéd: „Agyára ment a deheroizálás.” A deheroizálás aligha vonatkozhat egy mészárlás körülményeire, annál inkább talán a bori táborokban szörnyű körülmények közt élő, a túlélés esélyére játszó munkaszolgálatosok és környezetük időnként alkukkal átszótt viszonyaira. Tudjuk, hogy Radnótinak milyen nagy lelki megpróbáltatást okozott, amikor gyűrűjét – élelmet remélve – egy seftelőnek átadta, majd mégsem jutott élelemhez, s a Fannihoz fűződő érzelmeit jelképező gyűrű is eltűnt.

S mint említettük, Dienes következtetése az, hogy a magyar kereten múlt a súlyos állapotban levő munkaszolgálatosok sorsa. Ami szakítás az akkor uralkodó vélekedéssel, hogy a németek tették.

De hogy mindez ne fantáziadús logikai játék maradjon, nézzük a jelzéseket, amelyek bizonyítják: Dienes munkáját mintegy láthatatlan szemek figyelték. Már eltűnt a kéziratokkal teli táská, amikor fiatal filozofként Kőszegi Ábel, aki egyébként ismerte Dienest, mintegy a nyomdokain újra elkezdte a gyűjtőmunkát. Töredék című könyve 1972-ben jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Az inkább irodalomtörténész szakmai féltékenység és – jobb kifejezés híján – az idősebbek „elsőbbségi jogának” számlájára írható, hogy már anyaggyűjtés közben akadályozni próbálják a munkáját. Ám egy alkalommal névtelen telefonszámra kap, mely kerek perccel felszólítja, hagyjon fel a Radnóti-témában a kutakodással, mert „úgy járhat, mint Dienes”. A fenyegetés nagyon is világos, hiszen Dienes végül is tragikusan váratlanul, de természetes halállal hunyt el. Tehát a célzásból könnyen adódik a következtetés, hogy a kéziratanyagnak az infarktust kiváltó eltűnése

akár nem is „spontán” esemény volt. Természetesen már a nullával egyenlő a valószínűsége annak, hogy pontosan megtudjuk, mi történhetett.

Csak utalásként, hogy milyen fontos körülmények tisztázását segíthették volna a még idejében összegyűjtött vallomások: mindmáig nem sikerült megnyugtatóan bizonyítani, vajon 1944. november 8-án vagy 9-én került sor az abdai kivégzésekre.

A sors szomorú fordulata, hogy Dienes András, aki két költő-halhatatlan balvégzetének tisztázásában szerzett érdemeket, a saját véső nyughelyének megőrzéséről nem gondoskodhatott. Petőfiről szóló, Az utolsó év című könyvének végén arról ír, hogy munkája közben „szüntelenül magamon éreztem egy jövendő hideg, figyelő pillantását”. Mint látható volt, mi másfajta figyelő pillantásokat is felfedezni véltünk. De ami a konkrétumot illeti: Dienes farkasréti sírját, mivel azt elévülésekor senki nem váltotta meg, évekkel ezelőtt nyomtalanul felszámolták. Úgy látszik, a balsors errefelől valóban különös sorozatokra képes.

Utóirat

Irodalomtörténeti írásokhoz nemigen szoktak utóiratot illeszteni. Esszémet már befejeztem, amikor megjelent Csapody Tamás Abdai gyilkosok című cikke (Népszabadság, 2009. április 25.). Ebben kifejti, hogy a pártállami Belügyminisztérium Belső Reakció Elleni Csoportfőnökségének 3-b. alosztálya irányításával, hivatalosan 1970-től, de 1967-től konspiratív módon szigorúan titkos nyomozás folyt Radnóti és társai meggyilkolásának ügyében, s a tetteseket azonosították, sőt, a gyilkosság irodalomtörténészek által addig vitatott időpontjára vonatkozóan teljesen új változatot állítottak: 1944. november 4-én, szombaton történt. A már korábban is ismert keretparancsnokon, az 1947-ben halálra ítélt Tóth András kivételével megnevezték a négy megtalált keretleányt, köztük a büdöskői születésű, bizonyíthatóan gyilkos, a vizsgálat idején budapesti illetőségű Bodor Sándor nyugdíjas szakmunkást, s a szintén falujabeli Reszegi Sándort. A nyomozás során azt is rögzítették, hogy MSZMP-tagok. Egyébként BM-parancsnoki döntéssel nevezettek ellen meg kellett szüntetni az eljárást, mert „törvény szerinti büntetethetőséget kizáró ok forog fenn.”

Az új tények nem bizonyítják, csupán még inkább lehetővé, megalapozottá teszik azt a gyanút, amely Dienes kötetnyi dokumentumának titokzatos eltűnését övezi. S ami Kőszegi Ábel különös megfenyegetését illeti. Meglehet, a még élő érintett inkább lapult, mintsem telefonon

üzent. Az új adatok fényében viszont nem csupán személyes érdekeket sérthetett a múlt bolygatása! Hogy mást ne mondjak: a kis MSZMP-tagok bűnössége messzemenő politikai következtetések levonására adott volna alkalmat egy elkövetkező per során.

Merjem-e azt mondani, hogy a sors errefelé még az elképzelhetőnél is váratlanabb fordulatokra képes?

Caravaggio, 2000, mezzotinto (részlet)

Dr. Lakatos István

„KÖSZÖNETTEL A GONDOLATOKÉRT”

Dedikációk Németh Lászlónak

Béládi Miklós (1928-1983) a népi írók mozgalmanak és többek között Németh László munkásságának értő kritikusa a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1974-ben megjelent Érintkezési pontok című munkáját a következő dedikációval juttatta el: „Németh Lászlónak sok szeretettel és köszönettel a gondolatokért, melyeket könyveiből kaptam. 1974 szept. Béládi Miklós”

Cs.Szabó László (1905-1984) Németh László után a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának vezetője. Ebből az időből való Haza és nagyvilág című, a Franklin Társulatnál 1942-ben megjelent kötetét a következő sorokkal küldte meg Németh Lászlónak: „Németh Lászlónak, hogy néha ellentmondjon és – remélem – sokszor egyetértsen, igaz szeretettel Cs. Szabó László 1942. XI. 19.”

A dedikáció feltehetően a kötet Mérleg I. fejezetére utal, ahol Cs.Szabó többek között Németh László Kisebbségben című írását említi, amely a népi „irodalmi mozgalom csalódását jelképezte” és „Dávid Ferencként mind radikálisabb tiltakozásba menekül.”

Szentkuthy Miklós (1908-1988) a Magvető Könyvkiadónál 1959-ben napvilágot látott Burgundi krónika című kötetét küldte el: „Németh László Barátomnak immár negyedszázados hűséggel 1959 VI. 30. Szentkuthy Miklós”

Nemeskürty Istvánnak a Gondolat Könyvkiadónál kiadott A magyar film története (1912-1963) című kötetében a következő szöveg olvasható. „Németh Lászlónak, egy szerző, aki örül, hogy az Iszony filmváltozatának előkészítésével iratlanul is új fejezetet nyithatott a magyar filmtörténetben. Tisztelettel. 1965. V/22 Nemeskürty István”

Nemeskürty István, a MAFILM IV. sz. Stúdió vezetőjeként Hintsch György rendezőt bízta meg Németh László Iszony című regényének film adaptációjával 1965-ben.

Németh Lászlónak,
hogy néha elmentem és
- remélem - kéne egyetértés,
igen kerestél
cs. kedves kávé!
1942 XI. 19

SZENTKUTHY MIKLÓS
BURGUNDI KRÓNIKA
Németh László
Barátomnak im-
már negyedszázad
hűséggel
1959 VI. 30.
MAGYETO KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 1959
Szentkuthy Miklós

Nemeskürty István
A MAGYAR FILM TÖRTÉNETE
(1912-1965)
GONDOLAT KIADÓ
BUDAPEST 1965

Németh Lászlónak
egy apró, de jó, hogy az
bonyolult témákkal
elkísérővel irakodni is
új fejezetet nyitott a
magyar film történetében
kedves
1965. V/22
Nemeskürty István

BÉLÁDI MIKLÓS
ÉRINTKEZÉSI
PONTOK
Németh Lászlónak
sok szeretettel és közbizalommal
a gondolatokat, melyeket
könyveiből kaptam
1979 szept. Béla Miklós
Közepirodalmi Könyvkiadó
BUDAPEST

Aczél Géza

SZOMSZÉDOLÁS

*egy nyári reggel földmérők jöttek
húzták főút felől a szalagot
filosz barátom terelte őket
- házad mellett jókai itt lakott*

*izgult föl a pausz mögül hangja
a kavargó debreceni szélben
néztem is a virtuális gangra
ahányszor csak aztán hazatértem*

*deres fejjel nemrég arra jártam
ezer régi élmény nyomta vállam
s a házak helyén várt egy mélygarázs*

*kertes lakokra nőtt komor beton
fölötte ő még mindig álmodott
csak bennem szakadt meg az ifjúság*

Nurit Schaller

SEM KŐ, SEM HELY

*Még mindig
nem voltam képes
rátalálni*

*sem a helyre
sem a kőre
sem az álmra*

*ám mi is valójában
az út és
hová vezet föl
a létra?*

*csak a
máglya,
az van és*

*egyetlen angyal
sem vezet
ki bennünket
a tűzből*

*marad a város
a valahol?
álomtalanul*

(Fordította Szőcs Géza)¹

1./ Lapunk főszerkesztője 2009 májusában,
Bécsben vette át az Európa-díjat

NULLADIK SZONETT

*Páran már megírták, azt, ahogy én fájnék,
hamis, szép szavakkal. Ez a szív, ha szúr.
Tőlük lopok testet, pont úgy, mint az árnyék,
bár az ajkam szürke, azért a víz azúr.
Biztos, hogy hazudnék. Színjáték az ember.
Súlya, mint a szélnek. Fecseg a felszín, és
horvátul szól Elvis, csak te love me tenger:
most éppen azt játszom, hogy könnyre fel, színész.
Mégis álmodnék, csillogó szemekkel,
mint egy kurva Splitben, ha még egy kört kikér.
Nyálkás nyomot hagynék, mint az őszi reggel,
mely azért termékeny, mert megváltást ígér.
Látod, most te tartasz: a minden ennyi lesz,
ha nem foghatlak többé, csak a semmihez.*

ANNALES

*Egy írót a nevelt lány utáni vágy,
téged a hullám vitt el csak Füredre.
Újjászületnék. Szól a zen. E szó
japánul szép. De itt lett elfeledve.*

*Bocsánat. Befogtam. Engem is befogtak.
Lepréselt múzsák. Megint tonnaszámra.
Évkönyvek égnek. Én pedig helyetted.
A csend is forró. Ráolvad a számra.*

*Hogy milyen szőke voltam: most tudom meg.
Bár a hidrogén épp elég, ha bomba.
Az üres mezők rég nem Anna-örök.
Porrá vált dámád tedd el csak talonba.*

*A testemre pont úgy hajlik rá a nyár,
mint vértanú az elsőbálos szűzre.
A napsütés is csak fáradt biztatás:
zümmögj, bogár. De gombostűre tűzve.*

Iancu Laura

ideje van

*adósa vagyok én a szónak
és tartozik nekem a tett
mint fészkeről kihányt madártojás
undora vagyok mindenkinek,
ki a tükröből szemembe néz*

*ahová vettek – meglehet
kristályvizeken szirénalányek
virrasztanak e törmeléken
mégis a tisztaég bánt igazán engem*

*ideje múlt
ideje volna
ideje van
a véteknek*

lenyomat

*testemen (mint kihűlt táj)
fogyatkozik a félelem
bánatosan szökik ereimből
a szerelem*

*megáll, körülnéz hófehéren
a piros szív keblemen
itt járt, itt hagyott néhány
deka jövőt a jégverem*

*csak lenyomat és semmi más
virgonc istenhang keres
ki egykor voltam – nem ismerem
talán már ő sem engem*

AZ ELUTASÍTÁS HOZADÉKA

Végül is előbb-utóbb kikerekedik a történet bennem, ahogy visszaidézem azokat a furcsa napokat szeptember végéről, amikor szinte minden napra jutott egy újabb meglepő esemény: karambol után befutó véres fejű férfi, tüntetésről érkező zászlóba csomagolt nő, rendőrök vizelni akaró elítélttel, satöbbi, satöbbi..., nem is beszélve arról a számomra kissé ellen-szenves alakról, akiről végül is mesélni szeretnék, aki ebédidőben toppant be hozzánk a pékségbe, megváltotatva Monília, s egyben a mi életünket.

Ekkor már fél éve dolgoztam itt, a város közepén, mégis inkább eltemetve, kezdtem megszokni a főnök-nő rigolyáit, nem beszélve a köztünk, az eladók között lévő ki nem mondott hierarchiáról, melynek csúcán Monília állt, lélegzetelállító magabiztosságával, és két-éves tapasztalatával, aki után mi újak, Atka, Filoxéria meg én, csak pislogva kulloghattunk, figyelve a láthatóan nélkülözhetetlenek látszó fogásokat. Egy nap nyolc órát kellett lehúzni, hétre jöttünk és délután háromkor szabadultunk, aztán érkezett a váltás. Az ebéd-idő miatt ez volt a legkeményebb időszak, de ez is fízett a legjobban, úgyhogy nem panaszkodtunk.

De vissza az eredeti történethez, mert ez a lényeg, ez nem hagy nyugodni engem sem, meg a többieket sem már több mint egy hete. Mint mindannyian harmincas nők, természetesen mustrálgattuk a be-betérő kínálatot, s noha mindenkinek volt ilyen-olyan kapcsolata, azért megesett egy s más, amit igazából csak sejtettünk, mint tudtunk, de hát a női megézés azért sokra képes... Monília váltogatta köztünk talán a legszabadosabban a partnereit, a félreérthetetlen pillantások egy-egy férfival, az időnkénti találkozások a bolt előtt, a testbeszéd árulkodó gesztusai egyértelművé tették a szituációt.

Kétségtelen, hogy aznap kevesebb vendégünk volt, amit nem lehetett racionális okokkal magyarázni, hiszen nemzeti ünnepnek a közelben nyoma sem volt, a nyári szabadságolási időszak pedig már pár hete véget ért.

A férfi tizenegy körül lépett a pékségbe, negyvenötnek nézett ki, oldalt kopaszodó fején hátrafésülte világosbarna haját, mélyen ülő szeme, orra mellett húzó-dó ránc, a mereven összepréselt, vértelen ajkak semmi jóra, semmi kedélyességre sem engedtek következtetni. Furcsa, szürke, ódivatú balon kabátja szétnyitva

vitorlázott utána, ahogy fordult, hogy betegye az ajtót. Az első benyomásom vele kapcsolatban nem volt igazából kellemetlen, mégsem indított el bennem semmit. A többiekben is csak mérsékelt érdeklődés látszott. Ellenben Monílián meglepő jeleket figyelhettem meg: megrázkódott, pupillája kitágult, mint mikor valaki életet eldöntő hírt kap, frizuráját rögtön igazgatni kezdte, s fészkelődött, mint egy felborzolt tollú madár. A szempillái nevetéségesen verdestek, ahogy nézte, mikor a férfi Atkához lépett, s kért valamit. Már nem emlékszem pontosan a tételre, Atka rám nézett barna szemével, jelezve, hogy észrevette az erőtér átrendeződését, hátrasimította vállig erő haját, Moníliára pillantott, akinek ajkai vérrel teltek meg, szétnyíltak, Atka a férfire mosolygott zavarában és odaadta a kis cédulát a rendelt süteményről. A férfi kérdezett, hangja szintelen, egyenletes rezgés, Atka és Filoxéria egyszerre mutatott az üvegportálnál, a pénztárgép mögött ülő Moníliára. A férfi rutinmosollyal a szája szélén bólintott és fordult a pénztár felé. Odaadta a cetlit –közben Monília áhítattal pásztázta az arcát–, aztán kotorászni kezdett a kabát belső zsebében, amíg elő nem halászta hatalmas barna tárcáját. Monília megmerevedve bámulta, izgalomunkban kicsit mi is összekapaszkodtunk Atkával, megfogva egymás karját, de hiába vártunk, semmi se történt. A férfi, kérdően pillantott most már Moníliára, zavartan elmosolyodott, és finoman intett az üvegtálba ejtett cetli felé. Monília pislogni kezdett, megsimította rövid, szőke haját, a cetlire bámult, beütötte a gépbe az összeget, majd a cetli mellé ejtette a blokkot és újra a férfi arcába bámult. Úgy nézett ki, hogy a férfire nem hatott ez az átható tekintet, a látható rajongás furcsa hálója, vagy annyira figyelmetlen volt, hogy nem vette észre az egészet. Kiszámolta a pénzt, csak futólag pillantott Moníliára, majd Atkához lépvé átvette a papírzacskóba csomagolt árut.

A távozás egyszerű gesztusa, a halkán betett ajtó ki-méletlen csattanása váratlan szigorral zárta le a pillanat lehetőségét. Monília zavarodottsága rányomta bélyegét a nap hátralevő részére. Láthatóan nem értette elutasításának okát, ahogy később el is mesélte Filoxériának. Úgy érezte –tudom, ez nevetéséges–, ezt a férfit neki teremtették, nem élhet nélküle. Filoxériának panaszkodott, de én is hallottam kétségbeesetten csengő szavait, mondta, hogy ez több mint egyszerű hétköznapi vonzalom, több mint egy szokásos futó kaland.

Monília pár napig várta, láthatóan szenvedett a vágytól, de nem jött a férfi. Atka is tett egy bátortalan

kísérletet, hogy megvilágítsa a lehetetlen kísértésének hiábavalóságát, de Monília hisztisen torkolta le. Egy idő után meglepve tapasztaltuk magunkon, hogy a sajnálat megszokássá, a megszokás közönnyé változott. Napjaink belesimultak az egyhangúság hullámaiba.

Két hét múlva épp kinyitottunk, s tehetetlenül bámultuk, ahogy a fásultság ismét rátelepszik a reggelre. A korai vásárlók mosolytalan arca, a kedvetlen kérdések közé ékelődő megszokott válaszok, a kopott üvegportálon megcsillanó hamis napsugarak a rutin mélyálomszerű állapotába ringattak bennünket. Ebbe a végtelennek tűnő csendbe kőként robbant be Monília, ahogy feltépte az ajtót, bosszúsan lépett az üzletbe, levágta a táskáját és zokogva állt meg az öltöző ajtajában. Rögtön leültették, simogatni kezdtük a hátát és kérdegettük, hogy mi történt. A könnyein át motyogta, hogy találkozott vele. Öléből lehulló karján, vékony indáknak tűntek az erek. Bízattuk, hogy mondja tovább a történetet.

Elkezdte mesélni, hogy a férfi azt mondta neki, hogy adja fel ezt az érzést, hogy örüljön, mert az a szerencse érte, hogy egy férfi nem viszonzta a szerelmét. Monília beszéde itt ismét sírásba fulladt. Kérdeztük, hogy kifaggatta-e nemi irányultságáról..., szóval, hogy meleg-e. Bólogatott és a kezével mutatta, hogy nem az. Sőt, erre a férfi azt mondta neki, hogy az előbb ugyan Monília hallotta a szavait, de nem értette meg. Azzal otthagya.

A főnöknőnk kíméletlen ember, de aznap még neki is megesett a szíve Monílián. Láttá, hogy képtelen normális munkavégzésre. Kegyes arccal küldte haza, hogy pihenje ki magát, vegyen ki szabadságot, vagy menjen betegállományba, ne rontsa itt a levegőt. Így mondta. Aznap mi se voltunk csúcspontunkban.

Másnap jött a hír, hogy Monília búcsúlevelét megtalálták az ágya mellett, apja gyógyszeres dobozát feszítette fel, a szétszórt fiolák és dobozok szanaszét hevertek a piszkos szőnyegen. Tripla adag Dithane M45-öt vett be, hogy a levélben megfogalmazott bizonytalan szorongásától megszabaduljon. A hír sokként ért minket. Főnöknőnk ennek ellenére erőltette a munkát, de rövid idő után belátta, hogy jobb, ha aznapra bezárunk, mivel képtelenek vagyunk összpontosítani.

Azóta minden megváltozott körülöttünk, már semmi sem olyan, mint volt. Filoxériát erősen megnyomta az eset, azóta neurozissal kezelik. Atka máshová ment dolgozni, megszakította velünk a kapcsolatot, és én se vagyok a legjobb formában, mégis azt hiszem, kezdem kapizsgálni, amit a férfi Moníliának mondott.

A TETVEK KORSZAKA

Az első tetveket június utolsó hetében vettem észre a fák levelein. Zöld kis állatkák, a levél fonákján. Közélről néztem, láttam, ahogy mozognak. Tudtam, ha hagyom, pár hét alatt besűrűsödnek.

Pár napra rá egy kertészboltban vettem egy könyvet, amely részletesen leírja, hogy mit kell tenni ilyenkor. Inkább a természetes gyógymódok érdekeltek, a vegyszerek használatát mindig is túl drasztikusnak éreztem. Meglepődtem a közölt eredmények furcsaságán. Amit eddig hallottam a témáról, mind megdőlni látszott. Azt írta, hogy a vizelettel való permetezés hatékonysága a képzeltnek csak töredéke, nem segít a problémán. A csalánlé hatása pedig gyakorlatilag a nullával egyenlő. Csak felbosszantja a kis állatokat.

Úgy éreztem, zsákutcába jutottam. Ekkor eszembe villant, hogy mi lenne, ha rég nem látott gimnáziumi osztálytársamtól kérnék segítséget. Egyik társunk mondta, hogy ő igen magas pozícióba jutott, a mezőgazdasági ügyekért felelős országgyűlési biztos mellett tölt be fontos pozíciót. Osztálytársam jelentkezésemkor nem engedte meg, hogy tegezzem, pedig iskolas korunkban ez még nem volt probléma. Kicsit meglepődtem kapcsolatunk furcsa átrendeződésén, de aztán átsiklottam ezen a jelentéktelen intermezzón, és inkább a válaszra koncentráltam.

Osztálytársam biztosított róla, hogy a téma legelőremutatóbb törekvéseivel ismertet meg. Sietett hozzátenni, hogy ez nem olcsó bizalmaskodás, hanem nemzeti érdek: a fontos elveknek a minél szélesebb körű terjesztése. Mondanom sem kell, hogy ámulva hallgattam. Kifejtette, hogy a mostani trend –ami nemcsak hazánkban, de Európában is helyet követelt magának–, újra az emberiség gondolkodásának homlokterébe kívánja állítani azt a tényt, mi szerint az állatok a növényeknél magasabb rendű lények, és inkább az állatok védelmét kell szolgálni a növényekkel szemben, sőt azt mondja, hogy a védett állatok körét ki kell terjeszteni a rovarok világára is. Következésképpen, a növények levelein, hajtásain megtapadó tetvek, innentől kezdve, nem számítanak élősködőknek, nem megrontják a fák egészségét, hanem a fákat természetes tápláléknak tekintve, a létüket tartják fenn.

Furcsállottam ezt a nem mindennapi nézetet, sőt a kételyeimet is felvázoltam a következményeket illetően, mire osztálytársam kissé sértett hangon javasolta a mélyebb önvizsgálatot, és gondolataim logikusabbá tételét. Búcsúzásul mondta, hogy járjak nyitott szemmel, és kihegyezett elmével, azzal letette a telefont.

Az utcán, aznap, komoly állatvédő szervezetek léptek föl, hogy a vegyi hadviselés eddigi sztereotípiáit eltöröljék. Erőszakosságuk nem ismert határt. Tevékenységük, be kell valljam, rossz érzést keltett bennem.

Másnap, kora délután, mintegy megerősítésül, a tévében a Tudományos Akadémia elnöke tartott ismeretterjesztő előadást, amelyben kitért a letűnt idők módszereire, kiemelve a csodaszernek számító Pirimor jóllakottságot szimuláló, és a Karathe minden élő rovar kiirtását előidéző hatását, mely módszerek, szerinte, kifejezetten a barbár időkre emlékeztetnek. A XXI. században már nem alacsonyodhatunk az elmúlt század diktatúráit felidéző szintre. Javasolta, hogy ne csak szokjunk le a rovarok elleni fellépésről, hanem próbáljuk meg segíteni, próbáljuk meg táplálni őket. Otthon, a konyhában könnyen összeállíthatunk a tetvek felfrisülését szolgáló folyadékot (a pontos összetételt rögtön lejegyeztem a képernyő sarkáról), ezzel elősegíthetjük a hatékonyabb nedvszívást. Állította, hogy pár napos odafigyelés, törődés után majdnem biztos, hogy megkedveljük a kis állatokat, s a táplálékként szolgáló fa pusztulása után nem lesz nagyobb gondunk annál, hogy kedvenceinket egy újabb fára telepítsük át. Nagy adósságot törlesztünk ezzel a hozzáállással, magyarázta, hiszen évszázadokig az a tévhit élt, hogy a tetű egy undorító kártevő, egy elpusztítandó kórokozó. De meg kell tanulnunk a történelemből, hogy egyszer minden előítéletnek vége szakad, egyszer minden uralkodó réteg átadja helyét az elnyomottaknak.

Lezártam a készüléket. Éreztem, hogy nekem is át kell formálnom a gondolkodásmódomat, nem maradhatok a letűnt idők emlékműve.

Még világos volt, bár a nap már nyugodni készült, kiementem megnézni a tetveket. Szépen mozogtak a levelek hátoldalán, láthatóan élvezték az alkonyati felfrisülést. A fa viszont már levedzett, a törzsén csorgott le a megdézsmált levelek nedve. Már nem sajnáltam, tudtam, hogy szenvedése jó ügyet szolgál. Bementem a lakásba, elővettem a felírt receptet, és elkezdtem összeállítani a tetvek felüdülését szolgáló permetet.

Az ajtót ritkán zárom, sőt gyakran tárva is hagyom, nem bírom a bezártságot. Sokszor behallatszik az utca zaja, a szomszédok szövegelése, meg minden egyéb, de inkább ez, mint a bezártság.

Ahogy ott ültem a konyhában és a szirupot kevergettem, egyszer csak a rám vetődő árnyék miatt éreztem, hogy valaki elállja a napfényt. Oldalra pillantottam és láttam, hogy a szomszéd férfi áll az ajtóban, a félfát támasztva.

–Mi a helyzet, József? –kérdezte s hunyorogva bámult az asztalra. –Csak nem a tetveknek készíti?

A telkeink között egy rozsdás drótkerítés húzódik, de a szomszédomat ez nem gátolja abban, hogy időnként átmásszon hozzám. Hiába szóltam, hogy ne tegye, kíváncsisága rászoktatta, sőt időnként a barátai is átjönnek vele, mikor együtt isznak nála, a pincében. Ilyenkor bejönnek a lakásba, leülnek a székekbe, fo-telekbe és szó nélkül figyelik minden mozdulatomat, susterognak, nevetgélnek esetlenségemen.

–Egyedül jött? –kérdeztem.

Már meg se próbáltam kérdőre vonni, esetleg lebeszélni ellenszenves viselkedéséről, tudtam, hiábavaló próbálkozás lenne. Gyorsan bólintott párat, közelebb jött, sőt maga válaszolt a saját kérdésére: „persze, hogy a levét a tetveknek készíti”.

–Ugye tudja, hogy semmit sem ér az egész? –mondta. –A tévéből leste el, igaz? Nahát, azokat hiába majmolja, azok csak nyomdászágú szobatudósok. Az a szer, ami nekem van, na látja, az igen! –ütögte a mellét.

Kíváncsian fürkésztem ravasz parasztcarcát, próbáltam kitalálni, miben sántikál. Eddig a vágóhídon volt karbantartó, de e mellett mindig voltak zavaros, maszkek ügyei. Tartottam tőle, hogy az egyikbe esetleg engem is belerángat.

–Kéne egy kevés tetű! –hajolt közelebb.

Félve néztem körbe.

–Na, ne szórakozzon! Pont ebben az átmeneti időszakban?

–Higgye el, jól megfizetem! –suttogta.

–Megint szendvicskrémet akar belőle készíteni, igaz?

Ez a fekete ipar régen is működött, akkor a tisztiorvosi szolgálat üldözte, egészségügyi okokból.

–Majd adok belőle magának is. –mosolyodott el, de fintorogva intettem, hogy eltekintek ettől. –Ezt eszik odafönt is. El se tudja képzelni, hogy milyen finom!

–Gondolom. A beígért razziától nem tart?

–Figyeljen! Ne sokat vacakoljunk, adja ide, a többit bízza rám! Ha nekem is felnőnek a facsemetéim, már nem leszek annyira magára utalva.

Mit tehettem volna mást? Elfogadtam az ajánlatát. Pár ágtól megszabadítottuk a fákat, s a tetveket egy edénybe sodortuk. Szomszédom elégedett mosollyal feszítette rá a fedelet.

Kezet ráztunk, láttam, ahogy visszamászott a saját kertjébe. Örülök, hogy megszabadultam tőle, de, azóta félek az ellenőrzéstől, nem beszélve arról, hogy

szomszédom is feldobhat, ha valami elromlik közöttünk. De hát a világban mindig van valami kellemetlen. Apám idejében a fák, meg az erdők voltak tabu témák, tilos volt fát kivágni satöbbi, satöbbi. Az élénkítő permetlét másnap fejeztem be és szórtam ki. Azóta megkétszereződött a tetűszám. Őszintén szólva, elég

nehezen tudok megbarátkozni velük... De hát a kis dolgoknak is lehet örülni. Az a kevés pénz, meg hús, amit kaptam, pár hétig kisegített, mert bizony, itt nálunk nagy a szegénység. Ma vacsorára elkészítem az utolsó csirkecombot, aztán elteszem magam másnapra.

HAZAFELÉ

A balatonfüredi Kerek templomtól a római Pantheonig

Balatonfüred „szülőfalum”, sokáig a világ közepe volt nekem. A Siske a Séddel és az öreg malommal, a Régi tetető utca 1. alatt, a világ minden szépségét és titkát megadta nekem. Nem volt sanyarú gyerekkorom, sihederként boldogan jártuk az erdőt csapatostul, egészen Hidegkútig. Útközben vaddisznókat, őzeket és rókákat lestünk meg. A nádasokban nyakig a vízben állva pecáztunk estig. A sült keszeg íze velem van. Szegények voltunk, de büszkék és tudtunk nevetni. Anyám mondása szerint: a foltozott nadrág is lehet tiszta. Finom nyarak, kellemes rövid záporok, nagy telek, méteres hófalak. Semmi globalizáció, a „kommunizmus meg úgysis örökké tart!” Béke, csend, csak valahol a börtönök mélyén gyötrődött az igazság. Szegények voltunk, apámat csak három éves koromban láttam először, akkor tért meg az orosz hadifogságból, a „Paradicsomból”. Sokáig nem értettem az ironikus megnevezést, de a piros paradicsomot mindig kételkedve szemlélgettem: csak nem volt olyan rossz sora, ha mindig paradicsomot ehetett!

Később mindent tisztán láttam. A karácsony előtti disznóvágások esti „pogányünnep” vacsoráin kezdtem érteni a titkos fogság történeteit. Balog sógor, Kugler koma és Major Imre keresztapám néhány pohár bor után már megszegték a „fogadalmat”, hogy soha, sehol, senkinek! Még apai nagyapám, Öreg Kéri Zsigmond is eljött Nemesvámosról, ahol majd mindenét elmulatta a betyár cimborákkal. Olyan idős volt, mint Tizian, igaz nem festett soha, de meséit őrzöm. Anyám harcolt az életért, öt gyereket nevelt, az első hármat három évig, egyedül. Kukoricát kapált, szőlőt gondozott, többnyire napszámosként, vagy felesben a másét. Házat meszelt, disznót hizlalt és a hivatallal is szembeszállt, ha rólunk volt szó. Büszkeségét, érzékenységét és igazságot tisztelő szókimondását örököltém tőle. Nem e világra való tulajdonságok. A „hajlékonyabb” embernek kevesebb az ütközési felülete.

A nyugodt alvás a hosszú élet titka, no meg a jó bor! Első húsz évemet Füreden éltem. Iskoláim a legjobbak voltak. Jómagam nem a” legjobb.” Majdnem író-költő lettem. Farkas Edit általános iskolai tanárnőm remek irodalmi szakkört varázsolt, lehetőséget teremtett még arra is, hogy Illyés Gyulát meglátogassuk Tihanyban. Féja Géza több hónapig a füredi szőlődombon lakott. Szász Endre 1965-ben egy évig Balatonfüreden dolgozott. Mindannyian nagy hatással voltak rám. A Lipták ház élő panteonja volt az akkori magyar irodalmi életnek. Gabus bácsi, aki Keresztury Dezső szerint a „magyar irodalom rendező pályaudvarának állomásfőnöke, volt, még kölcsönkönyvet is adott nekem. Pedig zománcos tábla hirdette, hogy „könyvet kölcsön nem adok”! Pulcsi néni bájos mosolya ma is bennem él.

Voltam kőműves segédmunkás és szobafestő. A fizikai munka csak életre nevel és a közösség tiszteletére. Felkészüléseimet a többszöri felvételire Bognár Zoltán és Krieg Ferenc segítette. 1966 és 1971 között a Magyar Képzőművészeti Főiskolán tanultam, a festő és rézkarcoló osztályon nyertem el diplomámat. Szentiványi Lajos és Rozanits Tibor tanítása lendített át az első éveken. 1969-től sokat utaztam, már amikor „kaptam” útlevelet. / Amsterdam- Rembrandt 1969/. Ma sem sajnálom a pénzt és az időt arra, hogy lássak egy másik világot, egy érdekes várost, múzeumot, vagy egy tucat dublini kocsmát. 1974-ben a régi pesti Dürer Teremben 24 rézkarcomból rendeztem önálló tárlatot. Egy délután megjelent a galériában egy két méteres olasz festő-grafikus, Emilio Vedova, a Mester. 12 rézkarcomat megvásárolta, a munkákat ott azonnal kivettem az üveg alól, mert ő másnap ment tovább Krakkóba. Egy keleti mondás azt tartja, hogy amikor a tanítvány felkészült, megjelenik a Mester.

Emilio Vedova ma is hat munkáimra. Ő volt az egyik legnagyobb gesztusfestő Európában. Velencében született, és ott is dolgozott 87 éves koráig. Mindig élmény volt a műterme. 1978-ban meghívott, és kiállítás rendezett rézkarcaimból a velencei Galleria il Tragheto-ban. Borsos Miklós mester levélbeni ajánlására kerestük fel Firenzében a Michelangelo házat, amelyet akkor Tolnay Károly vezetett. Nem találkoztunk, mert külföldön volt, de az ajándék rézmetszetemre levelében reagált. Ma is őrzöm keze írását.

Közel negyven napig bolyongtam Venezia síkátoraiban, kutatva a Belliniek, Giorgione és Tintoretto titkait és Dürer lányomát. Ma is visszavágyom oda. Kétévenként Velencében találkozunk a Société Européenne de

Culture társaság írói, festői. Ennek mi is tagjai vagyunk, feleségemmel Decsi Ilonával együtt, Hubay Miklós baráti ajánlásával, akinek 1978 óta kísérjük figyelemmel munkásságát és csodáljuk drámáit.

Jártam Rómában, az igazi Pantheon kicsit nagyobb, mint a füredi Kerek templom, de ez a miénk. Ifjú koromban gyakran elolvastam a kis kápolna falán a táblát: épült a római Pantheon mintájára. Mint a nagy elefánthoz a kicsinye, úgy aránylanak egymáshoz.

Most bemutatott munkáim az elmúlt negyvenöt évből valók. Festmények és rézkarcok. Még úton vagyok, igaz már kevesebb van előttem, mint mögöttem. Munkáimról nem tudok beszélni, ők maguk szólnak helyettem. Mindig az elkövetkezendő izgat: a jó reggel, a tiszta vászon és a sima, fénylő rézlemez.

Minden lehet! Talán a festők többsége azért él hosszú életet, mert mindig keresnek valamit, abban reménykedve, hogy „holnap” rátalálnak. Különösen a rézkarc birodalma nyugtalanít, olyan, mint egy alkimista világ. (Aquaforte=rézkarc, a salétromsav alkimista neve) Talán feleletet adhatnak a titokra, az élet misztikumára, az örök kérdésre: mi végből vagyunk itt?!

Munkáim bemutatása nem csak „látogatás” szülőhelyemen, de talán „visszatérés” is.

A következő években szeretnék egy nemzetközi művésztelepet szervezni Balatonfüreden. Ez a táj, a bor, a víz kimeríthetetlen téma egy festő számára. Szeretném a Balatont festeni a következő években, talán évtizedekben. Azt a nyugalmat, ami a vizet néző ember lelkében megül, azt kívánom megfesteni. Amikor az ember vizet lát és tüzet tud gyújtani, nagy baj már nem lehet. Egy kis öreg házban, ahol a kandalló mellől a Balatont is láthatom!

Venezia–Tintoretto, 1995, rézkarc, hidegtű, mezzotinto (részlet)

GRAFIKAI ELKOMORULÁSOK ÉS FESTŐI FELLOBBANÁSOK

Ha kétségeket eloszlátón, egzakt módon nem tudjuk meghatározni, hogy miért fest a festő, akkor ugyan mit kezdhetünk azzal a kérdéssel, hogy miért fest a grafikus? És a válasz reménye, megeléje nélkül sutba dobhatjuk azokat a konvencióinkat is, hogy a festő általában rajzol, grafikai műveket is készít, de az azért ritkább, amikor egy par excellence grafikus fordul a festészet felé – ám természetesen korántsem példa nélküli. És ugyan mit kezdhetünk a műnemek és a technikák, az alkotóterületek pontos elválasztásának kísérletével egy olyan korszak után, egy olyan poszt-ban, amikor minden és mindennek az ellenkezője is megtörténhetett és megjelenhetett, amikor minden keveredés, minden vegyes, minden ötvözés szokványosnak és megszokottnak tűnt már, amikor minden összerosódott, amikor nem maradt meg semmi vegytisztán, amikor nincs semmi, nem lehet már semmi új, vagy újszerűnek, szokatlannak, meglepőnek tűnő?

Kéri Imre balatonfüredi festői élményekkel telítetten a múlt század hatvanas éveinek közepén Budapestre érkezvén eredetileg festészeti tanulmányokkal kezdte meg felkészülését a Magyar Képzőművészeti Főiskolán, ahol olyan, a festőiségekre hallatlan érzékeny, avatott mestere volt, mint Szentiványi Lajos, s ahol csak később fordult a grafika, s elsősorban a klasszikus sokszorosító technikák felé. A lassan négy évtizedessé érő pályafutás a grafikai alkotómunkával teljesedett ki, amelynek háttérében azonban mindig ott lappangott, ott munkált a festészet is: a közelmúlt konkrét történései közül arra hivatkozhatunk, hogy 2003-ban például ő nyerte el az 50. vásárhelyi Őszi Tárlat festészeti díját, majd egy évvel később ugyanitt a Tornyai-plakettet, azt a fődíjat is, amellyel grafikáit, köztük színes rézkarcait honorálta a tárlat zsűrije. Vagyis Kéri Imre munkásságában a grafika fekete-fehér villódzásai, szürkésegeinek átmenetei mellett sohasem szorult teljesen háttérbe a szín, s a kisebb képfelületeken, a kamara-méreteken, a bensőséges mű-atmoszférakon túl a művész mindig is vágyott a nagyobb léptékű festői kifejezésekre is, s e vágyait művekben testesítette meg.

A Kéri-munkásság elsősorban a grafikai szférában, és legelsősorban a klasszikus sokszorosító technikák alkalmazása révén teljesedett ki, de most már kétségeket oszlátón leszögezhető: a festészeti mű-teremtés szándékai sem halványultak el, s a művész ugyanúgy fest, mint ahogy rajzol, metsz, karcol és borzol. Ám festészeti és grafikai világa más és más, és nem csupán a technikai adottságokból, sajátosságokból eredeztethető: vásznai, nagyméretű olaj- és akril kompozíciói a nonfigurativitás tartományában kalandoznak, míg grafikai lapjain leginkább a maguk konkrétságában jelennek meg a tárgyak, a környezeti elemek és az emberalakok, és csak a színek indítják itt is elvonatkoztatott képalkotásra. Természetesen a figurativitás, illetve a nonfigurativitás – mert csupán stilisztikai jegyről, a kifejezés mikéntjéről, a vizuális nyelv milyenségéről van szó – elhanyagolható, lényegtelen szempont, ha eleven tartalmakkal felruházott, leleményesen formába öntött műalkotásokkal kerülünk szembe. Míg Kéri Imre elvont festészeti kompozícióit a gesztus és a határozott festői szándékok, valamint a festőiségek véletlenszerűségeinek eggyelővadására avatja talányosságokkal és sejtelmességekkel áthatott, elvonatkoztatott kifejezésekké, addig grafikái a megidézések, a megjelenítések, a hivatkozások rejtelmek által telítődnek különös, feszült képi összeggé.

Általában sorozatok uralják a Kéri-munkásságot, és a technikákat mérlegelve elmondható, hogy a rézkarcol, a mezzotintok, a hidegtűk dominálnak. És viszonylag állandók a tájékozódási pontok, a hivatkozások is: Caravaggio, Rembrandt, Goya és a XX. századi itáliai mester, Emilio Vedova művészete, illetve az ezen, talán eszményképeknek nevezhető nagyszerű alkotók művészete által összpontosuló, a lét alapkérdéseit boncolgató gondolati tartamok, érzésvilágok, problémahalmazok. Kéri Imre az elődök szellemiségét továbbvivő, a tradicionális, a klasszikus grafikai technikákat megszállottan továbbéltető művészi tevékenységét összefoglaló szándékkal kísérelvén megfogalmazni és jellemezni azt mondhatnánk, hogy művészetét egyetlen cél vezérli: a titok, amely a dolgok mélyén lappang. Ennek a titoknak a felfedésével és elrejtésével, megismerésével, megfejtésével és interpretálásával vesződik és bajlódik a grafikus Kéri Imre évtizedek óta: jelentéseket kutat, jeleket fejt meg, kódol, kérdéseket támaszt, válaszokat keres, utal, idéz, hivatkozik, sejtet, felmutat. Ez a titok munkál a mesteri módon megteremtett képi sejtelmességekben: a fények és a sötétségek összecsapásaiban, a feketék és a fehérek

kontrasztjaiban, a szürkéségek milliónyi árnyalatában testet öltő átmenetekben, a formák, az alakzatok furcsává és különössé alakításában. A lapokon hűvös józanság és romantikus hevület csap össze vagy olvad furcsa szintézissé, a tárgyilagosan szemlélt rideg valóság és az izzó metafizika ötvöződik, a hétköznapi jelenet telítődik kétegyekkel átszótt transzcendenciával. A titok felfedésének nyugtalan vágya indíttatja minden újabb grafikai mű megalkotására és minden újabb kompozíció megalkotása a dolgokat éltető titok megfajthatatlanságának bölcs belátásával zárul – de ugyan, mit is kezdhetne a művész egy világos, cáfolhatatlan, végső megfajthatatlansággal?

Kéri Imre a modern magyar grafika második generációjának tagjaként dolgozik, ama nagy nemzedék után alkotva műveit, amelynek Kondor Béla volt a vezéralakja, s amelynek olyan, eltérő utakat járó, de mégis valamilyen valamilyen művészeti egységet teremtő mesterei voltak, mint Rékassy Csaba vagy Würtz Ádám, vagy amely korszak fénykorában Feledy Gyula, Gross Arnold, Major János, Baranyay András legszebb munkái születtek meg. E nagy generációt követő csapat egysége napjainkra kissé szétzilálódott: a világ radikális változásaira és konfliktusaira reflektáló művészet másként és másként igyekszik, illetve kényszerül megfogalmazni válasszait. És időközben szakmai vízvázalóvá vált a mesterség, a technika is: az új eljárások, az új képalkotó módszerek, az elektronikus és a digitális, számítógépes képalkotás lehetőségei új távlatokat és új zsákutcákat nyitott meg a grafikusok előtt. A dolgok lassan átfordulnak: a szédítő ütemben teret nyelő és általánossá váló új eljárások lesznek konvencionálisak, míg a tradicionálisak, a klasszikusok minősíthetők avantgárdnak. De ne foglalkozzunk a szakmai platformok küzdelmeivel. Nem minősítő tényező, csupán szikár tény, hogy Kéri Imre a Comité National de la Gravure Française alapelve szellemében alkotja meg sokszorosított grafikai műveit, amely kimondja: „Eredeti grafikai műnek: karcnak, metszetnek vagy litográfiának az az alkotás tekinthető, amelynek levonatait feketével vagy több színben, egy vagy több lemezről, teljes egészében ugyanazon művész alkotta és kivitelezte – minden mechanikai vagy fotomechanikai eljárás kizárásával.” Így válik felismerhetővé a művészegyniséget emblematikusan hitelesítő kéz, így válik megítélhetővé a technika magas fokú, bravúros művelése, s így válik személyességgel átítatottá a mű. A mű, amelynek tragikus árnyaltságú talányai felzaklatnak és nem hagyhatnak megnyugodni.

Az ezredforduló utáni években született olajjal, akrillal és plextollal festett művek más és más festői attitűddel rögzített, más és más eszközökkel élő, más és más atmoszférát kibontakoztató, más és más hangokat megszólaltató, de alapvetően érzékiségekkel jellemezhető kompozíciók. A Salzburgi eső, a Tisztelet a földnek, az Alkonyat és a XX. századi itáliai mester, Emilio Vedova tiszteletére festett vásznak és táblák valósághoz való viszonyai, felkutatható természeti vonatkozásai, kontrasztjai, átmenetei, foltrendszeri, színvilága eltérő indíttatások és kifejezések életre keltői. Van olyan kompozíció ebben az együttesben, amelyben felbukkannak táj-émlékek, amelyen mintha megjelenne a horizont, és van olyan mű, amely belső tájak elvont kivetítéseként értelmezhető. Van olyan, ahol higgadt képi rendszerbe foglaltnak a forrongó érzelmek, s van olyan, ahol a forma, a festői hatás által életre keltett asszociációkra kell hagyatkoznunk. A gesztus, a határozott festői szándék, és a festőiségek véletlenszerűségeinek együttese alakítja a művet talányosságokkal és sejtelmességekkel átítatott tereppé. Ezáltal válnak Kéri Imre képei elkomorulások és fellobbanások, befelé fordulások és kitarulkozások, visszafogottságok és tobzódások, határozottságok és esetlegességek dinamikus festőiségekkel éltetett színtereivé. Az egyik kompozíció a sötétségek mélységeibe merül, a másik tobzódik a fényekben, a harmadik tartózkodó tompaságokba burkolódik. A dolgok mintha megjelennének, feltűnedeznének, aztán foszlányszerűekké alakulnának, szétesnének és valami új minőséggé, öntörvényű festői valósággá szerveződnének.

Mintha a Kéri-képeken tűnődések és lázadások ütköznének egymással, mintha a békés szemlélődés és az indulatos akció konfrontálódna, vagy mintha csak valami eredendő nyughatatlanság, a látomás erejébe és a poézisba vetett együttes hit vezérelné az alkotói szándékokat. A grafikus-festő egy korábban közreadott katalógusában Max Ernst alaptételét idézi: „A festő elveszett, amikor megtalálja magát.” Ez a mindig új keresésére indíttató elv fantasztikus hajtóerő: arra ösztökéli a művészt, hogy hagyja el jól belakott alkotóterületeit, hogy elvesse jól bevált módszereit, hogy ne engedjen az ismétlések csábításainak, hogy minden újabb mű ismeretlen utak bejárására kényszerítse. Ezek a szívós és bátor felfedezőutak termékeny felismerésekkel, fontos és jelentős művekkel kamatoznak – ezt igazolják Kéri Imre grafikus- és festőművész feszültségekben villódzó grafikai és festőiségekben fürdő képei.

PRÁGAI MESÉK

A bűvész

...mert vannak emberek, akiket nehezen tudunk elfelejteni, holott nem sokat csináltak életük során, akiket nemigen tudunk kiverni emlékezetünkéből, pedig valójában nem a külvilágnak éltek...

...elég egy rövidke pillanat vagy egyetlen szokatlan mozdulat, és máris életre kelnek a legendák, ilyen eset volt a prágai Károly hídon azé a bűvészé vagy kifiahorjájé, az a csudabogár minden vasárnap kísétált a hidra és pontban hat órakor nekikezdett mutatványának...

...elővett egy pakli kártyát a zsebéből, és a bámészkodók közül kiválasztott valakit, hiszen ismerjük jól mindannyian, a szokásos trükk, olyasféle, amit akárki könnyedén elsajátíthat, csakhogy, igen, abban a kártyapakliban csupa-csupa hófehér lap volt, így aztán valójában senki sem értette az egészet, de vállalkozók azéért akadtak mindig, talán valami szellemes csattanóra számítottak...

...ám az a bűvész, vagy kifiahorja, az a csudabogár mindezt nagyon komoly arccal csinálta végig, és amikor visszakereste a lapot, csak hosszas koncentrációt követően húzta ki és mutatta fel, úgy-e ez volt az, kérdezte diadalmasan és egyben szorongva kissé, és a bamba és kis sé értetlen segéderő bólintására vagy inkább biccentésére büszkén elmosolyodott, és várta a további jelentkezőket...

...és egyszer az történt, hogy egy szomorú fiatalember ment oda hozzá és húzott egyet a lapok közül, azt mondják, meg sem lepődött és hosszasan keresgélte a megfelelő fehér lapot, de amikor az a bűvész vagy kifiahorja, az a csudabogár kiválasztotta a jól megkevert pakliból és felmutatta, nos, akkor az az ifjú szomorúan nemet intett és lehajtott fejjel, a mindenmindegy már jellegzetes poroszkálásával továbbstát, és akkor az a bűvész vagy kifiahorja, az a csudabogár először értetlenül meredt maga elé, nézte a lapokat sorra, lehetetlen, csóválta mindegyre fejét, aztán elővette revolverét és a bámészkodók szeme láttára föbelötte magát...

A húsleves

Kanalazgatom ezt a húslevesnek csúfolt lötyöt az ócska pléhkanállal, ha nem lennék másnapos, már az első falat után otthagytam volna, de most még ez is jólesik, egy darabka kenyér, egy kanál leves, de jó is lesz majd utána,

ha helyrejön a gyomrom, aztán egy korsó sör, igen, egy pával, de ezt már nem ebben a lebuiban, ahol a szakács azt hiszi, disznókat etet, hogyan is főzhet egy ilyen, nekem kérem otthon saját szakácskönyvem van, azt mondják, remekül főztem, amíg volt kinek, Istenkém, hát már senki sem tudja, milyen egy igazi húsleves?!

Szegény Szindbád boldog ember, és Krúdy is örülhet a másvilágon, nekik már a Jóisten főz - vagy az Ördög, de ennél az is csak jobb lehet -, szóval mindenekelőtt a fazék, az éppoly szent edény, mint a teáskanna, abban a fazékban soha mást, csakis húsleves...

Az egész a piacon kezdődik, amikor megveszem a marhalábszárát, csak kevés helyen akad ám szép darab, és a henteslegény becsomagolja azzal a véres kezével, a hentes az éppolyan ember, mint a pap, a bűn pogány papja, a hús dicsőségének hirdetője, de hát ki nem szeret vétkezni, és amikor becsomagolja, hát várok egy kicsit, mert az igazi hentes ilyenkor rám néz, és megkérdezi: „Leveshez kell, ugyebár? Gyönyörű velőscsontunk is van, mennyit parancsol?”

Hát kérem, ezt nevezem én csodálatos előjátéknak! Ha ebből bármi elmarad, lőttek az egésznek, mert a velőscsont után nem lehet csak úgy fejvesztve szaladgálni, ha nem adják rögtön a húshoz, legjobban az egész akciót elnapolni...

Én szerencsés ember voltam mindig, én Vogel úrnál vásároltam egész életemben, persze ma már nem találunk meg őt sem, ahogyan annyi minden eltűnik e világból, szóval bevásárlás után hazamegyünk és mindent előkészítünk, pontosan olyan ez, mint a kisasszonyok meghódítása, kiválasztani és elrendezni mindent, aztán jöhet a fűszerezés!

De nem ám csak a só meg a bors meg a paprika, így csak az amatőrök dolgoznak, akik a levesben - és higgyék el nekem, az ilyenek a szerelemben is - csupán testi szükségleteik kielégítésének eszközét látják, akik csak úgy dirrduurr, néhány pillanat alatt... Egy darabka chili, egy kis igazi sáfrány, egy szár bazsalikom, no és az elmaradhatatlan gyömbérdarabka és reszelt szerecsendió... És persze itt van az én fűszerkeverékem, nem, azt még most sem áruolom el, kilencfajta növényből kevertem össze hosszú évek próbálkozásait követően, ezt a titkot magammal viszem a sírba, és akkor majd én készíthetek levest a Jóistennek, akkor végre én is újra megvendégelhetek majd valakit...

Az a fűszerkeverék a lelke az én kis főztömnek, a legjobb, ha frissen szedett, mi kérem egymást ettük az asztalon, a leveskisasszony meg én, és a feleségem csak nézett minket irigykedve és zavartan kanalazgatott, nem, ezt már senki nem fogja utánam csinálni...

Aztán megpirítjuk a kenyeret, vékonyan bedörzsöljük fokhagymával, megfogjuk a velőscsontot, jaj, az a remegés, igen, igen, ez már az élvezet csúcspontja, azt hiszem, így utólag legalábbis, hogy még szebb, mint azokkal a kis-asszonyokkal...

Így ni, már jobban is vagyok, kifizetem a számlát, kár, hogy nem főzhetek már senkinek, magunknak főzni, tudjuk jól, a legnagyobb bűnök egyike, talán nagyobb vétek, mint ezt a húslevesnek csúfolt moslékot embereknek adni, sebjaj, egészen rendbehozott, egyéb ingyencégek is vannak ám abban az én képzeletbeli szakácskönyvemben, de mindez már nem fontos, itt az ideje, hogy megrendeljem az első sört...

A FEKETE DOBOZ

Különös látványt nyújtott fekete köpönyegben állodgalva a Szent Miklós-templom oldalánál, ócska esernyője, mely egyben sétatob is volt, mindig a kezében pihent, és nyájas mosollyal dörmögte maga elé:

- Ide tessék, ide jöjjön, pillantson a dobozba, a Halált láthatja odabent... - és ilyenkor gúnyos, csaknem sátáni vigyorra rendeződtek ráncai. Mellette két kisfiú nyomogatta szorgalmasan egy számítógépes játék gombjait, egy standnál pedig az aznapi klasszikus gagyikoncertekre árulták a féláron is drága belépőket.

Napok óta járok errefelé, és csodálkozva állapítom meg, hogy az a feketeruhás alak senkit sem érdekel, igaz, ő sem törődik a többiekkel, nagynéha gúnyosan végignézt rajtuk, aztán tovább mormolja azt a bizonyos mondatot.

„Megpillanthatja a Halált...” - ez járt eszembe még éjszaka is. Tudtam, hogy csakis valami ócska trükk lehet, mégsem szabadulhattam a gondolatától. Egyszerre csábított a kíváncsiság és riasztott annak az embernek a tekintete - aztán egy reggel úgy döntöttem, megszólítom. És hogy belenézek-e abba a dobozba, azt majd eldöntöm ott és akkor.

Átvergődtem a báméskodó turista-tömegben, és megálltam a feketeruhásnál. Az meg rám nézett azzal a förtelmes vigyorával, „ide tessék, ide jöjjön, pillantson a dobozba, a Halált láthatja odabent...” - és látva, hogy figyelem, felcsillant a szeme.

- Jöjjön csak közelebb, fiatalember, nem harapom le a fejét, tessék, a doboz belseje Önre vár!

- Mondja csak, mibe kerül ez a bolondság? - kérdeztem tétovázva.

- Ugyan, jóember, hát hová gondol? A Halált akarja látni, és még fizetne is érte? Jöjjön, nézzen, nem kerül egyetlen fillérjébe sem!

- Ne haragudjon, de olyan különös ez az egész... Van benne valami, hogy is mondjam, persze tudom, hogy szemfényvesztés ez is...

- Csodálkozik? - vigyorgott vissza kajánul - a Halál már csak ilyen. Nem is értjük, tudomásul sem akarjuk venni, pedig mindig itt ólalkodik körülöttünk... De egyszer mégiscsak engednünk kell a csábításnak... Különben igaz van: szemfényvesztés. Mondom: szem-fény-vesztés...

- Egyáltalán belenézett már valaki ebbe a micsodába? - kérdeztem óvatosan.

- Ugyan! - nevetett az idegen - Hiszen láthatta: az emberek észre sem vesznek, legfeljebb néhány kisgyerek, megijednek és bömbölni kezdenek, aztán kapnak a sarkon egy csokifagyit és elfelejtik az egészséget hosszú évekre, évtizedekre...

- Ezt úgy érti, hogy... hogy Önt az emberek nem látják... Hogy Ön... - és végigfutott a hideg a hátamon.

- Hát igen... valahogy így van. De maga igazán megérdemli, kukkantson bele ebbe az én kis dobozkámba, jöjjön vissza, fiatalember, hová rohan, nem látja, az autóbusz, mit csinál?

- Látja, most már késő, legalább belenézhetett volna a dobozba, mielőtt...

Martin Bauer (fotó. Kocsis Péter)

Martin Bauer:

PRÁGA, A MÁGIKUS VÁROS

„Amiképpen a tanítónéni kijelöli a gyerekeknek a legfontosabb szövegrészeket, ugyanígy a Vltava maga mutatja meg Prága városának legfontosabb helyeit, és ez akkor is így van, ha mégsem így lenne...”

Kellemes vasárnapi koraeste van, otthon üldögélek kedvenc karosszékemben, kortyolgom a kávémat, szóval csak úgy pihengetek, töprengem a magam apró kis dolgairól, no meg arról, vajon felvegyem-e a telefont, amely már jóideje szól. A modern technikának köszönhetően láthatom, hogy magyar barátom, K. csörgedezik, valószínűleg immár a messzi Budapestről, netán a valamivel közelebbi Český Krumlov városkájából, ahol mostanság lakik, esetleg a még közelebbi prágai Arany Tigris kiskocsmából, ahol átmeneti szállása található... Így hát végül felveszem, és barátian, egyben amolyan megszokott provokációként csak annyit szólok bele: Egen, Egen, szia, szia... Igaz, nem is tudnék sokkal többet, és azt sem tudom pontosan, mit jelentenek ezek a szavak, de hallottam, hogy egyes magyarok valami ilyesmit mondanak a telefonba. Péter elneveti magát, és ékes csehséggel rám zúdít egy rakás információt, feladatokat oszt rám, egyiket a másik után, én azonban szerencsére a következő pillanatban már nem is emlékszem rájuk, az egyetlen, ami megmaradt bennem, hogy arra kért: írjak valami rövid eszme-futatást Prágáról, aztán egyre érthetlenebb lesz a csehsége, elkezd a honoráriumról beszélni, és amikor kimondja az összeget, addigra már magyarul beszél csak, de engem nem bosszant fel, én már megszoktam, mindig ezt csinálja... Aztán megint visszatér a csehre és kijelenti, hogy a világ megőrült, és hogy körülöttünk minden afféle posztmodern tragédia, meg persze Szodoma és Gomora, és a vége már megint nehezen érthető, így nem vagyok biztos benne, hogy még a téli depressziója van-e vagy már megérkezett a tavaszi, de ez úgyis egyre megy, így aztán inkább lerakom a telefont.

Már-már úgy tűnik, hogy folytathatom az ejtőzést, amikor belibben a szobámba az én szerelmes asszonykám, akinek egyetlen, de annál hatalmasabb hibája az, hogy nem bírja, ha nyugton vagyok, és mindig keres valami ürügyet, amivel elfoglalhat végre. Csakhogy már mindenütt kitakarítottam és mindent sorba rendeztem, sőt még a rajtam lévő ruha is éppen a megfelelő, a mackóm meg a háziszvetterem, egyszóval nincs mit mondanom,

így hát odalép az ablakhoz és kitarja, és ezzel rám engedi a kellemetlen, hűvös levegőt, csakhogy ezzel a levegővel együtt szobámba lebben a szépséges Prága is, akiről végül is írnom kellene valamit... Tettetett lelkesedéssel az ablaknál termek, és édes jutalomként ezért az elviselhetetlen téli hidegért megpillantok a szemközti járdán két vöröshajú kisasszonyt, és a háttérből hallok, amint az asszonykám lemondóan sóhajt és kilép a szobából, én pedig a győztes magabiztosságával szívom tovább magamba a prágai levegőt, s közben mintha a legendás cseh underground zenekar, a Plastic People of the Universe soraikat hallanám:

„... mágikus éjjel, elérkezett az idő, Prágában élünk, ott, ahol maga a Szellem jelenik meg egyszer...”

És máris tudom, miről kell írnom, hiszen itt, ebből a holešovicei ablakból éppen a város legmágikusabb negyedét láthatom, nevezetesen Holešovicét, a Letná-parkot és a Várat.

Egyenesen az ablakból bámulhatom ezt a titokzatos szépséget – és maguk? Mielőtt ide jönnének, e városba, vagy akár ehhez az ablakhoz, előbb vegyenek a kezükbe egy földrajzi térképet, Európáéit, keressék meg a közepét – igen, ott van Csehország! Na jó, ott van Magyarország is, ezen most nem fogunk összeveszni, de azért Csehország még inkább ott van, és kész... Nem lehet nem észrevenni, ahogyan a természet maga kijelölte a cseh medence területét azokkal a hegyekkel (Morvaországot ebben az esetben figyelmen kívül hagyjuk), éppúgy, mint Magyarországnak a Kárpát-medencét. A területet határoló hegyek és dombvidékek jól láthatóan rombusz, vagy inkább kör alakban fekszenek, és ennek a területnek a középpontjában épült Prága városa. Aki pedig a középpontot uralja, az az egész országot uralja.

Az ország közepén folyik végig a Vltava (azaz a Moldva, a 'vad folyó'), amely afféle 'életfa'-ként vagy 'axis mundi'-ként nyúlik végig a medencén, ráadásul 'fölfelé' folyva! Összekötte Prágát a Říp magaslatával (ez a cseh legendák szent hegye), ahol egyesül a kisebb Labe-folyóval (az Elba, a 'fehér víz'), majd folytatja útját északi irányba, egészen az ország határáig és azon is túl...

De térjünk vissza Prágához. A folyó itteni szakasza a város közepénél, a prágai vár előtt éles kanyart vesz, és így hozza létre a holešovicei ívet, oly módon, mint ha maga is hangsúlyozni akarná a középpont jelentőségét, kijelölve magának ezt a legfontosabb teret. Itt található a prágai vár, amely egykor királyok, ma pedig államfők székhelye, és a Letná fennsíkjának hatalmas területe – ez utóbbi olyan, mint egy tábla, amely valamiféle ismeretlen és megfejtetlen okból nem lett telerajzolva,

beépítve az idők során, és mindmáig üres és lakatlan. És itt van Holešovice, amely viszont már az őskorban is lakott vidék volt, és nem kizárt, hogy már a kelták innen irányították az országot, ugyanúgy, mint az utánuk érkező markománok. Ha a holešovicei ívet elektronikus tollal rajzolnánk rá egy térképre, egy mágikus szem jelenne meg, és ha megjelenőnk a területet határoló hegyek által kijelölt kereteket is, egy meglepően különleges szimbólumot kapnánk, amely külön fejezetet érdemelne!

De most térjünk vissza a rágai várhoz – a régi monda alapján a jövendőmondó fejedelemasszony, Libuše volt a város alapítója, aki apja nyomdokába lépve uralkodott. Az emberek kívánságára a fejedelemasszony férjet választott, Přemysl Oráč személyében (Szántóvető Přemysl, cseh mondabeli alak), aki ökrei lehelével szántotta fel a földterületet, és szimbolikusan ezekkel a kiszántott barázdákkal választotta el egymástól a káoszt és a rendet. Ugyancsak ő alapította azt az uralkodó-dinasztiát (a Přemysl-családot), amely a magyar Árpád-házhoz hasonlatos szerepet töltött be az ország életében, és amelynek kihalásával ért véget a csehek 'aranykora'. Már a család neve is sokatmondó: a přemyslivý annyit tesz, mint gondolkodó, elmélkedő, töprengő hajlamú ember... (Még egy érdekesség: az egyik kései utódot viszont Nezamyslnek hívták, ami nagyjából az ellenkezőjét jelenti – ebből is látható, hogy a világon mindennek megvan a maga ellentéte...)

De térjünk vissza a fejedelemasszonyhoz, aki a jövendölés segítségével talált magának férjet, népének pedig vezetőt és új lakó területet. A vyšehrady sziklák ormára állva azután népe előtt is felfedte látomását, amely a Kosmas-krónikában olvasható:

„Látok egy hatalmas nagy várat, mellynek dicsősége felszárnyal majdan az eget magasába, és alant terül el egy város (...), mellynek határait a Vltava folyamának hullámai jelölik ki. (...) És rátaláltok ottan egy emberfiára, aki az erdőrengetegnek közepén egy háznak küszöbét ácsolja éppen...” (A 'küszöb' szó csehül 'prah', és sokak szerint innen ered Praha városának neve.) „S mivel az alacsony küszöb a nagyurakat is főhajtásra készíti, a felépítendő vár neve is Praha legyen.”

Így történt, hogy a Přemysl-család egyes tagjai is innen vezették országukat, és itt ténykedett a királyi koronát öröklő IV. Károly császár is, aki Prágát az akkori Európa központjává varázsolta. Pontosabban fogalmazva: a centrum, a középpont bűvkörét kiterjesztette egész Európára. Számátalan csodálatos épület látható itt mindmáig e korokból, amelyek közül legfontosabb a Prága híd (természetesen az éppen az idén megalapításának 650.

évfordulóját ünneplő Károly-hídról van szó!), amely egyrészt összekötötte a két városrészt, másrészt azonban szimbolikusan a folyó által kettéválasztott országot is örök egységbe forrasztotta.

Álljunk csak meg egy pillanatra az óvárosi oldal hídtornyánál. Ha a torony nyugati portáljának közepén állunk a nyári napforduló idején, és a prágai vár felé nézünk, megláthatjuk, amint a lemenő nap korongja meghajol a Szent Vitus székesegyház fölött, keresztül hasítja a főtornyot és megpihen a főoltár helyén, amely mögött ott van Szent Vitus sírja – a székesegyház patrónusáé, aki egyben a hídtorony és az egész híd őrzője is. Szép idő esetén tehát láthatjuk, amint beteljesül e három fontos építmény asztrológiai és szimbolikus egyesülése a napforduló szentjének áldásával.

Ezzel pedig elérkeztünk következő pihenőnkhez, a prágai vár talán legfontosabb épületéhez, a Szent Vituskatedrálishoz. Azelőtt rotunda állt a helyén, még előtte pedig számos pogány szentet tiszteltek itt, hiszen tudnivaló, hogy már a Prága előtti időkben is szent helyként tisztelték a területet, leborulva akkori isteneik előtt. És nem hagyhatom említés nélkül a kissé hóbortos II. Rudolfot sem, a művészetek, tudományok és persze a mágia szerelmesét, aki ismét felvirágoztatta a várost, régi dicsőségére emlékeztetve lakóit és vándorait, vendégeit. II. Rudolfnak köszönhetjük az Arany utcácskát, amely mindmáig őrzi egyedülálló varázsát, annak ellenére is, hogy nappal már csak afféle turista-látványosságként szolgál.

Minden egyes uralkodó befolyásolta a vár atmoszféráját, még a kommunizmus idején is – ekkoriban a sötét titokzatosság és a titkosrendőrség rémeinek sajátos szaga érződött a környéken. Mai légköre pedig... Európai is meg nem is, sajátosan büszke és egy kicsit távolságtartó, kimért, no meg elfogult is – egyszerűen olyan, mint az ország jelenlegi köztársasági elnöke. Aki a várba látogat, annak javasolom első lépésként a Fekete Ökör kiskocsmá megtekintését és 'kipróbálását' –, ez az alapja annak, hogy az ember egy kicsit másképpen kezdjen gondolkodni, hogy felkészüljön mindarra, ami majd a vár területén fogadj! Nem tartom kizártnak, hogy ezt az ökröt maga Přemysl Oráč hagyta itt nekünk, de ne féljenek, akad azért errefelé számtalan ökör a mai korból is...

Következő állomásunk a Letná, ez a kiterjedt, pusztá fennsík, amely a prágai vártól egészen Holešovicéig nyúlik. Régen számos hadsereg táborozott e területen, ahonnan egyébként csodálatos kilátás nyílik a városra. Zsigmond király innen figyelhette kereszteseinek a huszita alakulatoktól elszenvedett vereségét a szemközti Vítkov-hegyen, és jobbnak látta gyorsan megkoronáztatni

magát, aztán zsupsz, már menekült is az országból. De a kommunista időkben sem tudtak megszabadulni a katonaság és a terület összekapcsolásának kényszerétől, és kedvenc helyükön, az itteni 'vörös stadionban', a Sparta Praha otthonában felállított tribünökről gyönyörködtek a hangoskodó, éljenző, zászlókat lengető tömegekben, no meg a katonák rideg és rendezett felvonulásában. Fejük felett vadászgépek szálltak el, és én mint kisgyerek, arra gondoltam, hogy a Letná szó a repülésből ered (a csehben a 'létáni' repülést jelent), sőt az egész terület egy repülőterre emlékeztetett... És azon képzelegtem, hogy itt, Európa szívében és Prága közepén szállnak majd le a földönkívüliek, és odamennek a telefonfülkéhez és feltárcsázzák Németországban E. von Dänikent, hadd örüljön szegény, hogy itt vannak... Ez persze a lehető leglehetősebb dolog lett volna, igazi csoda, mivel abból a fülkéből akkoriban még Prága környékére sem nagyon lehetett telefonálni, nemhogy Németországba, ráadásul, ha véletlenül sikerült is volna, hát nem volt kagylója sem a készüléknek, legalább tíz éven át...

De hagyjuk a Letnát, úgy tűnik, e terület értelme és di-csősége még várat magára, ki tudja, meddig, de ha eljön az ő ideje is, talán maga a Szellem jelenik meg egyszer itt... A Vltava e mágikus kanyarulatának utolsó állomása az a negyed, amelyet Holešoviceként ismerünk, de amelyhez tulajdonképpen Buben és Bubeneč is hozzá csatolható. Prága legrégebb óta lakott területéről van szó, jóllehet ezt csak kevesen tudják. Az ideális felszín, a természeti adottságok és persze a gázló együttesen vezettek oda, hogy jelentős kereskedelmi útvonal és csomópont alakulhatott ki, már a kelták érkezése előtt. Olyan sűrűn voltak itt a kisebb települések, hogy valójában egyetlen egésznek

mondhatjuk őket – ezekből hozták létre a kelták és az utánuk uralkodó markománok az immár valóban egységes, nagyobb településeket. Utóbbiak ráadásul jó minőségű vasat is elkezdtek gyártani itt. A római korból már írásos emlékeink is vannak, elsősorban Marobudovról, a markománok hatalmas királyáról: az egyetlen ellentmondás az, hogy kelta névről van szó, amelynek jelentése 'dicsőséges győztes'. A cseheket akkoriban egy kelta törzs alapján bójoknak nevezték – Boiohemum -, és fő településüket Bubienumként emlegették, amely világosan utal a mai Bubeneč névre. Így aztán nem csoda, ha néhány kutató és szakember a birodalom keresett központját és középpontját éppen ide helyezi, a holešovicei ív környékére, talán a mai Bubeneč területére. A most folyó hatalmas építkezések azonban gátolják a régészeti kutatásokat, így a szakemberek jó ideig sem alátámasztani, sem pedig cáfolni nem lesznek képesek ezt az érdekes teóriát...

De minek is ez az örökös feltárás és elfedés, bizonyítás és cáfolat, kit érdekelnek ezek a földi dolgok, hiszen éppen most sétál el a túloldali járdán egy szőke kisasszony, csodálatos alakját egyszerre feltárva és elfedve, és az én asszonykám már benn is terem és gyorsan becsukja az ablakot, én pedig visszaiülhetek végre kedvenc karosszé-
kembe, egyszóval ismét kezdődhet a nyugalom... Hisz nemsokára itt a „... mágikus éjjel, elérkezett az idő, Prágában élünk, ott, ahol maga a Szellem jelenik meg egyszer...”

Úgyhogy jöjjenek csak, higgyék el, érdemes egy rövid pillantást vetni erre a szépségre ott, a járdán, és azon is túl...

(Kocsis Péter fordítása)

KOCSMA KARAKTEROLÓGIA

Beszélgetés Martin Bauerrel, a prágai „Kilótt szemhez” címzett söröző tulajdonosával

Martin Bauer religionisztikát, összehasonlító vallástörténetet és teológiát tanult. Többször is vendége volt a Budapesten és Veszprémben megrendezett Bohémia-fesztiváloknak, de nem mint előadó, hanem mint csapos. Magyarul egy esszéje jelent meg eddig, a Nagyvilág c. folyóiratban és most a Tempevölgyben. Kocsis Péter beszélgetett vele egy prágai kiskocsmában.

- *Milyen érzés egy kultikus prágai söröző tulajdonosának és csapos-felhasználójának lenni, egyetemi végzettséggel?*

- Jaj, milyen érzés is lehet... Öreg vagyok és fáradt, a vendégek pedig még ennél is rosszabbak, de ők legalább optimisták.

- *Na jó, akkor kezdjük az alapoknál. Hogyan született az ötlet: a prágai Žižkov-negyed egy apró zsákutcájában sörözőt nyitni? Mikor történt mindez, és milyen körülmények között?*

- Nos, természetesen első látásra nem tűnik túl logikusnak a lépés, a másodikra sem, így aztán mire döntésig fajult a dolog, addigra már több sör volt bennünk, mint hogy számolni tudtuk volna, hányadik lépésre is válik elfogadhatóvá az ötlet. És mivel már nem emlékszik egyikünk sem arra a pillanatra, amikor igent mondtunk, hát úgy szoktam fogalmazni, hogy a Kilótt szem alapítása az emberi emlékezet ködébe vész. A lényeg, hogy itt vagyunk, ezen a helyen, ahol annak idején Žižka és a husziták harcoltak – innen az elnevezés, hiszen talán a magyar olvasók előtt sem ismeretlen, hogy a husziták hadvezére félszemű volt. De nem csak a név vonzza ide az embereket – valószínűleg jó helyre került ez a kiskocsmá, a genius loci erősen érezhető itt, és talán nem csak a dohány- és fűszag miatt. Igen, olyasmi kultkocsmá ez, mint az Arany Tigris, csak egy másik generáció számára. Hozzám közelebb áll a Tigris légköre, de hát már mondtam,

öreg, megfáradt ember vagyok (45 éves, K. P. megjegyzése). Itt mindig szól a zene, alig látni a füsttől, és bizony néha néha kisebb-nagyobb nézeteltérések is történnek a vendégek között. De hát tudja, hogy van ez – ha nyugalomra vagyunk, inkább Jelínekéknél találkozunk, ott a magunk fajta, kihalófélben lévő vénemberek nosztalgikus légköre uralkodik. Ott valóban megállt az idő, itt nálunk csak fordítva jár a falra szerelt óra, ami csak látszólagos és kilátástalan harc az idő múlásával szemben.

- *Az biztos, hogy sikerült különleges sörözőt kialakítani. Van itt minden: képzőművészet, házi krumplisaláta, magyar étlap és gigantikus cserépkálya...*

- Igen, igyekeztünk minél több „furcsaságot” egy tető alá hozni. Akvárium a csapszékekben, fejtámasz a megfáradt férfitendégek számára a piszoárok felett, a falakon pedig a híres cseh képzőművész, Martin Velíšek igen csak egyéni alkotásai. Ő azt szokta mondani, hogy itt van a galériája. És valóban: a falakon plakátjai, a mennyezeten freskói, a bejárat mellett a képeivel díszített pólók, az asztalon a huszita harci szekereket szimbolizáló hamutálak. Egyébként ő is korunk embere: illusztrálta a cseh klasszikus, Božena Němcová Nagyanyó című könyvét ugyanúgy, mint ahogy plakátokat készített egyebek között a Garáž nevű alternatív zenekarnak. És a cserépkálya – nos, sokak szerint a legnagyobb egész Prágában. De hagyjuk is ezt – ha jól tudom, egy magyar sörkalauzban is benne van a hely, ami igen jó reklámnak bizonyult, a magyar kisebbség (Önök, ha jól tudom, mindenütt kisebbségben vannak, ez afféle magyar specifikum lehet, szerintem az Európai Unió védnökségét kellene kérni ez ügyben...) szép számmal képviselteti magát erre felé...

- *Rendben, ennyit akkor Jan Žižka kilótt szeméről, és ahogyan ezt a helyet a megmaradt szemével látja az utókor. De hogyan lesz egy teológusból kocsmáros?*

- Posztmodern korban élünk, és a hagyományos megközelítések napról napra elavultabbak lesznek. Egy teológus kocsmába jár vagy kocsmát alapít, a kocsmátöltelék pedig a templomban azért imádkoznak, hogy meglegyen a napi sörük. Nem tudom, szabad-e ilyet mondani Önöknek, hiszen nyilván nem olyan ateisták, mint mi, csehek, de így van ez valahogy manapság. Nem arról álmodtam, hogy innen megyek nyugdíjba, de egyre inkább úgy látszik, hogy ez a sors vár rám. Hiszen már mindketten a

pótkeréken gurulunk (*A csehéknél van egy szólás, amely szerint a negyedik X betöltése után a négy elhasznált gumi után már csak a pótkerék marad... K. P.*) Biztosan emlékszik: egykoron együtt terveztük, hogy Libeňben nyitunk majd egy Hrabal-központot, irodalmi kiskocsmával, könyvtárral, mindenféle programokkal – de ki kíváncsi ma már a jó öreg Hrabalra? Legfeljebb múzeumot nyithatnánk neki – az meg túl poros nekem. Hiszen látja, a Jelínkuban (Egy klasszikus belvárosi kiskocsmá, K. P.) is egyre gyakrabban vagyunk már egyedül, néhány öreg csöndes társaságában – vége a régi időknek. A feleségem gyakran mondogatja, hogy itt csak tönkremegy az ember. Nagy a ricsaj, a vendégek is furcsán viselkednek néha – kérdés azonban, mi a jobb: egy múzeumban kortyolgatni a porszagú korsókból megfáradt habú söröket, vagy egy olyan helyen, amilyen a Kilőtt szem is, az állandó rohanásba belefáradni.

-Egyik sem hangzik túl optimistán... Egyébként szerintem jobb az előbbi, a megfáradt habú söröket leszámítva...

-Óh, az optimizmus! Nem is tudom, Maga mindig javíthatatlan optimista volt, hiszen tudja, hogyan emlegetem: Péter, az optimista posztmodern-konzervatív sőremigráns. Aki mindig jön az újabb és újabb ötleteivel, én meg csak hallgatom, hallgatom, és álmodozom, legalább ilyenkor. Én akkor vesztettem el végleg az optimizmusomat, amikor megnéztem az Őfelsége pincérét. Micsoda szégyen: egy ilyen könyvből ilyen filmet csinálni! Ekkor bizonyosodtam meg végleg arról, hogy vége a régi időknek. Amikor már Menzel sem érti Hrabalt, az már a vég. Nincs abban a filmben semmi, de semmi, ami visszaadná azt, amiről Hrabal írt egykoron. Gondolja csak meg: Hrabal egyik legcsodálatosabb írásáról van szó! Lehet, hogy némelyeknek még így is tetszik, de semmi köze Hrabalhoz. És ugyanígy vagyunk mindennel: a hatvan-hetvenes évek kiskocsmáival, az irodalommal, és lassan a sörkultúrával is. Miféle optimizmusról beszélhetnénk manapság? Az egyetlen ellenszer az irónia és, sajnos, egyre inkább a cinizmus. Ma már nincs olyan, hogy valaki bíró vagy kapus vagy csatár vagy néző: mindenki mindent csinál, minden szerepet kipróbál, anélkül, hogy valamelyiket is igazán értené vagy érezné. Így lesz a teológusból csapos, aztán vendég, így lesz manapság a férfiakból

nő, a nőkből férfi, hadd ne folytassam. És már a sörünket is gyártják mindenféle országokban. Hát mi maradt, kérem én, ami optimizmusra ad okot?

-Nos... Talán az emlékezés, a kisasszonyok...

-A kisasszonyok? Na igen, megint a kedvenc témánál vagyunk, látom, ebbe sem fárad bele soha, nem erőssége az empirikus megközelítésmód. Én úgy mondanám, hogy a kisasszonyokra való emlékezés, igen, talán annak szépsége még megmaradt nekünk. Meg Hrabalra, meg a hetvenes évek kiskocsmáira, a csütörtöki sorbaállásra a könyvesboltok előtt, amikor az újonnan megjelenő könyvek megérkeztek, no és a csendes, turistaáradat nélküli Prága... És hát egyelőre itt van nekünk a még mindig egész jó cseh sör, szóval végül is köthetünk kompromisszumot, igen, optimista vagyok én is, amennyiben még megvannak a feltételek a szépre való emlékezés pillanataihoz. De még rendelünk egy korsóval, aztán kilépünk ebből a rezervátumból, és huss, felszál az emlékezés kellemes köde.

-Rendben. Látom, hogy még a magyar olvasók kedvéért sem hajlandó feladni álláspontját, pedig ha valakik,ők igazán szomjaznak egy kis vigaszra.

-Nos, akkor irány a templom, majd utána a sarki kocsmá! Két szakrális hely, és mindkettő megvizsgálta a maga módján. Két ősi intézmény, amely szorosan kapcsolódik egymáshoz, és amelyekben még élnek a tradíciók. Voltak itt már kelták, markománok, szlávok, a magyarok is eljutottak valameddig, de a kocsmakultúra még nyomokban fellelhető. A szórakozás és az istentisztelet a kereszténység felvételével elválasztott ugyan, de egymás jószomszédai maradtak. A kocsmá, a „mámorító közeg”, a szent ligetek és szent helyek bizonyos részét magába szívta. Úgy tűnik, hogy a kereszténység a templomokat megtisztította a vigasságtól, és azt egészen a szélre űzte, jelképes értelemben is: mintegy büntetésül, ki tudja, miért, a társadalom szélére, a „sarokba állította”. Innen ered a leggyakoribb elnevezése a kocsmáknak: „Na rüžku”, azaz „A sarkon” (*A magyarban ugyanígy érvényes ez, gondoljunk csak a „sarki kocsmá” kifejezésre. K. P.*). Ha Magyarországon is sikerülne mindkét helyről száműzni a politikát, akkor talán maguk, magyarok sem lennének örökké szomjasak. Addig meg irány Prága, a Kilőtt szemhez címzett kiskocsmá, kóstolják meg söröcskénket...

A BALATON PARTJÁN

Boll János ezen a délutánon ott üldögélt az udvarháza ámbitusán, amely hosszan simult a ház oldalához, és teteje hús árnyékot vetett a tűző napsütésben.

Csodaszép kilátás nyílt innen a vidékre. A lefelé hajló hegyoldalak zöldeskék köntöst öltöttek, a leveles szőlőkék végtelen sorokban húzódtak alá, helyenként kék foltokat hagyott rajtuk a szőlőragyát irtó gálicoldat.

A lejtőn mindenfelé csupa szőlőskert, a levélrengetegből itt-ott sárgán bukkant fel a csőszkunyhó zsúpteteje, alantabb kukoricaföldek pásztázták a hegy lábát, még odébb pedig a smaragdszínű legelőkről elhalóan hangzott fel a kolompok csengése és a tehenek bögése.

A réteken túl nyújtózott a végtelenbe a Balaton tava, amint errefelé büszkén mondják, a „magyar tenger”. Hullámzó, zöld vizének tükre a láthatáron egybefolyt az ég színkékjével, amelyen fehér csíkokat vont a füst, ha gőzhajó iparkodott partról part felé. A tó hossza Boll János birtokától Veszprémig meghaladja a százhuszonöt kilométert.

Igen, ez itt előttünk a magyar tenger, hullámaival, viharáival és mondáival, vizitündéreivel, akik az est sötétjében a halászkövek csónakostul a tó mélyére húzzák, boszorkányaival, akik éjjelkor kilopják a halásztanyákról a kislúkat, és szétmarcangolt holttestüket a küszöb elé teszik.

Ez itt a Balaton tava, amely felől az éjszaka csendjében csodálatos hangokat, sírást és jajgatást hoz a szél. A víziemberek gyerekei sírnak ilyenkor, akik időtlen idők óta népesítik be a vízalatti világot, hisz egyszerre látták őket sok más Balaton környéki helységben, amint hosszúhajasan, szakállasan másztak ki a tó vizéből. Sok száz évesek már ezek a víziemberek, hisz a mai lakosok dédapjainak az ükei is mesét szöttek róluk...

Boll János azonban ügyet sem vetett a nagyszerű kilátásra. Ott ült a karosszékében, bundába burkolózva, bár tikkasztó volt a hőség.

A kisasztalon óra ketyegett. Boll János képe egyre inkább elborult.

– Csak nem jön az a fene roham – dünnyögte maga elé, türelmetlenül lesve az óramutató lassú járását –, más-kor már öt órakor ráz a hideg, most meg késik, akár a

szépleány. Hat órára megjön a szolgabíró, hogy kihallgasson, de így bizony nem készülök el hatig a lázzammal!

Sürgető szemmel követte az ólomlábban vánszorgó időt.
– Na végre – ujjongott fel negyed hatkor –, már didergek. Itt van a kedves.

Boll Jánosnak vacogni kezdett a foga. De olyan hangosan, hogy azon nyomban futott is a gazdájához a szolga, kérdve, hogy mit parancsol.

– Szamár vagy, – hörrent rá Boll János, – ugorj, hozd a vánkost, és burkold be takaróval a lábamat.

Amikor már fölülről-alulról bepólyázták, még mindig vacogó foggal, remegő testtel végigjártatta szemét a vidéken. Fejében zúgott, testét jeges kézzel simogatta a láz és egyszerre sárga színbe borult a szeme előtt az egész táj. Sárgállottak a szőlőskertek, a kukoricások, a csőszkunyhó, a rét, a tó, de még a mennybolt is. A roham elérte tetőfokát. Boll János panaszos szóval akarta mondani a cselédnek, hogy igen rosszul érzi magát, de egy árva hang nem, annyi sem jött ki a torkán. Aztán az ég levedlette sárgaságát és ibolyaszín köntöst öltött.

Boll János most már annyira ura volt magának, hogy el bírta dadogni: – Ez aztán a sors keresztje!

Amikor pedig megkönnyebbülten kinyögte: – Hála istennek, lassan már vége – akkor már minden megint a maga természetes színében pompázott előtte. Kéknek látta az eget, kékeszöldnek a szőlőket, sárgulónak a rétet és zöldnek a tó tükreét.

Már azt is érezte, hogy zsendül benne a nap melege, verítéktől gyöngyös a homloka. Ráripakodott a szolgára:

– Takarítsd el a párnákat, húzd le rólam a bundát és hozd a pipámat!

A lázroham elmúlt.

„Most jön még csak a rosszabbik hideglelés – mondta magában Boll János, mialatt rágyújtott a feketére szíft pipára –, hamarosan itt lesz a szolgabíró.”

Odalent a mélyúton, a szőlőskertek között, feldübörgött a kocsis, és idáig hallatszott a szolgabíró haragos szava:

– Fene essék az ilyen kocsisba! Érkezzünk csak meg, majd kiadom a béredet mogyorófa pálcában! Hát megparancsoltam-e neked, hogy felönts a garatra?

„Nincs valami rózsás kedvében – sóhajtott Boll János –, micsoda kihallgatás lesz!”

A kocsis már meg is állt az udvarház előtt, kiszállt belőle a szolgabíró, komoly és méltóságteljes képpel, egy nyalábról irattal a hóna alatt.

Lassú léptekkel megindult az ámbitus felé, Boll János

elébe ment, bodor füstmacskákat eregetve a pipájából.

Kezet fogtak, a szolgabíró bemutatkozott:

– Tomay Béla vagyok. Azonnal megkezdem a kihallgatást.

Az iratait maga elé tette az asztalra, helyet foglalt a széken, keresztbe rajta lábait, ujjával megkopogtatta az asztal szélét és megjegyezte:

– Bizony, rosszul áll a dolga, kedves uram.

Boll János is leült, és szólanul vonogatta a vállát.

– Úgy ám, nagyon rosszul áll – folytatta a járás ura –, mikor is puffantotta le azt a Burga cigányt?

– Éppen ma egy hete, – válaszolt Boll –, délután öt óra tájban... Szivart nem parancsol? – adott váratlanul új fordulatot a beszélgetésnek, előhúzva zsebéből a szivartárcát..

– Jóféle, bánáti dohány.

A szolgabíró kivett egyet és mialatt a hegyét faragcsálta, csak úgy mellékesen megállapította:

– Tehát azt mondja, hogy június 21-én történt, délután öt órakor.

– Úgy igaz – hagyta helyben a földbirtokos –, huszonegyedikén, pontosan öt órakor. Huszonharmadikán temették. Engedje meg, hogy tűzzel szolgáljak.

– Köszönöm – bólintott Tomay Béla –, a boncolás megállapította, hogy hátulról lőttek rá, sörétes puskából.

– Igazság – erősítette meg Boll –, tizenegyes Lancasterem van.

– Bizony, szomorú dolog – szólalt meg néhány szippantás után a szolgabíró... – mit is mondott, honnan valósi ez a dohány?

– Bánáti... Ha megengedi, hozatok egy kis bort.

– Ám legyen, egyezett bele nagykegyesen a vármegye embere –, iszunk egyet, aztán folytatom a kihallgatást.

Tüstént az asztalon termett néhány borosüveg, a birtokos töltött és ráköszöntötte vendégére a poharat:

– Kedves egészségére!

– köszönöm... Én itt tulajdonképpen szomorú köteleseget teljesítek. – A szolgabíró a világosság felé tartotta poharát és nagy szakértelemmel vizsgálta a bor színét.

A nap sugarai keresztülfutottak az üvegen, és a bor vörössége vérszínűre festette az igazság szolgájának az arcát. Hörpintett egyet, aztán hirtelen lecsurgatta gégején a pohár tartalmát, nagyot csettintve utána.

– Nagyszerű bor – állapította meg és elégedetten mosolygott –, mi is jutott az eszébe kedves barátom, hogy le-puffantsa azt a cigányt?

Boll János nyugodtan szíta a pipa csutoráját.

– Kétéves bor – magyarázta –, a nyugati szőlőmben termett. Egészségére!

Kiürült másodszor is a pohár, és megint csak Boll János vette fel a szót:

– Van ám jobb borom is, hároméves, a túlsó szőlőből!

Palackot bontott és töltött.

– Nemes nedű – dicsérte a szolgabíró –, nagyszerű ember maga, bátyám!

– Csak volnék, ha elmúlna rólam a hideglelés –, panaszkodott két korty között Boll János, – négy éve varrta magát a nyakamba és azóta minden áldott nap meglátogat. Igazán ízlik?

– De még mennyire! – áradozott a vendég.

– Pedig még van jobb is –, szerénykedett a földbirtokos, és előhalászott a kosárból egy hosszúnyakú üveget, – ez immáron ötéves.

– Kevés ilyen derék honpolgár van, mint maga, édes egy bátyám – kapott lángra a tűz Tomay Béla szemében, amikor felhajtotta ez első pohár ötévest –, ennél jobb bort még életemben nem ittam! Ez az íz, ez a zamat, ez a tűz...

– Márpedig akad nálam még jobbféle bor is – vallotta be Boll János, amikor a harmadik üvegnek is vérét vették –, de olyat aztán igazán nem ivott eddig.

– Kóstolja csak meg – biztatta, mialatt egy újabb szűknyakú palackból töltötte a vendég poharát –, ezt húsz éve szüretelték.

A szolgabíró szavát se lelta a nagy elragadtatástól.

– Akár a tokaji, de mit is mondok, jobb ez még a tokajinál is! – harsogta piros képpel, poharat pohár után ürítve – csodálatos ember maga, bátyám, a világon a legdere-kabb, de mondja meg végre, miért lőtte meg azt a cigányt?

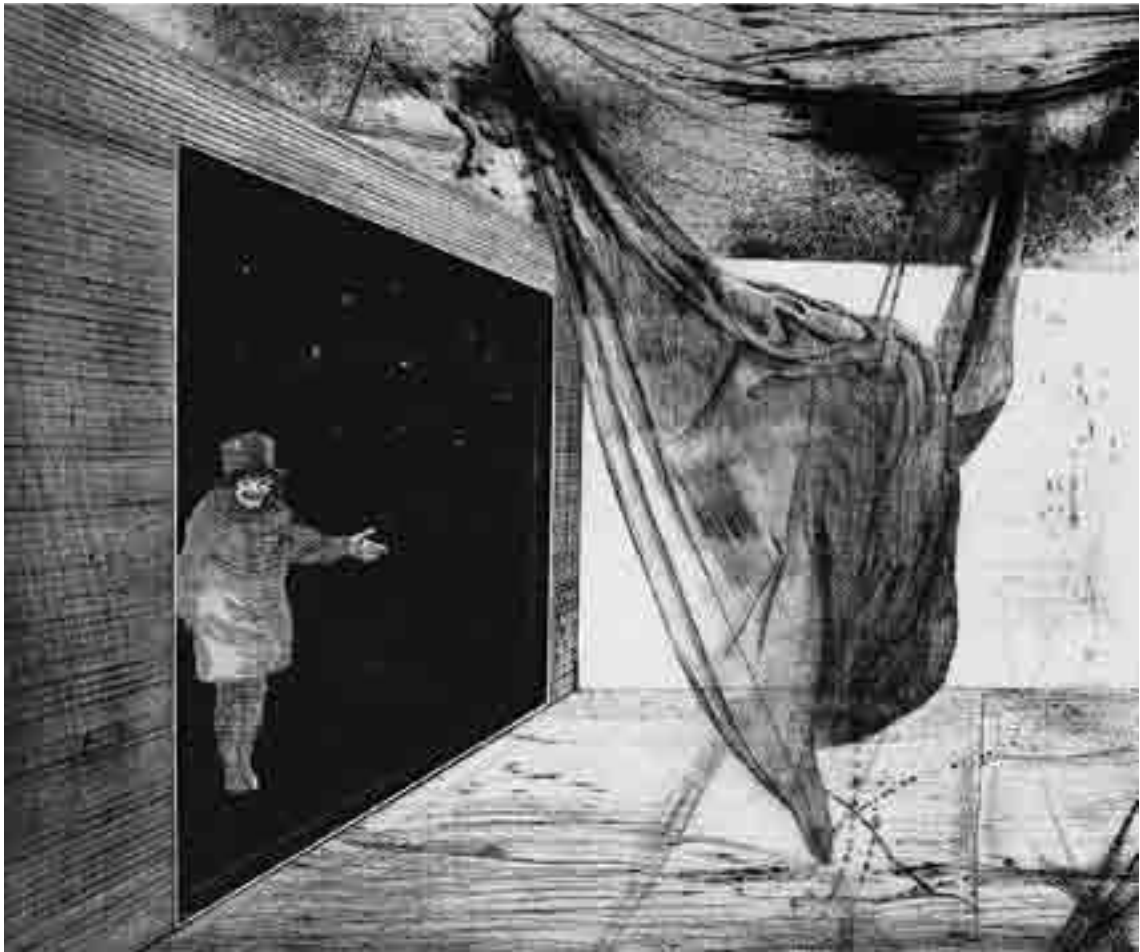
– Hát csak azért – ismerte be lassú szóval Boll János –, mert az a semmiházi éppen ebből a borból lopott húsz üveggel...

– Igaza volt, bátyám – rikácsolta a szolgabíró –, a maga helyében én sem tettem volna másképp. Mert ez a bor... Tudja mit, beírom a jegyzőkönyvbe: „Kétséget kizáró módon megállapítást nyert, hogy Burga cigány halálát baleset okozta.” Öntsön már, drága bátyámuram! ...

Újra meg újra koccintottak. A pohárban tüzesen izzott a balatoni lankákon termett bor, amely zamatos volt és vörös, olyan vörös, akár a tolvaj Burga cigány vére...

(J. Hašek: *Hörcsög a díványban*, Bp. 1964.

Fordította Tóth Tibor)

MELOSZ* A VAKSORSRÓL

bolyongásaim pompeji emberszobrok között

*ember, ki vérpiros-fehér tamariszkuszok
nyers illatában lépdelsz vagy kuporogsz, ládd
e lávakőbe fagyott hamuváros
halálos pillanatát, mi a sors
és szánd e gipszfigurákat:*

*futottak épp jajongva templomaikba,
kutyáját mentve esett el a nő,
kocsmából dajdajozók nem ér-
tek már sohsem haza többé,
vigyázzba meredten áll*

*az űr, ember a mindenség kapujában...
lassabban múlik időd – ne habozz! – mint
– nézz föl! – amott a Vezúv tetején,
túléled-é magadat ehelyt
vagy fönn a kozmoszi létben?*

*melosz: lanttal kísért - többnyire alkaioszi mértékre írt - dal

EMLÉKARANYKOR MOZAIKJAI

--- mindig félttem a Tiszától, a virágzó víztől,
és elképzélődtem Toscanába, ahol Fra Angelico női
öleltek, és mindig közel kerültek a kékhez,

és a fészületről leemelt test levegőjét
ragyogták színeivel a falakra,
mert meggyújthatták hajukkal a halált, és kicsiny
szamarak jöttek az égert tikkasztó könnyük rétjeiről.

És ekkor oly érthetetlen lett bennem a szülőföld,
a virágok iszonyú belátása. De, ugye, sivatagom végén
feláldozhatom a sivatagot, és aztán ragaszkozhatom még
a közbeeső utakhoz, meg a szél tágra nyílt
gyertyáihoz, melyek eltévedtek a tengeren.

*

Feszület test,
kit leemelnek a szürkületről
az aranyfejű asszonyok -
és a szélről,
a fák remegéséről,
aztán az időről.

Fáj még,
hogy a szerető öle
az anyáé is,
patyolatban és hullámverésben,
amikor juhok hozzák
az élet emlékét annak,
aki áttűnt a lombokon és a madarakon.

Hogy benne vagy-e
a tört fényű mozaikokban,
hajad mélysége méri,
és a magány ragyogása,
mely fehér állatokat idéz
arcok végtelen elfordulását nézni.

Ez, drága, talán a szerelmünk,
gömbfák zöldje és a sírás tükréből
kilépő asszonyok messzesége
az égbolt hullámain,
hullámain a megváltásnak

*

Fényességbe törő omlás.
Hát hallgass, csak hallgass.
Fekete evezők kísértik árnyukat.

Az arcok lehozhatatlanok a földre,
bár telenézik arannyal és fákkal a tengert,
és látják szemük végtelen távozását.

Galamb-szárnyakban felhő foszlik,
hullámokon tévednek el a templomok is -
és fáklyák, dobok, maskarák.

Most visszatérhetsz a mozaikba,
a Nap lepkéje vörösen követ,
állj be a falba, fehérén. Meztelen,

hiszen a kínszenvedés térdelését
úgyis szégyellnéd felmutatni immár.
Ami ezután lesz: kendők szétrepült tömege.

Olykor-olykor megtorpan
szememen némely hópehely,
még gyermek, alig november,
mint ha még gólya kelne szárnyra
a ködben, és amíg térése tart,
tollazata két színtömeg.

Nézés-neszeimből a derű felfakad:
élve is, halva is ugyanaz:
levegőszív -
sugárzik, és ebben
minduntalan elakad.

*

Mirtuszvirágoké az ébredés -
képei a levegőnek.

Én meg árnyékomra lépem
árnyékomat, míg fentről holtak
szőlőfürt-sokadalma világol szerteszét,
és hullik folyton-folyvást odáig,
ahol az enyészet véget ér.

*

Kerekén forog a kerék
hó illik a hóra,
így történik, ami történik, Istenem:
perceidnek perceink a mutatója.

Örülök én bárminek,
ha az akár a semmisem éppen,
elém tárul - egyszer - a világod,
ahogy majd vakultomban is
a szemeddel nézem.

*

Mert, drágám, ha igaz: az örült nyelvet
ingatja a lét - a mennybolt egész sötétjét
havazza a tél. Hőörömkönnyek,
meg holtvirágreszketés.
Magunkban jöttünk, és magunkban megyünk,
nincs mással inteni.

Jaj, drágám, te, szűz-téboly lebegés,
ingatod te is a létet,
míg ő test-pillanatokra tördeli azt,
ami sosem egész.

*

Összesei a levegőnek - körülvesznek.
Bennük nézegetem, pipázva kerti széken,
citrom-, narancs- és gránátfáim csemete
éppenségét. Derűállapotom az övék,
és várom,
ösztön-nesz létkeltésük
mikor lesz az is,
ami én.

NAGY LAJOS KIRÁLY-ARANY JÁNOS

A Toldi szerelme nyomában, Itáliában

Részlet egy rendhagyó útleírásból

Bevezető helyett

A Botka-házaspár – Itália szerelmeseiként – néhány évvel ezelőtt úgy döntött: Toldi szerelmével a tarsolyában felkeresi azokat a közép- és dél-olaszországi városokat, várakat, amelyeket Nagy Lajos király hadjárata érintett.

Persze, hogy tudtuk: Arany János sohasem járt Olaszországban, s a leírt harcok sem egyeznek a krónikákban leírtakkal.

Nem is a „tények” és a mű (a „való” és annak „égi mása”) közti mérítség volt a célunk, hanem az ismeretlen tájakkal való ismerkedés s ezen túl annak a rejtett költői folyamatnak a felderítése, amely a helyszínek és történések szabad „felhasználásával” (például egyetlen hadi vállalkozásba olvasztva Lajos király két hadjárata) önálló, sajátos (enyhén idealizáló) történelemszemléletű alkotássá alakította a Toldi szerelmét.

A „nagy kirándulást” L’Aquilában kezdtük, majd a hajdani csapatok nyomán leereszkedtünk Apuliába, követve Nagy Lajos elgondolását, aki előbb a hátszót kívánta meghódítani, hogy biztos háttérrel indulhasson Nápoly ellen.

Az eposz cselekménye itt kettévál: Nagy Lajos letábozik Canosa alatt s a tengerparti várak: Barletta, Trani, Molfetta és Bari meghódítását Laczkfi Istvánra bízta.

Mi a nádor csapatainak a „nyomába szegődve” indultunk délnek. Barlettát, a bazilikájáról híres Tranit, Molfettát csak érintettük, fő célunk a „csizma” alsó csücskén elhelyezkedő Bari volt.

BARI

Igaz, a Toldi szerelme – az egykori feljegyzéseket némileg átrendezve – csak futólag szól Bariról. Az első alkalommal mint célról, amelyet el kell szakítani Durazzo Károlytól, másodsor pedig már mint sikeresen végrehajtott feladatot.

Nem is a műben játszott e statisztaszerep okán vettük saját utunk előterébe, hanem mert a krónikák tanúsága szerint – második hadjárata során – a katonai tennivalók közepette Nagy Lajos váratlanul betért itt Szent Miklós bazilikájába és hosszan imádkozott a szent sírjánál. Testőrsége – mit tehetett – szorosan felfejlődött – se ki, se be! – a templom kapuja előtt.

Ne hallgassak azonban a saját személyes érdeklődésemről sem. Ifjúkorom óta, de Apuliát járva különösen élénken foglalkoztatott Szent Miklós személye; nem is annyira a december 6-án világot járó Mikulásé, hanem mint azoknak a festményeknek a hőiséé, akinek tetteivel, csodáival: a három prostitúcióra szánt lány megsegítése és kiházasítása; a csodálatos „búzaszaporítás”, amely során úgy csapolták meg az Alexandriába tartó hajórományt, hogy célba érve újra feltöltődött – már annyiszor találkoztam a képtárakban.

S az elmondottakhoz még egy teljesen logikátlan szempontot is hozzá kell tennem: egyszerűen igaztattam a titokzatos helységnév s a Barinak és Apuliának az a több ezer éves múltja, amelyben szerepet kapott a Földközi-tenger minden népe, állama – a görögöktől és a rómaiaktól – Bizánc félvezeredén át (amikor Bari a tartomány fővárosa volt), majd a longobárdokon és normannokon át egészen a Hohenzollernek és Anjouk uralmáig. (Azt már csak kiegészítésként említve meg, hogy közben néhány évtized a pogány szaracénoknak is jutott.)

Ebbe az eseményekben gazdag történelmi folyamatba illeszkedik Szent Miklós maradványainak furfangos „megszerzése”; egy olyan időpontban, amikor Bizánc távozását követően átmenetileg csökkent a város súlya és jelentősége.

Ekkor, 1087-ben (közel ötven évvel Szent István halála – és kerekén 33 évvel a keleti egyházszakadás – után) 62 vállalkozó kedvű tengerész vízre szállt, és „elhozta” a mai Törökország területéről a kor legnépszerűbb szentjének relikviáit. (Meghalt 325-ben.) Mielőtt esetleg ítélnénk, tekintsünk Velence felé, ahol hasonló megfontolásból és hasonló módon szerezte meg a város vezetése az evangelista Szent Márk csontjait.)

Nem sok idő kellett hozzá – Bari a zarándokok városa lett, a keresztes hadjáratok egyik kiindulópontja, Kelet és Nyugat kultúráinak ismét fontos találkozási pontja.

Az óvárost ehelyütt sem volt egyszerű megtalálni, a keresett kegyhelyet pedig különösen. Egy szűk zugba úgy belekeveredtem, hogy kocsinkat csak egy jóindulatú őslakos tudta kikormányozni. Gyalog vágunk tehát neki az utcáknak, s közben – megdöbbentő módon – még egy megszüntetett templomhajó falai között is áthaladtunk.

Így értünk célba, mi is félig-meddig zarándokként.

Forgolódunk az ezeréves téren, megpróbáljuk felfogni és emlékezetünkbe vésné a bazilika élénk tárulóképét.

Szokatlan ugyan, de mégis ismerős. Valami hasonlót láttunk Traniban (bár kisebb méreteken). A főhajó lendületes vonalakkal emelkedik a két oldalhajó fölé, csücsös tetőzete itt is az eget célozta. Ez a felfelé törés

azonban erőteljesebb az eddig látottaknál. A főhajó magassága méterekben mérve is szembetűnőbb, de már-már toronyra emlékeztető jellegéhez a kétoldalt végigfuttatott függőleges (és enyhén kiemelt) falsáv is alaposan hozzájárul. És természetesen az is, hogy hiányzik mellőle egy valószínűleg torony.

Helyette ugyan van valami jobbról is és balról is, de magasságuk alig éri el az oldalhajóét, így azután úgy hatnak, mintha további két mellékhajó részei (egy öthajós homlokzat szélső tagjai) lennének.

Mielőtt belépünk, vessünk egy pillantást a főkapu fölötti boltívre, amelyre egy ék, illetve háromszög települ. Az ék fölötti kőgerendáról ugyanis egy távolról sem kereszténynek mondható szfinx tekint le ránk. – De érdemes szemügyre venni a bejáratot keretező oszlopokat is, amelyek egy-egy ökörre (!) támaszkodnak. (Egyesek ezeket a bazilika helyén állt bizánci városházából eredeztetik.)

A meglepetések a főhajón belépve is folytatódnak. Arra készültünk, hogy a Traniban látottakhoz hasonlóan – tekintetünk szabadon fog végigfutni a tereken, ám ez most akadályokba ütközött: a hajó két oldala közé három helyütt is vaskos boltív feszül, amelyeket állítólag azért építettek, hogy megerősítsék a túl magasra emelt falakat.

A távolban az apszis fényárban úszik, épp esküvőt tartanak. Vonzott az esemény, s a szertartás alatt volt időm, hogy szemrevételezzem az apszis – s tágabban a presbitérium – négyszögletes, téglalapra emlékeztető alakját. Nem volt újdonság, már Traniban is láthattuk. (Állítólag ez is a Katepánból, a bizánci városházából átvett részlet.)

A násznép elvonulását követően gyorsan besurrantunk a máskor elzárt szentélybe, és közelről is megcsodálhattuk a közepén felállított cibóriumot s mögötte az építetű Éliás apát trónszékét.

Az ókeresztény oltárasztal fölé emelt és cibóriumnak nevezett „sátrat” négy különböző színű márványoszlop, a sátoztetűt vaskos kőgerendázat tartja. Arról pedig két egymásra helyezett nyolcszögletű gúla emelkedik a magasba.

Az oszlopok természetesen „pogány” eredetűek, de korinthoszi oszlopfejüket már keresztény angyalok és különféle (állati) jelképek díszítik, a följük emelt gerendákon latin feliratok.

Éliás apát fehér márványból varázsolt trónszéke – 1098-ban készült, díszítése ugyanúgy bizánci (s itt-ott csipkésen áttört) növénymotívumokból áll. Ám magát a széket nem oroszlanok, hanem három „rabszolga” tartja. Egyesek szaracénokat, mások a művészt és segédjeit látják bennük.

(Éliás apát egyébként megérdemli, hogy személyéről

is megemlékezzem: nagy tudású tervező volt, a korabeli építészet kitűnő alkalmazója s nem mellékesen kiváló szervező; aki a templom falait alig húsz év alatt felhúozta. Utódja, akinek természetesen akadt még munkája a külső és belső díszítéssel, azzal is megörökítette személyét, hogy síremlékét az apszis közelében, a kriptá lejárata mentén helyeztette el. Egy római eredetű dombormű hívja fel rá a figyelmet – négy filozófus élethű derékképével.)

Az apszis lezárását sajnós idegen elemek teszik zavaróvá. A cibórium és a trónszék hátterébe ugyanis 1513-ban egy oda nem illő reneszánsz monumentumot erőszakoltak: Bona Sforza, lengyel királynő – fekete és fehér márványt alkalmazó síremlékét (1593). Imádkozó és térdepelő alakját megrendelője egyenesen Szent Miklós és Szent Sztaniszláv (Lengyelország patrónusa) szobrai közé helyeztette, s hogy teljes legyen a reprezentáció – előttük (alattuk) egy-egy félig fekvő fedetlen keblű nőalak – Olaszország és Lengyelország címereivel.

Nem hagyhatjuk úgy el az apszist – hiába a templom őreinek tapintatos sürgetése –, hogy legalább egyetlen mondatban ne észrevételezzük az oltár és a trónszék alatti – körökre, körívekre épített, majd görög és arab (mérteni) elemekből kirakott – mozaikot is. A barna, a fehér, a sárga és a fekete színjátékával lopja magát az emlékeztető.

A kriptában az első benyomás – a homályé s a vele összefonódó emelkedettségé. Miután hozzászoktunk – felátul előttünk a téglalap alakú helyiség (az apszis alatt vagyunk) beosztása: három oszlopsor a teret négy szeletra osztja: a külső a közlekedésé, a belső a kápolnáké és a rácsos elzárt relikviáké.

A sír a belső sáv közepén van elhelyezve. Sima márványoltár, amelynek felénk eső oldala kisebb boltívvel van megnyitva (és megvilágítva). A középső kellő ízléssel – nem felöltöztetett bábut láttat, hanem egy bizánci ikont – a Szent haláláról. A mögötte lévő falon nagyméretű (oltárképnek is beillő) ikon 1327-ből. Szent Miklóst ábrázolja püspöki ornátusban, lábánál a donátor: II. Uroš szerb fejedelem és felesége – az ezüst, a sárga és fekete kellemes összecsengésében.

Vajon látta-e „öt” a sír elé térdepelő Nagy Lajos? Elképzelhető, ám a sír nem a mai puritán formájában fogadta. Kovácsolt ezüst borítás fedte (szintén II. Uroš fejedelem ajándéka), amely – így szól a későbbi ítélet – egy áldozati köre emlékeztetett. (A kriptá rekonstrukciója során ezert a bazilika felső szintjére helyezték.)

Ha netán az ikon és a donátor személye nem hívta volna fel egy lényeges vonatkozásra a figyelmet, megtette azt az időzjelbe tett „Élet” – a jelenlévők jó része ugyanis ortodox, görögkeleti zarándok. Számukra Szent Miklós

ugyanazt jelenti, mint a nyugati, római katolikus hívek számára. Közös szent – még az egyházszakadást (1054) megelőző évszázadokból.

S az imént említett „Élethez” két egyház újkori közeledésének jelei is hozzátartoznak: a belső sáv átalakított kápolnái közül az egyik előtt modern – pravoszláv ikonosztáz, a másik belsejében – a szláv írásbeliség megalapítójának, Szent Cirillnek és Metódnak az ábrázolása.

Kifelé tartva megakadt a szemem a közlekedős sáv falának öt színes és a barokk idejét idéző lunettáján. Egy bizonyos Nicola Gliri műhelyének alkotásai, és Szent Miklós legendáiról regélnek. Az első a szent születése, illetve az a jelenet, amikor a néhány hónapos csecsemő feláll mosdótáljában és kezét összetéve imába kezd.

Ezzel a képpel búcsúzunk és térünk vissza a napfényre – de csak testileg. A még mindig zakatoló képzelet száz évekkel korábbi zarándokokkal népesíti be az előttünk lévő teret: beszélgetnek, énekelnek, ismerkednek, közben sütnék-főznek és csereberélnek, anyák a gyerekeiket csitítják, szoptatják, többen fekszenek és szundítanak a hosszú és fárasztó út után.

A látomás csak néhány másodpercig tartott. Visszatértek a mába, túljutunk a teret záró zarándokok oszlopcsarokán és a szűk – már nem is olasz, de keleti viszonyokat idéző: üzletekkel, bárokkal teli – sikátoron. Átevíckélünk egy másik térre és templomhoz, a katedrálishoz.

Ám nem sok idő jut rá. Se a külső, se a belső nem tudja lefedni az előzőben látottakat. Legfeljebb a feltűnően karcos és könnyed, messze a templom fölé emelkedő tornya állít meg egy pillanatra, az is már a vár felé távolodtunkban, ahonnan a legelőnyösebb a rálátás.

A várárokról és a falakról sincs különösebb mondánivalóm. A spanyolok által meghonosított stílus sokadik változatai. Kialakításukban annak a Bona Sforzának a családja játszotta a főszerepet, akinek a mauzóleumánál az imént bosszankodtam. – Kötelességszerűen bekukkantunk a belső vár falai és két lakótornya közé is. Hivatalok egész sorát rejtik. Az anakronizmus „ideáját” megtestesítve a köztük lévő minden lehetséges helyet megtöltik a munkatársak gépkocsijai, gépkocsijai és gépkocsijai.

A belső udvar némi enyhet ad: hatalmas pálmafák frissítik. Benn a falak között egyedül az Anjou-teremben érezzük otthonosan magunkat. Középső bejárata felett a ház restaurált címere.

Teszünk még egy rövidke sétát a modern belvárosban, és elgyalogolunk egy órácskára a déli tengerparton található tartományi képtárba. Felfedezek egy színpompás ikont Szent Miklósról, és gondolatban máris tervezett könyvem illusztrációi közé emelem; s ha már ott van,

mellé sorolom a velencei Bartolomeo Vivarininek a bazilikában látott oltárképét is, a művész apuliai tartózkodásának színpompás emlékét.

Most már igencsak sietünk autónkhoz – és gondolatban csatlakozunk Laczfi István vitézeihez, akik elégedetten igyekeznek, ügetnek a canosai vár felé.

CANOSA

A „hiteles” találkozáshoz azonban vissza kell pörgetnünk az időt, legalábbis azzal a néhány héttel, amikor a magyar csapatok szétválása történt, és a magára maradt Nagy Lajos megkezdte a vár ostromát.

Titokban és 24 évesen – így Arany János – saját sikerre vágyott, s abban reménykedett, hogy egymaga is be tudja venni a falakat.

A költő harmadik várostroma következik, a korabeli harcászat új képeivel.

Mielőtt belekezdenék, fel kell még elevenítenem Barletta ostromának egy momentumát, amely egyike az eposz fordulópontjának.

A „rőt barátról” van szó, aki váratlanul megjelent a harc sűrűjében, és „temérdek ostorát” zúgatva eldöntötte a csata sorsát. „Nyíl nem járta”, aki pedig rettentő buzogánya közelébe került, „egy se maradt lábán...”

Toldi Miklós, három ének múltán, ismét a harcok és a cselekmény fősodrába került. Bujdosását a Vág völgyében, az önostorozók csapatában végzett vezeklését, egy „kobzossal” való találkozását és barátságát, valamint kalandját a vadászó Károly császárral épp csak megemlítjük. Színező részletek a nagy egészben, mint ahogy félig-meddig az Toldi György lányának, Anikónak és Bence szolgájának is a megjelenése. (A nagybáty érdekében kívánt özvegy Toldiné megbízásából a királyhoz szólni – ti. a férfiruhába bújt Anikó.) Velence alatt kihallgatják ugyan a két budai sírabló beszédét, és jegyzőkönyvbe is vetetik a dózsénál Toldi ártatlanságát, Nagy Lajos elé kerülve azonban nem tudnak célt érni. A felfedezést az tudomásul veszi, de Tar Lőrinc halálát továbbra is gyilkosságnak, Toldit magát pedig orgyilkosnak, a lovagság megcsúfolójának tartja. Mindkét kiterő kellemesen rímel az újkori eposzok, Ariosto és Tasso kalandjaira, „késleltető”, bár távolról sem felesleges részletek.

Canosához visszatérve elmondható, hogy védője, Rájmond kapitány (eredeti nevén Raimund von Beau) elszántan készült a védelemre, s maga a vár is nagyobb és felszereltebb volt az eddig látottaknál. A fellegvárat több – részben árkokkal, részben cölöpökkel, palánkokkal megerősített – védőövezet is körülvette, nem szólvá a belső vár előtti vizesárokról.

Az ostromot kisebb csatározások és erőfitogtató csapatmozdulatok vezették be. Majd elkezdődött az árkok és földhányások betömése, illetve átvágása. Nagy Lajos ketős, sőt hármas harci magatartásra fogta harcosait: a huszárt, ha a feladat úgy kívánta, lehozta a lováról, és a jelzett aprómunkák során még az ásót és kapát is megfogatta velük. Ugyanakkor arra is készülniük kellett, hogy karddal a kézben álljanak helyt Rájmond kapitány váratlan kikapásai alatt.

Szívós munkával végül sikerült áttörni a külső övezeteket, az ostromlók bejutottak a belső várba, sőt a fellegrát is vizesárkát is átvágták és lecsapolták.

Kezdődhetett a már ismert ostrom – a tüzes nyilak, dárdák és kőgolyóbisok számszámjakkal való bevetésével. Majd előkerültek az ostromlétrák és a hágcsök. Nagy Lajos végül megadta a jelet, s maga is létrára lépett. – Pontosan így áll ez a krónikákban, sőt arról is szó esik bennük, hogy a lovagias Raimund von Beaux – felismerve a királyt – hangos szavakban igyekezett óvni őt attól, hogy felesleges veszélyeknek tegye ki magát. S lejegyeztetett Nagy Lajos válasza is, aki tettét a személyes példamutatás szükségességével magyarázta.

Arany túl didaktikusnak találhatta a király és Raimund közti szóváltást, ezért elhagyta. Helyette viszont – a mű belső törvényeinek engedelmességgel – itt érzi elérkezettnek azt a pillanatot, amikor erőszakoltság nélkül, ismét egymás közelébe tudja hozni Toldit és Nagy Lajost.

Az ostrom megindulásakor előbbi ismét váratlanul megjelenik, maga állítja fel a hágcscót ura előtt, s csak annak parancsára engedi őt maga elé, a veszélybe. Ekkor, az utolsó lépésnél indul el az a bizonyos kődarab, amelyet Toldinak csak félig sikerült félreütni buzogányával, így az lesodorja Nagy Lajost a mélybe, szerencsére a vizesárok még puha iszapjába. Védője utána veti magát, föléje tartja a pajzsát, karjába veszi és biztonságba helyezi az elájultat. Majd ahogy jött, – ezúttal is eltűnik.

Nem részletezem a továbbiakat. Az ostromot végül az döntötte el, hogy a láthatáron feltűntek Laczfi csapatai, s a kapitány belátta: nincs értelme a további ellenállásnak.

Egyetlen momentum kívánczik még ide: a király és Laczfi István közti – Arany János által beiktatott – apró szóváltás, amelynek természetesen megvan a maga dramaturgiai funkciója. A vajda „atyai és dorgáló szavait” Nagy Lajos fölös bábáskodásnak érzi és keményen viszaautasítja. „Elkésztet bölcsek tanácsok” osztogatása helyett, úgymond, jobban tette volna, ha az apuliai várak megvétele során magát Durazzo Károlyt is elfogja s megköztöve magával hozza.

A már a római korban is virágzó város felé közeledve

messziről kiemelkedik várdombja, amely szavak nélkül is jelzi: bevétele bizony nehezebb és bonyolultabb lehetett a leírtaknál.

Maga a város, Canosa, alaposan átalakult, itt is csak az utcák rajza sejteti az elővár és övezeteinek a körvonalait. S hasonlót kell mondanunk a fellegrától is. Fel kellett gyalogolnunk a domb legtetejére, hogy valami „eredetit” lássunk. Ez az első hely, ahol az utókor szinte teljes egészében elhordta és felhasználta a várfalakat. A „munka” megkönnyítésére még a védőárkokat is betemette, s csak a köbméternyi nagyságú tömböket és falrészleteket hagyta a maguk helyén.

A múlt dicsőségét nem sokra becsülő népség házaival egészen a falak tövéig szemtelenkedett. A romokat is csak innen és egy félig-meddig magánlépcsőn tudtuk megközelíteni. A szakemberek természetesen már észbe kaptak, próbálják menteni, ami menthető. Drótkerítéssel vonták körül a területet, s láthatóan ásatással is kísérleteznek, ti. a vár nyugati és meredek falán betemetett árkok kibontásával.

Tiszteletlenek voltunk mi is. A kerítés egy megbontott pontján bemelegszkedtünk az árkok fölé, s élveztük a csúcsról a kilátást – az alattunk saktáblaszerűen megépült házsorokra és a várhegy nyugati fenyezőrdőire. Kerestük az Ofanto folyót is, ahova – Arany szerint – a várárok vizét az ostromlók levezették, de az bizony ide két teljes kilométerre kanyarog. – Festőiek voltak viszont a romok, barbár módon ezek látványa is esztétikai örömet okozott, különösen egy nagyjából még együtt maradt torony, akkora kőekből, amelyeket talán még a mai munkagépek sem tudnának egykönnyen elmozdítani.

A városba leereszkedve több mindent meglátogathattunk volna. Néhány kilométernyi körzetben egész sor római emlék kínálja magát: az Ofanto fölé emelt „négylyukú” kőhídtól egy diadalkapun át a templomokig. Mi megelégedtünk a központtal, s itt is egyedül a város védőszentjének, VI. századi püspökének, Szent Szabinusznak a katedrálisával. Azokban az években épült, mint Bari és Trani bazilikái, de külsejében – jórészt földrengések és az azokat követő újjáépítések miatt – nem tudta megőrizni eredeti formáit. A sértetlen múltat egyedül a szentélyben tudtuk megtalálni, ahol egy XI. századból származó, négy oszlop tartotta szószék fogadott, oldalán nagy természetű könyvtartó sasmadárral, továbbá egy vele nagyjából egyidős püspöki trónszékekkel. Ez utóbbi valódi remekmű, méltó párja a Bariban látottaknak. Ennek széleit, oldalait is bizánci levéldíszítések borítják. Egyediségét a széket tartó elefántok s az ülőke „homlokzatát” díszítő két sas adja.

Érdemes volt bekéredzkednünk a kereszthajóból nyíló és az épület külső falához csatlakozó kupolás tempiótába is, amelyet az első kereszties hadjárat hőse, az 1111-ben elhunyt Boemondo (Bohemund) sírja fölé emeltek.

A történelemkönyvekből ismert Bouillon Gottfried hadseregének tagjaként vitézkedett Jeruzsálem falai alatt. Társa, rokona volt Tankrédnak, akinek nevét/személyét Tasso Magzabadított Jeruzsáleme (és a nyomán készült illusztrációk sora) tette ismertté.

Legyünk pontosak: Boemondo nevét Tasso csak egyetlen helyen, a harmadik énekben írja le. A szelíd antiochiai királylány, Erminia emlékezik meg róla mint „aki gyilkos módon pusztította ki” családját. (Nem valami nagy dicsőség.) Más források viszont Boemondo egész más arcát mutatják. Jeruzsálem elfoglalását követően állítólag az arab világban is megfordult, szép feleséget is szerzett ott. Ám élete végén megváltozott és visszatért hazájába. Térdeplő alakját a síremlékét záró bronzkapu, annak domborműve őrizi.

ASCOLI – TRÒJA

Canosa bevétele fordulatot jelentett Nagy Lajos valóságos és a Toldi szerelmébe emelt hadjáratában is: Apulia meghódított területeivel a háta mögött a sereg elindult nyugat – Aversa és Nápoly felé.

Az útjába eső Ascoli és Tròja vára Arany János szövegében éppen csak megemlítetik: „Ászkoli és Trója hódol a vezérnek”.

Egy-egy rövid látogatásra azért érdemes volt mindkét helyre betekintenünk.

Ascoli minden eddigi várnál magasabban fekszik. Az utas messzi kilométerekről felfigyel rá, akár nyugatról, akár délről közelít.

S nemcsak a vár, maga a város is a magasban van. Az országút lassan és kényelmes kanyarokban emelkedik, s jó időbe telik, amíg az első házakat eléri; de ezt követően is folyamatosan csak felfelé megyünk a központig és azon túl is; de most már csak gyalog. Átlépjük a régi (felső) városkaput (az egykori várfalak maradványaival), s továbbra sem hagyjuk alább; mindaddig, amíg a csúcsra nem érünk, ahol egy tekintélyes, de az Anjouk koránál jóval későbbinek látszó kastély fogad. A „tekintélyes” meghatározáson a nagyságnak olyan fokát értve, amely legalább akkora, mint a canosai romkert.

Látványosan elhagyott, hiányzik róla a vakolat, ablakai üresek, de tetőzetét rendben tartják. Látszik, hogy valami tervük van vele. – Drótkerítés veszi körül, kapui lezártak, így csak kívülről járjuk körül, már ameddig a terep engedi. A tetőről minden eddiginél szélesebb távlatok

táruznak elénk. Ám ez alkalommal tisztelettel arra kérek engedélyt, hogy részletezésüktől eltekintsek.

S az alant futó utcácskák? Bizony azokról, illetve az épületekről itt is kiderül, hogy építőanyaguk honnan vétetett. De ellenpontozásul hadd tegyem hozzá: rájuk – s az egész városra is – joggal illik a „takaros” jelző. A környezet nemcsak rendezett és tiszta, de még az úttestre is jut az ízlésből és igyekezetből. Fehér és fekete kövek mintái kísérik lépéseinket.

A várkapu mögötti belső terecskének a városháza ad patinás tekintélyt. Kedvünk lenne bekukkantani. De csak a városkapu egyik oldalnyílásába sikerül egy pillantást vetnünk. Titokzatos lépcsők indulnak belőle, előtérre azonban egészen prózai célt szolgál: egy kapusra emlékeztető férfi – a rend és a tisztaság munkaeszközeit: seprőt, partvist (!), lapátot zár el ide nagy buzgalommal.

A kapu külső oldalán két szelíd oroszán nyugszik. Bohó kedvemben rátelepedek az egyikre s nadragómmal folytatom az amúgyis csillogó hát fényesítését.

Már csak a vár alatti – fákkal és pergolával szegélyezett – főtértől kell elbúcsúzni. Itt is a béke és az idill köszönt. Tucatnyi ráérős – feltehetően nyugdíjas – férfi időz árnyékukban. Számukra mi, a két turista megjelenése is esemény.

Lábjegyzet helyett és pontosításként: a városka, ahol jártunk – a „déli” Ascoli volt, a Satriano melléknévvvel el látott. Tőlünk északra, a Marche tartományban szintén található egy Ascoli. Az a Piceno jelzőre hallgat.

S jegyezzünk ide egy másik kiegészítést is: Canosánkat véletlenül se tévesszük össze Toscana Canossájával, ahol IV. Henrik járta a maga bűnbánatának és megaláztatásának útját. A mienk hivatalos neve Canosa di Puglia.

Az csak természetes, hogy a következő kis, eldugott helységhez közeledve egyetlen eredet jut az ember eszébe. S az egyáltalán nem jár távol az igazságtól. Igen, ez a Tròja – az Iliász-beli kisázsiai városnak az emlékét őrizi.

A legenda szerint alapítója Diomédész volt, a trójai háború jeles vezére, Odüsszeusz társa, aki a harcok lecsillapultával épségben hazatért, majd csodálatos módon itt termett Apuliában, lerakta egy városka alapjait, s azt feleségéről Econának nevezte el.

Ugye emlékszünk: hasonló módon eredeztették magukat Sulmona lakói is a „másik” eposz, az Aeneis szereplőjétől. Prózára fordítva az egyik közösség latin, a másik görög eredetű. Econa még a középkorban is görög kolónia volt (ekkor már Bizánc fennhatóság alatt), amely virágzó kereskedelmet bonyolított Kelet és Itália belső tartományai között.

A 10. és 11. század fordulóján katonailag is

megeősítették. Ekkor kapta a Nouva Tròja nevet. A következő századokban vára sűrűn szerepel a hadtörténelemben. A győztes II. Frigyes például leromboltatta, de újjáépült. Úgyhogy Nagy Lajos két hadjárata között, 1349-ben a Nápoly birtokáért harcoló magyar csapatok is vívták és elfoglalták, de hónapok múltán kénytelenek voltak feladni.

Egy hosszú-hosszú és keskeny földnyelven nyúlik el, meredek lejtők mentén, falai így biztos védelmet nyújtottak, hiszen megközelíteni jószerivel csak észak felől lehetett; ahogy most mi is tesszük.

Várfalakat azonban nemigen találtunk. Már csak a déli, „longobárd” szárny vége felé: egy, a várfalakon emelkedő épület nyugati felén, némi bástyamaradványokkal és már csak dísznek ható faltámaszokkal. Békés idők beköszönésével a kapucinusok kolostora lett; ma viszont az előljárásság használja.

Ám hagyjuk a falakat! Talán nem túlzok, ha bejelentem: egy műemlékekben különösen gazdag kisvárosba érkeztünk. Tucatnyi évszázados templomot és palotát hagyunk magunk mellett, nem szólva a múzeumokról: a helytörténetiről, az egyháziról, a püspökség épületéről – ám egyikük kínálata sem éri el azt a különleges élményt, amit a katedrálissal való szembesülés jelentett.

Trani, Bari bazilikái igencsak elkényeztetettek, Tròia mégis újat (már-már azt mondtam: többet) tudott adni.

Ezúttal azonban nem a méretek ragadtak meg, hanem az épület – műalkotásként átgondolt – aprólékos megtervezése és kimunkálása. De ne sajnáljuk tőle cizellált, de még a díszes jelzőket sem. Ha nem tartanék a dilettantizmus vádjától: legszívesebben ékszerdobozhoz hasonlítanám. Háromhajós bazilika „ő” is, nagyságát tekintve azonban legfeljebb az egyharmada a korábban megismerteknek. E megállapításhoz tartozik az is, hogy eleve nem az egekbe kíván törni. Főhajója természetesen kiemelkedik, de csak módjával és tompaszöggé táguló (már-már nyomott) tetőzete csupán apró szintkülönbséggel folytatódik kétoldalt a mellékhajók fölött, – legalábbis ezt sugallja a homlokzat. Amely ugyanakkor mindössze két szintből áll. A „földszinten” egy vakárkád sor fut végig – közrevéve a főbejáratot; az emelet közepét viszont egy kettős oszlopokkal szegélyezett hatalmas rózsablak (átmérője meghaladja a földszinti kapu magasságát is!) foglalja el. Nem mondhatom másképp: valósággal uralkodik az egész homlokzaton, és szinte fényforrásként ragyogtatja fel építetőinek hitét és szándékát.

Középpontjából tizenegy, oszlopfőkben végződő sugar indul (egymással azonos szögben) a kör kerülete felé. Itt az oszlopközök gótikus ívekben folytatódnak, ezáltal

azok tizenegy egymáshoz tapadó „levelet” formáznak, amelyek felületét a legkülönbözőbb (többnyire mértani) márványmintázatok töltik ki. (Ahány „levél” – annyiféle motívum és változat!)

Oldalakat tennének ki a további részletek. Nem vállalom őket. De legalább a megnevezés szintjén még felhívnam a figyelmet – a rózsablak fölé boruló két felső ívbélletre, a homlokzat alsó és felső szintjét elválasztó, gazdagon kimunkált párkányzatra, illetve alatta a szintén kettős ív alá helyezett főbejárat bronzkapujára.

Ez is a 11. században készült, 14–14 kazettával díszített szárnyai azonban – témájukat tekintve – sokban különböznek Trani apostolaitól, illetve harcosaitól. Bibliái személyek és szentek csak a legfelső és a két alsó sávban találhatóak – már-már alig látszó karcaikkal. A köztük lévő négy sáv közül egyet a katedrális püspökeinek a címerei, három pedig harsány domborművek foglalnak el – karikatartó oroszlán- és kutyafejekkel és két – kilincsként használható sárkány alakjával. Mondanom sem kell: egyik sem azonos a másikkal, változatok, arcok, formák kavalkádja sorjázik egymás mellett és alatt.

A díszítőelemek elképzeltetlenségénél tartunk, amely jelen van a kapu fölötti gerendázat négy apostol-jelképén, a kétoldali oszlopfők indáiban, a vakárkádok kör és négyszög alakú domborzataiban, a párkányközök – innen lentől alig kivehető – állatdíszjeiben, az épület-sarkokat kiemelő szörnyetegekben, a rózsablak körüli „kiugrókban”, amelyek mindegyikén egy-egy állat trónol – és akkor még mindig csak a vázlatuknál tartunk. A bizánci és arab díszítőelemek e pompás formajátékát kapja ajándékul a Szűz Mária Mennybemenetelének szentelt (Santa Maria Assunta) katedrális távolról jött látogatója.

(Belseje is gyönyörködtető, már csak azért is, mert legutolsó restaurálása alkalmával visszaállították a középkori állapotokat. Ám összességében elmarad az épület külső megformálása mögött; amely utóbbihoz a homlokzat mellett még hozzá kell tennem a mellékhajók és az apszis oldalfalainak a vakárkád sorát – és két további bronzkaput.)

Arany János szövegéhez visszacsatolva említsünk meg még egy részletet, amely földrajzilag Trójához kapcsolódik; valójában azonban Nagy Lajos és Laczfai István romló kapcsolatának folyamatát magyarázza.

Tròja első említésekor még csak a vezérnek való „hódolásra” van szó. Utóbb kiderül, hogy ez a vezér nem Nagy Lajos, hanem a várat megülő nádor volt. Aki naivan beérte a sarc átvételével, és eltekintett a megszállástól. Utólag derült ki; nagyot hibázott – Durazzo Károly és csapata ott lapult a falak között, elfoghatta volna.

A lábadozó király – értesülvén a dologról – már nemcsak bosszankodott, ezúttal már a gyanú is megérintette.

MELFI

Anápolyi hadjárat következő állomása a Canosától dél-nyugati irányban és 40 kilométerre fekvő Melfi vára volt.

A krónikák erről az ostromról csupán annyit jegyeztek fel, hogy Nagy Lajos itt fogadta a magát Nápoly királyának tartó Taránti Lajos futárát és lovagi kihívását. Amelyet természetesen elfogadott, de az ajánlott távoli és vitatható helyszínek helyett azt javasolta, kerüljön sor a bajvívásra a folyó háború valamelyik éppen soros hadszínterén.

Ezt az üzenetváltást Arany szinte szó szerint átvette. Az ostromra vonatkozó egyéb híradások hiányában azonban kénytelen volt ő maga gondoskodni a részletekről – bemutatva a korabeli várostrom negyedik változatát. A már megismert harci eszközök mellé felvezetve a földalatti aknáknak alkalmazását is.

Ennek lényege, hogy az ostromlók a várfalakon kívülről különböző járatokat ásnak, s azokban leereszkedve megcélazzák a vár belsejének egy pontját (lehetőleg pincéjét), ahol ismét a felszínre juthatnak. (Ifjúkorunkban valamennyien végigizgultuk e halálos „játékot” Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényében.)

Valami hasonló történet – Arany leírása szerint – Melfiben is. A várat egyszerre vették ostrom alá a föld alól és a várfalokról – a még mindig lábadozó király jelenlétében, aki egy kétkerekű „kólyárol” irányította a hadmozdulatokat.

A költő arányérzékére vall, hogy ezúttal nem hozza újra a színre Toldit. Társát, a kobzost küldi a harcokba, akit Nagy Lajos már Canosa ostroma előtt megismert, s aki itt a szeme láttára futott fel létráján a várfal tetejére s példája elindította a győztes rohamot.

(A két barát a táboron kívül sátorozva követte a sereget, kellő távolságtartással és hívó szóra várva. Ám az nem hangzott el. Toldi és a király is kivárt. Előbbi némi türelmetlenséggel, utóbbi viszont – személyes érintettsége (hálája?) ellenére – tovább is fenntartással, úgy véelve, még nem jött el a feloldozás ideje.)

Amikor Melfi felkeresésére indultunk, nem is sejtettük, hogy a Toldi szerelme jóvoltából egy olyan bájos kisvárosba jutunk, amelyet elkerültek a történelem változásai, s szabályos „zárványként” őrizte meg középkori városképét – a házak fölé emelkedő fellegvárral és az épségben maradt városfalakkal.

Valami hasonlót már láthattunk L'Aquilában, ám itt,

Melfi fölött érzékelhetőbben „megállt az idő”. A történelmi városközpontba ugyanazokon a városkapukon léptünk be, mint az előttünk járó nemzedékek, s maga a fellegvár is megközelítőleg abban az állapotban fogadott, mint ahogy hajdan Nagy Lajos ostromát.

E párját ritkító jelenségnek viszonylag egyszerű a magyarázata. A történelem egy kitüntetett pillanatában, pontosan szólva: a 11. században hirtelen megnőtt a város jelentősége. Egyetlen emberöltő sem kellett hozzá: tartományi/„országos” központtá vált. Háromszáz év múltán viszont fordult a kocka, központi szerepe – ahogy jött, úgy – tovaszállt: a hivatalok, a hatalom máshová költöztek, visszasüllyedt vegetáló kisvárossá.

S itt legalább egyetlen bekezdésnyit szólnom kell a Skandináviából kirajzott normannok egy törzséről, amely Szent István uralmának utolsó évtizedében megtelepedett, földhöz jutott Dél-Olaszországban s utóbb átvette annak uralmát is. A népes Guiscardok egyik vezére, Róbert 1071-ben Bari elfoglalásával véget vetett Bizánc itáliai uralmának, s Apulia uraként Melfit szemelte ki fővárosul. Öccse (és utódja), Roger Szicíliában harcolt, s 1091-ben visszafoglalta azt az araboktól, majd bátyja halála után Melfibe tette át székhelyét.

Egy nemzedékkel később tovább növekedett a város rangja és jelentősége, amikor Roger fia, II. Roger megalapította Szicíliát, Dél-Olaszországot s benne Nápolyt is egyesítő, ún. Szicíliai királyságot, amelyet ő is innen irányított.

Melfi szerepe nem változott a normannokat felváltó Hohenzollernek idején sem, különösen a 13. század első felében, II. Frigyes uralkodásának éveiben. Ő maga – német-római császárként – sűrűn váltogatta tartózkodása helyeit, ám itáliai adminisztrációját ide telepítette. Itt állította össze – a római-, a germán törvények és a korabeli szokásjog elemeiből – híres Melfi törvénykövét, amely századokon át érvényben volt.

A hanyatlás II. Frigyes halálát (1250) követően, az Anjouk uralmával kezdődött, akik a Szicíliai királyság központját a Franciaországhoz közelebb fekvő Nápolyba helyezték át.

Állunk Melfi fellegvára előtt, és gondolatban méricskéljük az aranyjánosi ostrom terét. Ez lenne a helyszín? Ezek a 8-10 méteres falak és a megközelítésük útjában álló – ugyanilyen mélységű vizesárok? Legalább 12 méter mély aknákat kellett volna kivájni és hozzávetőlegesen húszméteres ostromlétrákat összeeszkábálni a támadáskor. Vagy nem is a fellegvárat, hanem a városfalakat vívták?

Majd hirtelen elszégyellem magam. Ezért a kisszerű „nyomozásért” jöttünk volna ide? Már egyszer tisztáztuk e „szempontok” tarthatatlanságát.

Tisztelegjünk inkább a költő fantáziája előtt. Örülünk, hogy elhozott ide s itt végigjárhatunk egy várat, amely ma is pontosan kivehető részletekben őrizte meg építésének, történetének különböző szakaszait.

A legbelső termek, amelyeket még Guiscard Róbert emeltetett, jól elkülönülnek a későbbiektől, legfőképpen azonban a korábbi magot új falakkal és bástyákkal körülvéve Anjou erődtől. (Nagy Lajos is velük nézhetett farkasszemet.) A későbbi tulajdonosok már nemigen változtattak rajta, legfeljebb a régi felvonóhidat cserélték biztonságos kőhídra. A hajdan félelmetes falak pedig évről-évre vesztettek harciasságukból. Előbb lakosztályoknak, reprezentációs helyiségeknek, legutóbb pedig már hivataloknak használták őket.

Persze „sorsukat” így sem kerültek el. A modern kor múzeumává alakította őket, bár a munka még a kezdetén tart. Látogatásunkkor csak a normann termek voltak látogathatók, de azokban nem saját korukat, a 11–13. századot mutatták be (mire a leginkább kíváncsiak voltunk), hanem a régmúltat s a római időket; az egyik teremben vitrinekbe helyezve azokat a fekete–vörös kerámiákat, amelyekről a környék (így a szomszédos Canosa = Canusium is) híres volt.

Búcsúzásként elsétálunk a vártól nem messze fekvő katedrálishoz, pontosabban a több földrengést is túlélő harangtornyához. Ez maradéktalanul a Guiscardok korát tükrözi. II. Roger (1094–1154) építtette, állítólag nagybátyja, Róbert emlékére. Ugyanolyan sisakban végződik, mint amit Traniban láttunk, de bástyaszerű zömöksége egészen más ízlést juttat szóhoz. Több szintű ez is, de a két alsón csupán jelképszerű, szűk ablaknyílások adnak valamicske utat a fénynek. Kettős (román) ikerablakok csak a felsőbb (és az alattuk lévőknél nyomottabb) szintekre jutottak. A torony egyéniségét, egyediségét a kettős boltívet és a szinteket elválasztó párkányzatokon látható mértani alakzatok sorai adják – s az a két – oldalnézetben ábrázolt – oroslán, amelyek a felső ablakpárt fogják közre. Állítólag a hatalom jelképeként kerültek oda. – Őszintén szólva nem ez a vonatkozásuk fogott meg. Szakállas profiljaik mozgatták meg a képzeletem, amelyekbe akár emberfejeket is beelátni.

A Venosinai kaput elhagyva – gondolatban – a névadó község, Venosa felé vesszük az irányt. Úgy tudjuk, a Szentháromságról elnevezett (Santissima Trinita) templomában találjuk meg a – Melfi nagyságát megalapozó – Guiscardok sírjait.

Hajtsunk fejet egy távolról jött dinasztia képviselői előtt! Hajdan csatákat nyertek, városokat alapítottak, új életrendet teremtettek. S ma már jóformán csak a turistákat foglalkoztatja a sorsuk. S népük, az idetévedt normannok sorsa is füstté vált a századok során. Elfogadták, majd átvették a „meghódítottak”, a „befogadók” nyelvét és életmódját: beolvadtak.

Utóirat

Amiről első látogatásunkkor csak álmodoztam, az évek múltán meg is valósítottuk. Ehhez azonban ismét el kellett jönnünk a kiindulópontához, Melfibe. – Ezúttal észak (Foggia) felől érkezünk, s megdöbbenve tapasztaltuk, hogy ebből az irányból a vár sehogy sem akar elénk kerülni. A helységtáblát követően modern kisváros utcái kísérik, már-már végeláthatatlanul. Kiderül: az előző alkalommal alaposat tévedtem: Melfi egyáltalán nem történelmi „zárvány”, hanem élő, terjeszkedő, a honi autópálya háttérével fellendült vidéki központ, amelynek óvárosa, igaz, változatlan, de már igencsak idegenforgalmi látványosság.

Benéztünk most is a várba, amelynek rendbetétele időközben nagyot lépett előre. Termeibe, udvarába egy népes borfesztivált is be tudott fogadni. Igaz, ennek csak bontását láthattuk, s megelégedtünk a belső udvar díszkútjával s az innen nyíló, de frissen restaurált „trónteremmel” – amelyben számos jel szerint szintén alkalmi rendezvényeket tartanak.

Indultunk tovább a Via Venosán – kirándulásunk tényleges célja, a Guiscardok egyetlen útikönyvben sem jegyzett sírjai felé. Őszintén szólva, türelem és kitartás kellett a kanyargó és keskeny hegyi utakhoz, de a Venosán belüli eligazodáshoz is. Nem kevés kérdezősködésbe került, mire megtaláltuk a település szélén – egy római rommező szomszédságában – azt a jelentéktelen külsejű épületet, amelyen végre feltűnt a „Santissima Trinita” tábláska. Még tornya se volt.

Beléptünk. Ám a jobboldali mellékhajóban talált „sír-emlék”, amelyért annyit fáradtunk, mindenre hasonlított, csak arra nem, amit elképzeltem. Semmi ünnepélyesség, semmi pompa, se márvány, se csillogás. Robert Guiscard nyughelyét távolról egy falmenti kemencének is vélhetné a látogató. Kissé megemelt homlokzatú fehér építmény (le hullott vakolata helyén néhol a téglák is kilátszanak), közepén boltív szegélyezte tágas bemélyedés. Egyetlen dísz: a királyi ház angyalkák tartotta címere a homlokzaton – és a boltív belsejéből előtűnő freskó: a Keresztrefeszített vörösleples háttérrel, két oldalán térdeplő katonák. Hogy királyok, arra csak a melléjük helyezett koronák utalnak.

A jobboldali az 1085-ben elhunyt Robert király; baloldalt utóda, Guglielmo látható. Ám a sír melletti tábla szerint – itt nyugszanak testvéreik: Unfredo és Dragone is. Robert felesége, Abarada emlékét a templom szemben fekvő oldalon hasonló, fehérmárványból készült sír őrzi. (Oldalaira oszlopok és díszes oszlopfők is jutottak.)

Bolyongunk a már a honfoglalás idején is álló falak között, lenézünk az altemplomba, kerülgetjük a még folyó régészeti feltárásokat – s közben alig győzöm a fényképezést. Szint minden zugból freskók bukkannak elő: az Angyali Üdvözet, Szent Sebestyén, Szent Balázs és

Euzebia, a foglyokat és a rabszolgákat kiváltó trinitárius rend egy-egy képviselője – karddal és rózsafüzérrel (illetve Szentírással), Szent István vértanú, II. Miklós pápa. Nem sorolom tovább, hiszen nem miattuk jöttünk ide, s nem is nagymesterek alkotásai. Ám annyi természetes báj és harmónia árad belőlük, hogy képtelen lennék elválni tőlük megörökítésük nélkül.

(Az ezt követő fejezetekben Consa és Contursi, valamint Sele patak érintésével kicsit hosszabban időzünk Salernoban, Beneventóban és Aversa ostrománál s természetesen Nápolyban.)

**SZEMÉLYES HANGON
KÁLNAY ADÉL VERSEIRŐL**

Régóta ismerem Kálnay Adél szépprózáját, méltattam is néhányszor. Mindig lenyűgözött szellemi világa, stílusa, nyelve, finom rezdüléseinek sora, ábrázoló képessége, miliórálja, az a szépség, amely árad minden sorából. Ahogy mondani szokták, a lélek belső tájait rajzolja meg minden művében, a külső történetek ugyan fontosak, ám az, ami a belső vidékeken történik, mindig fontosabb nála.

Így hát nem csoda, hogy a széppróza után most Tükör c. verseskötetét olvashatjuk. Nincs tehát ebben semmi meglepő, hiszen a líraiság átítatja novelláit és regényeit is, persze úgy, hogy közben a műnemi-műfaji határok megmaradnak. Ám ez a negyedszáz költemény most minden várakozásunkat fölülmúlja.

S amikor néhány évvel ezelőtt az irodalmi hetilapban elolvastam Még mindig álmainkról c. versét, ebből tudtam, hogy igazi költő tollán született meg ez a varázslatos mű. Fogékonyabb lehettem az átlagnál akkor, mert éppen mélyponton voltam, s a másik ember elvesztése miatti gyász verse alapjaiban megrendített. Persze tudnom kell, hogy senki sem sajátíthat ki egyetlen művet sem, s a művek befogadásának ezernyi változata lehetséges. Az is igaz ugyanakkor, hogy valamennyiünk akkor ébred rá legjobban valamilyen igazságra, amikor személyes létében rázza meg egy vers, egy regény vagy egy dráma.

S a jelzett mű ilyen!

„Azt álmodtam, elveszítelek. / Elöttem mentél, s úgy siettél, / hogy ne érjelek utol semmiképp, / aztán befordultál a sarkon. / Kialtottam utánad, / de hangom erőtlenül halt el, / a lábaimban sem volt erő, / s minden lépésemmel nőtt / bennem a félelem...” – így kezdődik a vers, nagyon egyszerűen és egyértelműen.

S ha az előbb a próza lírai elemeiről szóltam, akkor itt meg az a természetes, hogy ebben a versben történet van, tehát epikus elem. Az álom és a valóság határán történik mindez, s akivel történik, az esendő ember, aki szorongások között él gyakran, s akinek mindenél fontosabb az emberi kapcsolat. Értékörző is egyben, aki félti, óvja a rábizott kincset, a másik embert. Közben küzd a fájdalommal, a reális veszteség tudatával, azzal, hogy bizony megesisik: „igenis lehet olyan, / hogy minden odavan / egy pillanat alatt...” És közben

érzékelte a régi igazságot, mi szerint kimondani a fájdalmat annyit is jelent, hogy egyben föl is oldjuk.

Miként egész életművében, a Tükörben is láthatjuk, hogy a szellemi háttérben egy sajátos, spirituális látásmód húzódik meg, és hat minden egyes mozzanatra. Ez a szellemség egyben megóvja költőnköt a külvilág szörnyűségeitől, a ránk leselkedő veszélyektől, a mindent elöntő szennyáradattól, mindennapi életünk sorsrontó erőitől. Tudom persze, hogy a dunaújvárosi tanítónő épp úgy részese társadalmi gondjainknak, válságunknak, mint bárki más, de a történetesen Dunaújvárosban élő költő és író ki tudja szűrni a baljós jeleket, s egyfajta védettséget teremt magának ebben a szellemi világban. Nagy érdeme, hogy ezzel számunkra is ezt sugallja, ily módon tehát ez a líra erőt adhat az arra fogékony embernek. Kötetnyitó Kérdésének alapkérdése: „Lehet-e jónak lenni egy rossz világban?” S bár a kérdésben van keserűség bőven, a kimondatlan válasz csak igenlő lehet. Az apró hétköznapi jószágokból fölépül a mindenség, miként József Attilánál is az „ehess, ihass, ölelhess, alhass” után azt találjuk, hogy „a mindenséggel mérd magad”. Csak így van értelme az emberi létnek, csak a szeretet, a szerelem, a fizikai és a lelki-szellemi vonások közös tartalma vezethet el bennünket a mindenségig. Kálnay Adél is vallja, hogy adni az igazi, s itt akár a jézusi szeretetparancsot is említhetjük biztos alapként.

Az ilyen embernek és költőnek hű társa a Hold és a Nap, a csillagok rendszere, az egész mindenség. S ezek az elemek megszólítható, közeli társak is egyben. Miként azt a Fohász mutatja: „Ó fényes Hold! / Te látod éjszakáimat. / Ágyam szélén sápadtan ülök, / udvarod közepén ül így / az égi királynő.” S ez az intim kapcsolat idáig emelkedik: „Eressz el Hold, / vagy emelj magadhoz végleg, / legyek inkább szellő vagy / pára, a táj felett suhanó árny.” Éterien tiszta ez a költészet, a leghagyományosabb értelemben szép, és ugyanakkor a leginkább a mához, nekünk szólók közül való. Nem szól közéleti gondokról, nem szól forradalomról vagy reformról, de szól arról, ami a legfontosabb ahhoz, hogy mozogjunk és cselekedjünk a világban. A Nyugat eszményéhez közelít, és akár Babits Mihály Esti kérdése, akár Tóth Árpádnak a rekettyebokorhoz írott elégiája vagy éppen Kosztolányi már-már fokozhatatlan szépségkultusza juthat eszünkbe, ha Kálnay Adél lírájának gyökereit kutatjuk.

És milyen találó, ahogy a költő vall! „Verset akkor írok, ha meghallom azt a különös dallamot, amelyről ugyan még nem derítettem ki, honnan jön, mégis

annyira ismerős! Azt gondolom, ha hagyom, hogy megemeljen, s elvigyen magával, megtudok valami fontosat.” Igen, így kutatja a titkot, a csodát a költő, és így segít bennünket is ebben a kutatásban. Közben közvetlenül hozzánk szól, beszélget velünk, és nincs semmiféle titokzatos távolság közöttünk. Így leszünk vele társak, s közben mi is alakítjuk a mondandót. És hasonlóképpen közvetlen a kapcsolat a Teremtővel is, miként azt jól érzékeljük Imájában. A végső kívánság pedig így hangzik itt: „Ó Uram, segíts felismernem / a zajban az öröktől fogva szóló / zenét, s a mindenkben fölzengő / harmóniát.” Igen, erről szóltam az előbb is: a külvilág változásai nem engedhetik, hogy ne lássuk meg a zajoknál fontosabb dolgokat. Ez csak úgy lehetséges, ha belülről építkezünk – sugallja a költő.

A harmóniához pedig nem vitás, hogy a szerelem viheti legközelebb az embert. Az a kapcsolat, amely a legmagasabb szintre, a transzcendens magaslatokig emelheti az embert, s ami ugyanakkor oly sebezhető. A Szerelmes üzenet éjfél körül pontosan közvetíti az üzenetet finom lírájával, érzékletes képi világával, az emberi

kapcsolat szilárdságával. Hasonlóképpen ott munkál ebben a lírában a természetélmény, az évszakok változása, a sajátos őszi hangulat, a táj fölött lebegő köd és pára, s ezáltal is a rejtett vagy éppen nagyon is látható, hagyományos szépség. Feltűnő a tömörségre törekvés, a legvégső forma utáni vágy, s ezt jól mutatják négysorosai és haikui. Bölcsesség munkál a sorok mögött, a kiküzdött létigazság hozadéka. Ilyen miniatűr remeklésekkel: „Tökély a sárban, / falevél lenyomata. / Lám ezek vagyunk.” Vagy: „Ma rám szólt a hold: / udvart kerítetek köréd, / csak el ne moccanj!” És: „Ringó csillagok: / ékszerek bársonytokban. / Korom az éjjel.”

S persze igen hangsúlyos a kötetcímadó és kötetzáró költemény is. A múlandósággal néz itt szembe Kálnay Adél, fősorakozván nagy elődök és kortársak mezejébe. A „leked tükre örökkévaló”-féle fölismerés a végső pontja ennek a szép verseskötetnek. A pontos önismeret, az önmagával őszintén szembenéző ember, s mellette az esztétikai érvényességet fölmutatni tudó poéta gyönyörű dokumentuma a Tükör.

(*Tao-2001 BT, 2008.*)

A FÜREDI SZÍNHÁZ HITELES TÖRTÉNETE

Impozáns kötetben jelent meg Hudi József legújabb munkája, mely a Balatonfüredi színházak és színészet történetét mutatja be 1831-től 1861-ig.

A könyv első fejezetében részletesen olvashatunk azokról a művekről, melyek a balatonfüredi színjátszásról születtek. Viszonylag gazdag bibliográfiából válogathatunk, sokkal gazdagabból, mint más városok esetében – Hudi József mégis hézagpótló könyvet bocsátott közre. A szerző így írt erről: „A kötet reményeink szerint a korábbiaknál jóval részletesebben tárja fel a füredi állandó színház és a színikör működésének kezdeti szakaszát, azokat az erőfeszítéseket, amelyek létrejöttéhez vezettek, s azokat melyek a mindennapokban jelentkeztek. Megismerteti a fürdőhelyi társadalmat, amely igényelte, támogatta és fenntartotta a színházat. A siker a fürdőtulajdonos tihanyi apátság, a civilek, a közigazgatási szervek képviselőinek és a színtársulatok tagjainak együttműködésén állt vagy bukott.”

A szerző reménye valóra vált, s kijelenthetem, hogy Hudi József monográfiája előtt sokkal kevesebbet tudtunk a balatonfüredi színjátszásról.

A balatonfüredi színészet első nyomaira a hazai hírlapirodalomban 1823. július 13-án bukkanunk. Ezen a napon a Hazai és Külföldi Tudósításokban beszámoló jelent meg a „Balaton-Füredi-Savanyúvízről”: „Öröm látni, hogy Pannoniának e' bájoló vidékét a' két Testvér-Haza' számos válogatott fiai, és leányai köszöntik, és annak orvos savanyúvízével sietnek élni, mellyet a' legtisztább Nympha nyújt a szaporán buzogó kristály forrásból.

Idén sokkal többekitt a' vendégek, mint tavál voltak. 'S az idő töltés is többféle most; mivel Nemzeti szép Literaturánk' védangyala Kilényi Dávid Urat, és ennek lelkes Színjászó Társait ez előtt tíz nappal ide vezérelte. Mióta ez az ügyes Társaság majd minden nap új darabnak derekas előadásával mulattatja a' nagy érdemű Közönséget, hazafiúi szívvél tsoportozunk fel mindnyájan a' Játékszínnek kibérlett Bálházba. – Ezt kiváltképpen buzdító például vesszük az itten mulató Mágнасoktól, és Uraságoktól, kik nagyobb Nemzeti jussokkal élvén, nagyobb buzgósággal is óhajják a' Nemzeti nyelvnek a' Játékszín által való virágoztatását.”¹

A magyar színészet kezdődátumát Balatonfüreden nem ismerjük. Zákonyi Ferenc egy osztrák utazó 1808. évi utalása alapján azt feltételezte, hogy kisebb vándortársulatok már akkor felléphettek itt nyaranta.²

Talán Balatonfüredre is elvetődött az a társulat, mellyel az 1820-as évek végén találkozott Szántódon Frankenburg Adolf, s ezt jegyezte fel egyik előadásuk korhűségéről: „Egy ízben 'Hamlet'et adták 'costume'-ben s világos nappal. [...] Hamlet fekete frakkban jelent meg, mely a helybeli korcsmáros tulajdona s egy lengyeltóti zsidó szabó remeke volt. [...] – A királyné abroncs-szoknyában s koronás fején negédesen balanczirozó széles szalmakalappal lépett föl. – A királynak testét ócska huszárdolmány fődé, melyet egy pandur szives közbenjárására az öregbiró obsitos veje ajánlott föl két sövénytuli jegyért a haza oltárára. Oldalán az urasági erdész vadászskése parádézott s fejére egy vörös kendővel betakart fazekat csapott – Polonius csíkszöld mellényt, fekete szarvasbőrnadrágot s vörös kordován csizmát huzott föl [...]”³

A magyar színháztörténet-írás két szélsőséges módszerét mutattam be példával: a forrásközlést és az anekdota mesélést. Hozzá kell tennem, hogy ezt az anekdotát talán még az irodalomtörténészek is jobban ismerik, mint a Hazai és Külföldi Tudósítások beszámolóját. Az anekdoták ugyanis makacsabbak, s ha bekerülnek a köztudatba, nehezen lehet onnan kitessékelni őket. Ráadásul anekdotákkal tették változatosabbá a szépirodalmi műveket, a szociográfiákat, az útirajzokat és az emlékiratokat is.

A magyar színháztörténet-írás nagyrészt ilyen szubjektív forrásokból táplálkozott szinte a huszadik század végéig. Az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején Kerényi Ferenc volt az, aki a források újraolvasásával, a színháztörténeti jelenségek újraértelmezésével új színháztörténet-írást sürgetett. Kerényi Ferenc lektorálta ezt a kötetet, és lépten-nyomon éreztem keze nyomát. Kerényi tehát látványosan szakított az anekdotameselés gyakorlatával, s szinte mindent megkérdőjelezett. A Régi magyar színpadon című könyvében például alig írta le Kelemen Lászlónak a nevét, akit a hagyomány az első magyar színházigazgatónak tartott. A legendák továbbörökítése helyett a forrásokat fogta vállatára.

¹ Idézi: *A magyar színikritika kezdetei (1790–1837)*. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta, a mutatókat készítette Kerényi Ferenc. Bp., 2000. (A magyar irodalomtörténet írás forrásai) 105.

² Zákonyi Ferenc: *Balatonfüred. Veszprém, 1985. 157. (jegyzetben)*

³ Frankenburg Adolf: *Emlékiratok*. Pest, 1868. 22–24.

Hudi József könyvében is kiemelt szerepet kaptak a források. Látszólag a könyv két részből áll: az időrendet követő eseménytörténetből és a forrásgyűjteményből. A források azonban egyenrangúvá válnak a főszöveggel. A források legtöbbje önmagában is megállna, hiszen olyan gondos jegyzetekkel kísérte őket a szerző, mely ritkaságszámba megy. A színháztörténeti szakirodalomban legalább is.

Szót kell még ejtenem arról, hogy milyen frissítően hatott Hudi József szemlélete a színháztörténet-írásra. Elég a következő nagyon rokonszenves mondatára utalnom: „Eredetileg arra gondoltunk, hogy nem hagyományos színháztörténetet írunk, hanem a színházfenntartás társadalomtörténetét. [...] A gyűjtőmunka lezárása után vált világossá, hogy a forrásanyag fogyatékosága miatt a feltett kérdésekre csak részben felelhetünk.” Ehhez hasonló őszinte mondatot én még színházi könyvben nem olvastam. Inkább az ellenkezője a jellemző. A hézagos forrásokból kihámozható adatokat étellel töltik meg az élelmes tollforgatók. Nem lehet őket ezért hibáztatnunk, hiszen ez volt a hazai hagyomány. S ehhez tegyük még hozzá azt is, hogy a színházról szóló művek jelentős részét színházcsinálók készítették, nem lehet semmin sem csodálkoznunk. Eötvös Károly is ezt a hagyományt követte, akinek *Utazás a Balaton körül* című műve egyedülálló érzékletességgel írta le a balatonfüredi színház megalapításának eseményeit. A történész-levéltáros Hudi József tudatosan tartotta távol összefoglalójától Eötvös szípkázó művét – én viszont nem állom meg, hogy ne hívjam fel a figyelmet Eötvös munkájára. Eötvös Balatonfüred színházában Magyarország első nemzeti színházát ünnepelte, s ehhez igyekezett a színház építésének történetét a nemesi vármegye különös összefogásaként értelmezni. A huszadik század elején példaértékűnek tartotta ezt a színházépítési mozgalmat, melyet nem segített a hatalom, sőt mintha éppen annak ellenében jött volna létre. Eötvös ennek érdekében dramatiszta Kisfaludy Károlynak a tárgyról szóló írásait, így nem csoda, hogy művének alig van olyan része, mely történetileg hiteles lenne.

A magyar színháztörténet hosszú ideig kizárólag a Nemzeti Színház megteremtésének történetével foglalkozott. A balatonfüredi színjátszás pedig nehezen illett bele ebbe a hagyományba. A balatonfüredi játékszín megnyitására való megemlékezés pusztán statisztikai adat volt hosszú ideig. Az első magyar színházat Kolozsvárott alapították, a másodikat Miskolcon, a harmadikat Balatonfüreden. De amíg Kolozsvár és Miskolc fontos társulatépítő helyé vált, fontos bemutatók helyszínévé színházi központként működött, addig Balatonfüredről nem lehetett mindez elmondani.

Annak ellenére nem ragyog Balatonfüred neve a magyar színháztörténet legfényesebb lapjain, hogy Kisfaludy Sándor írásaiban azokat a gondolatokat olvashatjuk, melyek a korszak magyar színházelméleti irodalmából ismertek.

Kisfaludy Sándor 1830. augusztus 9-én előterjesztést tett Zala vármegyének a színház építésére. Ennek a beadványnak első mondata a következő: „A nemzeti nyelv, a nemzeti kultúra, általában a nemzetiség előmozdításának s terjesztésének egyik leghatásosabb módja és eszköze minden okvetetlen a nemzeti játékszín és színművészet lévén, ily játékszínnek szükségét és hiányát minden hazaszerető magyar már régen sajnos érzi és ezen foglalkozás miatt az országnak nagyobb birtokosait méltó nehezettel vádolja.”

Kisfaludy ebben az írásában még csak azt emelte ki, hogy a fürdővárosban „egy célirányos játékszínnek felállítása” ott már régen közös kívánság volt... Azzal is érvelt, talán ez is rontotta később a füredi játékszín megítélését, hogy Pestre ritkábban jutnak el a vidékiek, s egyébként is Pest idegen lelke jó ideig meg nem honosítottatik, ezért: „Nem kell-e méltán kívánnunk, hogy inkább Füreden, megyénknek kebelében álljon fel segedelünk által egy játékszín, mintsem Pesten?”

Érdekes fordulat állt be néhány hónappal később: Kisfaludy Sándor 1831. március 15-én Vas vármegyéhez írott levelében az alábbiakkal adott nagyobb nyomatékot szavainak: „Alulírott a nemzeti magyar Tudós Társaságnak rendes tagja lévén, ennél fogva a nemzeti nyelvet, művészséget terjeszteni most már nemcsak hazafiúi, hanem tisztí kötelességnek is tartván stb. Kisfaludy tehát nem hazafiúként, több nemes vármegye táblabírájaként, hanem felelős értelmiségiként, a Magyar Tudós Társaság tagjaként hajtotta végre a balatonfüredi „célirányos, csinos nemzeti játékszín” építését.

A költő a színház megnyitására írt prólogusában azt hangsúlyozta mégis, hogy nemzetiséget terjesztő színművészeti intézet készült el, s az önnön honában eddig zsellérekénytelenített magyar színművészet – egy tulajdon házra vergődhetvén azt sóhajthattya: Itt tulajdon hazámban végre már én is itthon lehetek.” Magyarozatában tehát túlságosan idilli a kép. Szerencsére olyan források állnak rendelkezésünkre ebben a könyvben, s Hudi József történeti leírásában olyan adatokat találunk, melyek árnyalják ezt a képet. A legbeszédesebb a tihanyi apátság és Zala vármegye szerződése a füredi színház telkének átengedéséről.

Ez a szerződés egyébként már Eötvös Károlynak is szemet szúrt. Idézem: „Volt azonban Horváth Pálnak, a jó apát

úrnak egy csomó furcsa feltétele és kikötése is. A játékszín épületeiben senkinek szállást adni nem szabad; abban csupán csak a színjátszó társaság tagjai lakhassanak. A játékszín épületeiben sütni-főzni nem szabad se a színészek számára, se mások számára. Kávét, teát főzhetnek a színjátszó társaság tagjai maguknak is, vendégeiknek is, de pénzért másnak nem főzhetnek. Ha van boruk a színészeknek: ezt ugyan a színház pincéiben tarthatják, s ott a színház helyiségeiben meg is ihatják, válják egészségükre, de ott idegen bort nem tarthatnak, és saját borukat pénzért másnak nem mérhetik. Mindezt némi vita és ellentmondás után az urak derült kedvvel ugyan elfogadták, de egy kikötését a jó apát úrnak határozottan elutasították. Azt akarta ugyanis a szerződésbe még beletenni, hogy a játékszín épületeiben udvarolni, a nőknek szépet tenni, szerelmeskedni, csókolózni s efféle hívságos időtöltést művelni senkinek szabad ne legyen. – No ezt nem fogadjuk el, főtisztelendő uram, mert akkor se színészt, se közönséget nem kapunk. Az apát úr makacskodott. – Hogy engedhessem én meg az én telkemen a szerelmeskedést? – Hiszen csak színből, játékból történik az, főtisztelendő uram. Azért hívják Színjátszó Társaságnak. Ez már okos beszéd volt. Ezt már a jó apát úr is megértette, s ekként az örökszerződés létrejött. Aláírta az apát úr, aláírta Kisfaludy Sándor mint főkormányzó, aláírták a vármegye tiszti ügyésze, az uradalom fiskálisa, a törvényes bizottság s a tanúk is. A telket kimérték, átvették, kicövekeltek, s aztán örömeiben olyan áldomást adott a jó apát úr az egész fürdőközönségnek, hogy másnap reggel is alig akart még vége lenni. Minden cigánynak a keze belesenyvedt.”

A kérdés bennünk is dörömböl: vajon miért kellett mindezt kikötni? A vándorszínész társaságok szállásadással, kávé- és borkiméréssel egészítették volna ki jövedelmüket? Bizonyára. Kerényi Ferenc minderről azt írta, hogy a szerződés arról intézkedett, hogy a társulat működése ne csorbítsa a fürdőhelyen az apátság földesúri bevételeit.

Fontos azt is kiemelni, hogy Kisfaludy Sándor a dunántúli színi kerület központjának szánta Balatonfüredet, s úgy vélem ezt erősíti meg a színház épületének tetszetős homlokzata – gróf Festetics László adományozta hat ión oszloppal, az 1835-ben elhelyezett órával és a Hazafiságot a nemzetiségnek felirattal. Az impozáns bejárat mögött azonban kevés építészeti ismerettel készült szükségsszínház húzódtott meg. A korszak legképzettebb színésze, Egressy Gábor 1839-ben írta be kritikai megjegyzéseit az apátság vendégkönyvébe. Egressy ekkor már túl volt több bécsi tanulmányúton és két éve a Pesti Magyar Színházban játszott. Feljegyzése egyúttal azt is bemutatja, milyen volt a korszak ideális színháza. A színpad igen magas, s a földszíntérnek csaknem semmi lejtőssége nincs. – Ha már a páholysor elhagyásával népszerűség akart mutattatni (melly tekintetben, – melleleg legyen megjegyezve, Füred nem a legkedvezőbb hírben áll), a földszinti padok miért nem csinosabbak s kényelmesebbek? Olly sokba került volna e ezeknek szénával kitömése, s kanavással bevonatása, befestése? A karzat miért nem folyja körül a falakat, (mit csín és gazdaság javának?) És a színpad homlokzata minő idomtalan. A színpadnak semmi gépezete, még azon nélkülözhetetlen sem, mely a színpad falakt változtatja: minden színpad külön kézzel kell ki s betolni; nincs egy annyira szükséges süllyesztője. [...] A kellemetlen büzü, sötét, veszélyes és olvadékony faggyú világítás helyett, nem czélszerűbb lenne e tizenkét olajlámpa?”

A színház jelképe lett Balatonfürednek, de a célnak, amiért létrehozták egyre nehezebben felelt meg, hiszen a meleg nyári estéken nehezen vették rá magukat a fürdővendégek, hogy hét órakor sétájukat megszakítva a fedett épületbe bemenjenek. Már 1838-ban sürgetik a nyári aréna felépítését, amit jóval kevesebb pénzből meg lehetne valósítani.

Nem folytatom a sort, bár sok mindenre érdemes lenne felhívni a figyelmet. De inkább arról, hogy Hudi József kötete egyszerre rendszeres színháztörténet, életmódtörténet, művelődéstörténet. Kiderül belőle melyik társulat mikor érkezett a városba, milyen darabokat adtak elő. Kik voltak a színjátszó személyek, milyen érdemeiket jegyezték fel a lexikonok. A szerző alaposan ismeri a 19. századi Balatonfüred életét. Erről nemcsak az impozáns irodalomjegyzékben felsorolt művei tanúskodnak, hanem az is, ahogyan a színház közönségét képes közelebb hozni az olvasóhoz. Balatonfüred színjátszása eddig vagy Kisfaludy Sándor elvont írásaiban öltött testet vagy Eötvös Károly pittoreszk leírásában. Most végre mindenből mértékkel meríthetünk: végigolvashatjuk a levéltárakban megbújt iratokat, rácsodálkozhatunk a fürdőélet mindennapjait megörökítő naplókra, bepillantást kapunk a vándortársulatok egymással civakodó életébe, s érzékelhetjük, hogy 1861-ben a nyári színpad megnyitásával új korszak köszönt Balatonfüredre. Ebben az időben tűnt fel Molnár György a fürdőhelyen, aki 1861-ben a Budai Népszínházra azt íratja fel, amit a balatonfüredi homlokzaton látott: „Hazafiság a nemzetiségnek.”

Ez azonban már a következő monográfia témája leendő, melyet izgatottan várunk.

(Balatonfüred, 2009, Balatonfüred városért Közalapítvány)

Ács Anna

A FÜRDŐIGAZGATÓ NAPJAI

Écsy László naplója

2009.január 29. Az ég borult, reggel szapora eső hóval, 3 fok meleg volt. A tegnapi szél fúj folytonosan. A Balatonon a jég lassadán megromlik. Ezt fölöttébb sajnálja Kiszely úr. A nádvágás befejeződött. Az intézetben a munka folyik. Tisztogatás mindenféle eszközökkel.. Savanyuvízen a kút körül erélyesen dolgoznak. A kertészek a virágházban szorgalmatoskodnak. A színház ügyében Cserép úr fogadta Vándorfy urat Veszprémből. Dr.Bóka polgármester úr a pesti diétára ment. Praznovszky úr tárgyalásait befejezvéen megjött Pestről. Sárközi úr neje a kölcsönkönyvtár dolgait intézi. Veszprémből érkeztek Kupcsikné asszonyság, Lichtneckert úr és mások Füred faluból, Keszthelyről és máshonét. A fürdővendégek, kiknek száma igen csekély, a rossz idő miatt unatkoznak. A szegődttetett szakácsasszonyok ügyesek. A szobalányok csinosak. Ács doktor urat házhoz hívták. Várady úrnál ebédeltem. Nagy ebéd volt, több vendég volt meghíva. Egy kis náthát hoztam magammal. A pipatoriumba mentem lapokat olvasni.

Écsy László ny. füredi fürdőigazgató e sorokat írta ma naplójába ott fenn az égi felhőkön, letekintve szeretett fürdőtelepére, városra lett településére. Csúnya dolog tudom, de kilestem a bejegyzését. Mivel Écsy uramnak immár több, mint egy évszázada bőséggel adatik szabadideje, már az ebéd utáni pihenést követően elkezdte a naplóírást, amit majd a napot lezárva este vagy holnap reggel folytat, szokása szerint. Önökkel együtt kíváncsi lennék, mi kerül még a naplójába a nap hátralevő óráiról, eseményeiről, jelesül e kötetbeutatóról is.

Egy olyan könyv van most előttem, ami már fedőlappal megszólít. Nagyon szeretem, ha egy kiadvány első látásra megszólít, érdekessé válik számomra. Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató naplója a Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadásában valóban figyelemfelkeltő borítójú. Gondolatban elrepít bennünket a letűnt korba, az 1860-as évek Füredére Rohbock metszete által. Számítógépes világunkban a naplórészlet a kézírás mágiájának érzetét kelti. És a borítón szembenéz velünk maga a naplóíró jeles férfiú, Écsy uram a jól kiválasztott fotóval. Ez a borító nemcsak összetett tartalmát illetően telitalálat, hanem

esztétikailag is. Kellemes kompozíciójú, tekintet vonzó és megpihentető, igényességet sugalló. Kövesdi Róka Lajos munkáját dicséri a borító.

Most mondhatnák nekem, ha tehetnék, ez csak a külső, mit foglalkozom annyit vele, az nem olyan fontos, mert a hangsúly a tartalom van. Igen, valóban így van, de a kettő kölcsönösen, harmóniát keltve egészíti ki egymást, gyorsan tegyük hozzá: szerencsés esetben. Lichtneckert András gondosan megírt bevezető tanulmánya ismerteti Écsy életrajzát, munkásságát, igencsak kiterjedt kapcsolatrendszerét, ami már akkor is rendkívül fontos volt a tudatos vagy kevésbé tudatos karrierépítésben és egyáltalán a közügyek intézésében. András tanulmányával útmutatót is ad a napló olvasásához és értelmezéséhez, sokoldalú történeti forrásként való felhasználásához.

Az olvasást, értelmezést, további feldolgozást segíti a kötet végén levő bőséges szakirodalom jegyzék, s főleg az idegen és régi magyar szavak szótára valamint a hely-és személynévmutató, valamint a fotók, amelyek Écsy Lászlóhoz, családjához és a kor Füredéhez visznek vissza bennünket. Lichtneckert András tanulmánya és a mellékletek kedvet ébreszthetnek nem csupán az egyszeri, hanem a többszöri, egyes témakörökre, személyiségekre visszatérő naplóolvasáshoz, feldolgozáshoz. Mert olyan sokrétű, gazdag tartalmú a napló, hogy megéri az ismételt olvasást, jegyzetelést és felhasználást.

Écsy László naplóját –tudjuk, ez nem teljes, hiányoznak belőle egyes részek az 1863-1892 közötti években is – ne a Széchenyi István féle, a lélek belső küzdelmét tükröző írásként és ne szépirodalmi műként, Kassák Lajos vagy Márai Sándor féle naplóként kell olvasnunk. Bár kétségtelen, a jogász képzettségű komoly férfiú helyenként felvillantotta szépírói érényeit. Hányféleképpen tudott írni az olyan, különben száraz témáról, mint az időjárás vagy a Balaton, amely elsősorban nem a kedvtelések sorát jelentette számára, hanem a jégzajlással, jégvágással, hidegfürdővel, hajózással és a tóval kapcsolatos egyéb feladatokat. Számomra rendkívül meglehetően a naplóíró férfiú ritka lelki kitárulkozásai, pl. amikor tihanyi elöljárója alaptalanul megróttá Bizay – miként ismerjük – a nemzet báránya miatt vagy unokahúga, a nevére vett Écsy Antónia Zsoldos Sándorral való eljegyzésének felbontása okán. Végre megtudhatjuk, miért volt oly szomorú Antika kisasszony, miért kellett későbbi férjének, Endrődi Sándor költő-újságírónak több, mint öt éven át hűségesen udvarolnia kegyeiért.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, Écsy László miért is írt diariomot, miként maga nevezte: napi jegyzéket, naplót, s hogyan minősíthető a ránk hagyott műve. Nyilvánvalóan a kor szokása volt a naplózás, amely a későhumanista időktől indult és az alfabetizáció elterjedésével erősödött meg. Talán familiáris tradíció volt náluk a naplóvezetés, mintegy örökölte ennek a rendszeres, napi tevékenységnek a hajlamát. Talán belső íráskényszer vezérelte vagy gyakorlati funkciót tulajdonított a naplónak, hogy az az emlékezést szolgálja. Tudjuk, a napló műfaja rendkívül sokszínű, mindössze a naptári rendezőelv közös bennük, hogy napról napra írják a dátum feltüntetésével. A rendszeresség műfaja a napló, írása ismétlődő, rituális jellegű cselekedet az életesemények rögzítésére. Azoknak az eseményeknek a rögzítésére, amelyeknek a naplóvezető részese vagy tanúja volt és azok több szempontból fontosak voltak számára.

Écsy László diáriuma is maga az élet, Füred egykori életére nyit kaput számunkra, ha értőn, beleérzőn olvassuk bejegyzéseit. Écsy László naplója, mint minden napló, szorosan és konkrétan kötődik a korhoz, helyhez, ahol keletkezett. Tehát ahhoz a 19. század második felében oly gyorsan fejlődő, építkező Füredhez, ahol munkás élete döntő részét töltötte.

Naplója sajátos történetírás, nem személytelen, csak adatok által reprezentált történelem. Szubjektív történeti elbeszélés, személyes narratíva, de Écsy-nyilván egyéniségéből adódóan-csupán mérsékeltén személyes. Naplójában nem tolaakszik előtérbe, bár néhol ír érzéseiről, véleményt alkot, alkalmanként kommentárt fűz eseményekhez, de mindezt szerényen teszi.

Könyve nem az intenzív belső élet dokumentuma, bár kétségtelenül olykor lelki terápia lehetett számára a naplóvezetés. Fontosabbak voltak számára a fürdőtelepen történtek és kiterjedt, felelősséggel vállalt családjának, ismeretségi körének eseményei, az egyházi ünnepek, a táncestélyek, újévi és névnapi köszöntők, esküvők, díszvacsorák, országos vásárok, tisztviselő választások és a gondokkal, betegségekkel, halálesetekkel, tüzesetekkel tűzdelt mindennapok.

Műve ilyen értelmezésben bensőséges magánéleti napló, viszont nem riasztó kitarulkozás, személyessége nem intimitás, egyáltalán nem holmi köldöknézés. A személyes és a közösségi világ összetett, tekintélyen alapuló, de patriarchális viszonyrendszere bomlik ki előttünk, a derék fürdőigazgató mindkét szférában maradéktalanul, számunkra szinte hihetetlen energiával helyt állt.

Écsy naplóját értelmezhetjük egyfajta precíz munkanaplóként is, hiszen mindenféle tevékenységről, amelyet irányított illetve köze volt, hosszabban-rövidebben beszámolt. Ha agrártörténész lennék, a napló által követném a mezőgazdasági munkák rendjét. Ha városrendező mérnök lennék, követném a településépítés folyamatát. Ha hajózástörténész lennék, követném a Kisfaludy gőzös és más hajók, vitorlások sorát. Érdekes, hogy Écsy leghosszabban talán 1887-ben a Veszprémi Közlöny egyik cikkét másolta be örömmel a naplójába a hajógyárban levő vitorlásokról, köztük a Jókai kultuszra utaló, számomra eddig ismeretlen Aranyember nevűről.

Ha meteorológus lennék, nagyrabecsüléssel dolgozám fel a napló rendszeres és részletező adatait. A sort hosszan folytathatnám: ha színháztörténész lennék, ha zenetörténész lennék, ha mentalitástörténész lennék, ha néprajzos lennék... Füred és a szűkebb-tágabb környék történelemkönyvekbe nem vonult hétköznapijainak elevegednek meg nekünk Écsy naplója olvasván. Néha bagatellszerű, apró, jelentéktelennek tűnő mindennapi dolgok, mint pl. ölfaszállítás, trágyahordás, tapacéroztatás, azaz kárpitozás, szőlőbeli munkák, vagy éppen zongorahangolás és cselédek felvétele, de hát a hétköznapijaink minden korban ilyenek. Ezek az olykor triviális dolgok viszont a több mint évszázad távlatából felértékelődnek, hiszem, nem csupán a történészeknek. Ugyanis a magántermészetű íráson keresztül betekinthetünk a régmúlt napok valóságába, amelynek részletei miért is lettek volna érdekesek köz-történetünk historikusainak.

Écsy naplójából nyomon követhetjük széleskörű kapcsolatrendszerének alakulását is az arisztokratáktól, főpapoktól indulóan a színészek, zenészek, közembereken át az apátsági és családi alkalmazottakig, akiktől becsületes munkát követelt, de teljesítményüket meg is becsülte. Écsy naplójával társadalomrajzot adott Füredről és vendégeiről, olyan személyes és reális rajzot, amely más forrásból mindeddig nem, pontosabban szólva alig állt rendelkezésünkre. A fürdőigazgató hivatalánál, sokféle társadalmi tisztvisélésnél fogva és magánemberként rendszeresen jelent volt a főbb helyi, környékbéli, megyei és fővárosi, Füredet érintő eseményeken illetve ezekről folyamatosan szerzett tudást, mert érdekelték a történetek.

S Écsy László, a mélyen hívő katolikus, a másoknak tiszteletet adó, az uralkodóhoz hű férfiú őszinteségében, hitelességében botorság lenne kételkednünk. Vele szemben félretehetjük a történettudomány

hagyományos gyanúját a napló műfaja iránt, miszerint a naplókat csak alapos forráskritikát követően használhatja a tudomány. Écsy nem a nyilvánosságnak, hanem a maga számára írta a naplót, az egyes napokat lezárva, emlékeztetőül, primer őszinteséggel, spontánul, szelektálva az eseményeket, mikor mit tekintett fontosnak a lejegyzésre. A történeteket sebtében örökölte meg a nap végén, esetenként másnap reggel, ám még előző napi dátummal, amikor a dolgok valamilyen logika szerint már rendeződtek benne. Nemcsak egyszerűen leírta az eseményeket, hanem alkalmanként az azokhoz való viszonyulását is érzékeltette. Nem mesélt, nem, vagy ritkán panaszkodott, legfeljebb a rossz idő és a fürdővendégek elmaradása miatt. Betegségeiről is tömör sorokat fogalmazott meg. A megfigyeléseit és az eseményeket, a megélt időt rögzítette többnyire röviden, a lényegre szorítkozóan. Szinte férfiasan szikár mondatai az olvasóban felkelthetik az adott téma, személyiség teljesebb megismerésének vágyát, hogy kutasson fel, ismerjen meg rájuk vonatkozó más forrásokat. Écsy egy-egy ilyen rövid mondatában, megállapításában, utalásában történetek gazdag tárháza rejlik szerény véleményem szerint, tehát újabb s újabb történeti feltáró munkára ösztönözheti a napló az érdeklődő olvasót.

Tudjuk, érezzük, azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne, idéztem Tamási Áron szállóigévé vált mondatát. Écsy László nemcsak otthon volt Füreden, hanem hűségesen, odaadóan szolgálta települését több mint fél évszázadon át. Ma már alig számít értéknek a hűség, de Écsy korában még az

volt, fontos érték. Negyven esztendőös szolgálatáért az uralkodó a Ferenc József-rend lovagkeresztjével jutalmazta meg és fogadta audiencián a budai várban 1874. január 8-án. Ezt az emlékezetes eseményt Écsy kicsit részletesebben örökölte meg naplójában, olyan momentumokra kitérően, hogy az uralkodó az audiencia közben folytonosan játszott a bajuszával és a fürdőigazgató minden válaszára azt mondta: örülök. 1886. november 25-én ismét kihallgatáson fogadta őfelsége Écsy Lászlót, hogy megköszönhesse az újabb királyi kitüntetését. Az uralkodó válaszul adá, hogy örül, hogy érdemeimet megjutalmazhatta-fogalmazott naplójában Écsy. „Azután őfelsége Füredről beszélt, hogy ott sok ház van már s hogy én mióta működöm a fürdőhelyen. Mondottam, 51 évig. Válaszolt, hogy az egy egész emberi élet. Még vitorlásokról is beszélt s azután összeütötte sarkantyúját. Én meghajtván magamat, kijöttem.”

Most én hajtom meg magam Écsy László előtt és örülök, mert Écsy úr 1874. évi kihallgatásához hasonlóan, ha nem is az uralkodónak, de távollevő barátainak számot adhatok Füred szépüléséről, hogy fürdei gondosan ápolatnak és hogy nagyban kiterjed, mármint a város. Écsy uram 53 esztendőös munkája nem volt hiábavaló, mert folytatókra talált, ezt talán konstatálta is az égi felhőkről letekintve. Écsy uramat ma is tisztelet övezi, a nem hálátlan utókor nagyrabecsülésének jele naplójának megjelentetése is.

*(Balatonfüred, 2009,
Balatonfüred városért Közalapítvány)*

KÉP-TÁR

E számunkat Kéri Imre (1944) Munkácsy-díjas festő, grafikus, ahogyan önmagát nevezi, rézkarcoló mester munkáival illusztráltuk. A Balatonfüreden született és nevelkedett művésznak összegző nagy kiállítása volt 2008 augusztusában, a szülővárosban, a Kisfaludy galériában. Képeinket is az ekkor megjelent katalógusból válogattuk. Fotó: Decsi Ilona, Kéri Gergely, Kéri Imre, Sulyok Miklós.

„Hátralévő éveimben szívesen festeném a balatoni tájat. Összehasonlíthatatlan az a nyugalom és békeesség, ami egy régi ház kandallója mellől a tavat figyelve megszállja az embert. Ezt a békét szeretném képeimen keresztül másoknak is megmutatni.”

Balatonfüred és Tihany önkormányzata hosszú távú megállapodás kötött, annak a felismerésnek a jegyében: hogy a két település polgárait összeköti az évszázadokra visszatekintő közös múlt, a közös kultúrtáj történelmi, művészeti, irodalmi, gazdasági hagyományrendszere, továbbá a jelenkorának mindennapjaiban is összefűzi az idegenforgalom, a kulturális turizmus, a hajózás, a bor- és szőlőkultúra élő gyakorlata. A szerződést a két település polgármestere: dr. Bóka István és Tósoki Imre a Magyar Kultúra Napján ünnepélyes keretek között írta alá.

Február-5-én Budapesten kapta meg Balatonfüred A kultúra magyar városa 2009 címet, amelyet folyamatos, magas szintű, igényes kulturális szolgáltatásért kapott meg az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól.

Balatonfüred városa és az Osztrák-Magyar Haydn zenekar együttműködési megállapodást kötött. Ennek keretében a nemzetközi együttes egész évben megjeleníti Balatonfüredet a fellépéseikhez kapcsolódó kiadványaiban, s még ebben az évben a Haydn-év keretében valamint 2010 elején még egy alkalommal koncertet is ad a városban a Fischer Ádám vezényelte zenekar.

Balatonfüredi küldöttség járt Bécsben, ahol az Olasz Intézetben megállapodást kötöttek az idei Quasimodo rendezvényekről. Az olasz költő 50 éve kapta meg a Nobel-díjat, tisztelői konferenciákon és emlékkiállításokon emlékeznek rá Bécsben, Stockholmban, Messinában, Balatonfüreden és Moszkvában.

Balatonfüred április 18-án ünnepelte a Költészet Napját. Az ünnepi műsorban a Versünnep eddigi versenyeinek legjobbjai (Hunyadkürti György, Dudás Dorottya és Bácskai János) léptek fel. Ünnepi beszédében a költészet jelenkori szerepéről és lehetőségeiről szövegolt Szinétár Miklós, a rendezvény fővédnöke.

A költészet napi megemlékezés előtt Cselényi László a Duna televízió elnöke, Simon Attila, a Herendi porcelánmanufaktúra vezérigazgatója és dr. Bóka István polgármester, mint a „Kultúra Televíziója” a „Kultúra Mecénása” és a „Kultúra Városa” képviselői megújították az elmúlt évben kötött együttműködési megállapodást.

A holocaust napján, április 16-án vendégünk volt Glatz Ferenc akadémikus, aki a magyar történelem perspektívájában szövegolt a XX. századi katalizmusról. Széchenyi Ágnes irodalomtörténész bemutatta Z. Karkovány Judit Hiányjel című könyvét, amely a füredi zsidóságnak állít emléket.

Szőcs Géza költő Európa-díjas lett, nagydíjával tüntette ki lapunk főmunkatársát a Bécsi Európai Akadémia. A szervezet évtizedek óta évente egy alkalommal jutalmazza Közép-Európa politikai és szellemi életének kiválóságait. A rendkívüli elismerést május 13-án Bécsben vette át a költő.

Balatonfüred több rendezvénnyel is csatlakozott az országos Haydn-év eseményeihez.. Ezek közül kiemelkedő volt a május 31-én megrendezett koncert. Szerte a világon számos városban ezen a napon 11 órakor egyszerre csendültek fel a híres oratórium, a Teremtés hangjai. A Mendelssohn kamarazenekart és a debreceni Kodály Kórust Vásáry Tamás Kossuth-díjas karmester vezényelte. Szólisták voltak: Hajnóczy Júlia (szoprán), Szappanos Tibor (tenor), Cserhalmi Ferenc (basszus).

A Jókai napok hagyományos rendezvényeire a Jókai villa felújítása miatt ebben az évben június elején került sor. Vendégünk volt Debrecen városa, akiknek művészei, művészeti csoportjai egész évben fellépnek városunkban.

Az ünnepi könyvhét balatonfüredi eseménysorozatát a rendezvény díszvendége, Szilágyi István Kossuth-díjas író nyitotta meg június 4-én, aki két nap múlva az Alföld című folyóirat munkatársaival, Alföldi Géza főszerkesztővel és Angyalosy Gergely szerkesztővel mutatkozott be. Az irodalmi kerekasztal beszélgetést Budai Katalin szerkesztő-kritikus vezette.

(cs. l.)

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Gubicza Ferenc, az alapítvány elnöke
Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.
telefon: 87-581-237
e-mail: tempevolgy@balatonfured.com
Internetes megjelenés: www.vehir.hu

Készült:

600 példányban
a Faa Produkt Kiadó és Nyomda műhelyében
Veszprém, Kistó utca 8.
e-mail: faaprodukt@invitel.hu

Támogatók:

Nemzeti Kulturális Alap
Balatoni Fejlesztési Tanács
Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán (Budapest)
Szőcs Géza (Kolozsvár)
Tomaso Kemény (Milánó)

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)
Hudi József (Pápa)
Szálinger Balázs (Budapest)

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest)
Budai Katalin (Budapest)
Rácz Péter (Balatonfüred)
Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 300 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a Városi Könyvtárban, Veszprémben a Belvárosi Üzletházban,
Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,
valamint megrendelhető az Alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265